

**“HÜQUQ VƏ İNSAN HAQLARI İNSTİTUTU”
PUBLİK HÜQUQİ ŞƏXS**

Romella Güləliyeva

**NƏZƏRİYYƏDƏ VƏ AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASININ QANUNVERİCİLİYİNDƏ
ƏDALƏT MÜHAKİMƏSİ ƏLEYHİNƏ
OLAN CİNAYƏTLƏR**

BAKİ - 2023

Romella Güləliyeva

Nəzəriyyədə və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər. – Bakı, 2023. – 97 s.

Oxuculara təqdim olunan kitabda Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq fəslində nəzərdə tutulmuş ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətinin normativ hüquqi tənzimlənməsinin aktual məsələləri araşdırılır, həmçinin, qeyd edilən cinayət tərkiblərinin bəzi müddələrinin gələcək təkmilləşdirilməsi və onların qanunvericilikdə verilmiş təriflərinin və ifadələrinin dəqiqləşdirilməsinin zəruriliyi əsaslandırılır.

Kitab tələbələr, magistrantlar, doktorantlar, dissertantlar, elmi və praktiki işçilər, kriminologiya, cinayət hüququ və cinayət prosesi üzrə mütəxəssislər, habelə hüquq tətbiqetmə fəaliyyəti ilə məşğul olan əməkdaşlar üçün nəzərdə tutulub.

Bu kitabda təqdim edilən nöqtəyi-nəzər yalnız müəllifə məxsusdur və Hüquq və İnsan Haqları İnstitutunun mövqeyini əks etdirməyə bilər.

ISBN 978-9952-568-84-4

© R.Ə. Güləliyeva, 2023
© “Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu” publik hüquqi şəxs, 2023

Mündəricat

Giriş	5
I Fəsil. Cinayət qanunvericiliyi sistemində ədalət mühakiməsi cinayətin cinsi və növ obyektı kimi	7
1.1. Cinayət hüquq nəzəriyyəsində ədalət mühakiməsi cinayətin qəsd obyektı kimi	7
1.2. Ədalət mühakiməsinin cinayətlərin cinsi obyektı kimi anlayışı və əhəmiyyəti	13
II Fəsil. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin anlayışı, növləri və ümumi xarakteristikası	23
2.1. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin təsnifatının əsasları və növləri	23
2.2. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin cinsi əlamətlərinin ümumi xarakteristikası	29
III Fəsil. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə dair qanunvericiliyin inkişaf tarixi.....	47
3.1. Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il Cinayət Məcəlləsinin qəbuluna qədər cinayət qanunvericiliyinin ümumi xarakteristikası.....	47
3.2. Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il Cinayət Məcəlləsinin qəbulundan sonra ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər.....	53
IV Fəsil. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin qanunvericiliklə tənzimləmə məsələləri	59
4.1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin modelləşdirilməsinin xüsusiyyətləri	59
4.2. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin tərkibinin bəzi cəhətlərinin təhlili	74

4.3. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə görə sanksiyaların formalaşmasının bəzi məsələləri	82
Nəticə	91
Ədəbiyyat	93

Giriş

Ədalət mühakiməsi insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təminatçısı qismində hüquq dövlətində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 71-ci maddəsinin 1-ci bəndində təsbit edildiyi kimi, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını gözləmək və qorumaq təkcə məhkəmə hakimiyyətinin deyil, həm də qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının borcudur. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin Fərmanında qeyd olunduğu kimi, müasir dövrün tələblərinə cavab verən, cəmiyyətdə yüksək nüfuza malik ədalət mühakiməsinin formalaşdırılması prosesini sürətləndirmək məqsədilə məhkəməyə müraciət imkanları daha da genişləndirilməli, məhkəmələrin fəaliyyətində şəffaflıq artırılmalı, məhkəmə icraatının effektivliyi yüksəldilməli, məhkəmə qərarlarının tam və vaxtında icra edilməsi təmin olunmalı, süründürməçiliyin və digər neqativ halların aradan qaldırılması üçün görülən tədbirlər gücləndirilməlidir.¹

Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin 7-ci bəndinə əsasən, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının pozulması ilə əlaqədar mübahisələri məhkəmələr həll edir. Konstitusiyanın 125-ci maddəsində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan Respublikasında məhkəmə hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız Konstitusiya Məhkəməsi, Ali Məhkəmə, apellyasiya məhkəmələri, Azərbaycan Respublikasının ümumi və ixtisaslaşdırılmış məhkəmələri həyata keçirir²

Məhkəmələrin vəzifələri hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının, vəzifəli şəxslərin və ictimai birliklərin hərəkət və qərarları barədə şikayətlərə baxmaqdan, hakimiyyətin müxtəlif qolları, hüquqi və fiziki şəxslər arasında yaranan münaqişələri həll etməkdən, habelə cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxslərin cəzalandırılması üçün dövlət məcburetmə tədbirlərinin tətbiqindən və zərər çəkmiş şəxslərin pozulmuş hüquqlarını, azadlıqlarını və mənafelərini bərpa etməkdən ibarətdir.

Məhkəmə orqanlarının xüsusi yeri təkcə yerinə yetirilən funksiyaların xüsusiyyəti ilə deyil, həmçinin qarşılarına qoyulan vəzifə və konstitusiya, inzibati, cinayət və mülki məhkəmə icraatı vasitəsilə ədalət

¹ Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 3 aprel tarixli Fərmanı - <https://president.az/az/articles/view/32587>

² Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı. "Digesta" nəşriyyatı. 2022.

mühakiməsinin həyata keçirilməsindən ibarət olan fəaliyyət metodları ilə izah olunur. Hüquqi dövlətdə belə bir mühüm rol oynayan ədalət mühakiməsinin özünün də, o cümlədən cinayət-hüquqi qanunvericiliyin vasitəsilə qorunmasına ehtiyacı var. Prosessual münasibətlər sahəsində mövcud qanunvericiliyi pozan, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsini çətinləşdirən, proses iştirakçılarının hüquqlarını və qanuni mənafelərini pozan müxtəlif növ ictimai təhlükəli əməllər hələ də mövcuddur.

Yuxarıda qeyd olunanlar ədalət mühakiməsi əleyhinə cinayətlərə görə cinayət məsuliyyəti problemlərinin nəzəri cəhətdən öyrənilməsinin yüksək aktuallığını və vacibliyini göstərir.

Tədqiqatın obyektini ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi sahəsində müxtəlif subyektlər arasında yaranan ictimai münasibətlərdir. Predmeti qismində isə çoxsaylı həm nəzəri həm də normativ mənbələr çıxış edir.

İşin nəzəri əsasını həm Azərbaycan alimlərinin, həm də xarici müəlliflərin baxılan problemin tədqiqinə həsr olunmuş nəşrləri təşkil edir. Azərbaycan cinayət hüququ elmində bu mövzuya xüsusi diqqət yetirilməməsinə baxmayaraq, onun bəzi aspektləri görkəmli Azərbaycan alimlərinin - F.Y.Səməndərovun, İ.V.Vəliyevin, H.S.Qurbanovun, M.A.Cəfərquliyevin, X.C.Ələkbərovun, İ.M. Rəhimovun və başqalarının əsərlərində öz əksini tapmışdır.

İşin strukturu giriş, doqquz yarım fəslə əhatə edən dörd fəsil, nəticə və biblioqrafiyadan ibarətdir.

I Fəsil

Cinayət qanunvericiliyi sistemində ədalət mühakiməsi cinayətin cinsi və növ obyektı kimi

1.1 Cinayət hüquq nəzəriyyəsində ədalət mühakiməsi cinayətin qəsd obyektı kimi

İstər məhkəmə və qanunvericilik təcrübəsində, istərsə də cinayət hüququ nəzəriyyəsində cinayətin obyektinin əhəmiyyətini və mürəkkəbliyini həddindən artıq qiymətləndirmək çox çətindir. Cinayət hüququ nəzəriyyəsində törədilmiş cinayətin mahiyyətinin müəyyən edilməsinin əsası qismində məhz cinayətin obyektı çıxış edir.³ Müxtəlif cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutan hissədə cinayət qanunvericiliyinin struktur formalaşması⁴ həyata keçirilir, təkcə törədilmiş cinayətlərin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi deyil, həm də onları törətmiş şəxslər üçün məsuliyyətin həcmi də müəyyən edilir.⁵ Cinayət obyektı kateqoriyasının fəal tədqiqatı XVIII əsrin sonundan başlamışdır.⁶ Belə bir təəsürat yarana bilər ki, hüquqşünas-alimlər tərəfindən bu məsələ ilə bağlı tam olmasada ən azı onun əsas aspektlərinə dair vahid fikrin işlənilməsi üçün kifayət qədər vaxt keçmişdir. Eyni zamanda onu da qeyd etmək olar ki, qanunverici, bunu “özü üçün” həll edib.

Qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, xüsusilə onun Xüsusi hissəsi məhz cinayət obyektinə görə bölmələrə birləşdirilmiş fəsillərdən ibarət olması buna dəlalət edir. Beləliklə, cinayət hüququ nəzəriyyəsində kifayət qədər təməlləşmiş mülahizəyə əsasən, AR CM-in Xüsusi hissəsinin bölmələri cinayətin cinsi, fəsilləri isə növ obyektı əsasında formalaşır. Azərbaycan Respublikası CM-in 32-ci fəslinin təhlili əsasında belə qənaətə gəlinir ki, onda nəzərdə tutulmuş cinayətlərin cinsi, obyektı dövlət hakimiyyəti ictimai münasibətləridir, ədalət mühakiməsi münasibətləri isə baxılan cinayətlərin növ obyektıdır.

³ Bax: Korjanskiy N.İ. Cinayət-hüquqi müdafiə obyektı və predmeti. M., 1980. S. 8 və s.

⁴ Bax: Naumov A.V. Cinayət hüququ. Ümumi hissə: Mühazirə kursu. M., 1996. S. 151.

⁵ Bax: Lesnievski-Kostaryova T.A. Cinayət məsuliyyəti diferensiasiyası. Nəzəriyyə və qanunvericilik təcrübəsi. M., 1998. S. 17.

⁶ Bax: Novosyolov G.P. Cinayət obyektı haqda nəzəriyyə. M., 2001. S. 1.

Qanunvericiliyə əsasən bu bölmənin və ona daxil olan fəslin tənzimlənməsində həlledici məhz bu münasibətlər oldu. Eyni zamanda, bir çox alimlər tərəfindən cinayət qanunvericiliyi ilə qorunan münasibətlərin məzmunu müxtəlif cür təfsir edilir.⁷ Hal-hazırda qeyd edilən problem cinayət hüququ elmində fəal müzakirə olunur⁸ və bunun nəticəsi olaraq cinayət obyektı anlayışının ümumilikdə əlavə tədqiq edilməsinə ehtiyac duyulur.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində demək olar ki yekdilliklə cinayətin obyektı qismində cinayətlə pozulmuş və cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlər tanınırdı.⁹ Cinayət hüquq nəzəriyyəsində cinayət obyektı anlayışının ictimai münasibətlərin formalaşması və inkişafında görkəmli alim A.A. Piontkovskiy mühüm rol oynamışdır. O, ümumi cinayət obyektı anlayışını, ictimai münasibətlərin məcmusu kimi əsaslandırmaq üçün mühüm cəhd göstərmişdir.¹⁰ Eyni zamanda, A.A. Piontkovskiy ictimai münasibətləri ümumi və cinsi müstəvidə cinayətin obyektı kimi tanıyaraq, onları əmlak, fiziki şəxslər, məhsullar, inventar və s. fərqli olaraq cinayətin bilavasitə obyektı hesab etmirdi.¹¹

Bu mövqe cinayət hüquq nəzəriyyəsində ciddi tənqidə məruz qaldı və dəstəklənmədi.¹² İctimai münasibətlərin cinayət obyektı kimi ümumilikdə qəbul edilməsinə baxmayaraq, bir çox hüquq nəzəriyyəçiləri onların müxtəlif məzmunundan bəhs etmişdilər. Məsələn, B.S. Nikiforov cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərin tərkib hissəsi qismində onların iştirakçılarını, iştirakçılar arasındakı münasibətləri və sosial şəraitin mövcudluğu və fəaliyyəti üçün zəruri olan qaydanı tanıyırdı.¹³ Y.M. Braynin cinayətin obyektı kimi “ictimai münasibətlər”

⁷ Bax: İqnatov A.N., Krasikov Y.A. Rusiya cinayət hüququ kursu: 2 cildə, 1-ci cild: Ümumi hissə. M., 2002. S. 127.

⁸ Bax: Rusiya Federasiyasının cinayət hüququ. Xüsusi hissə / B.T. Razgildievın, A.N. Krasikovun red. altında. Saratov, 1999. S. 483.

⁹ Bax: Krasikov A.N. İnsanın yaşamaq hüququ əleyhinə olan cinayətlər. Saratov, 1999. S. 49 və s.

¹⁰ Bax: Piontkovskiy A.A. Cinayət hüququnun Xüsusi hissəsinin sistemi // Sovet hüququ. 1926. № 2. S. 43-63; Sovet cinayət hüququnun kursu: 6 cildə, 2-ci cild: Ümumi hissə M., 1970. S. 119-120.

¹¹ Bax: Piontkovskiy A.A. Cinayət haqqında nəzəriyyə. M., 1961. S. 132; Sovet cinayət hüququnun kursu: 6 cildə. Ümumi hissə. M., 1970. 2-ci cild. S. 111, 116.

¹² Bax: Braynin Y.M. Cinayət məsuliyyəti və onun sovet cinayət hüququnda əsası. M., 1963. S. 163; Korjanskiy N.İ. Cinayət hüquq müdafiəsinin obyektı və predmeti. S. 20-21 və s.

¹³ Bax: Nikiforov B.S. Sovet cinayət hüququna görə cinayətin obyektı. M., 1960. S. 72, 132.

anlayışının məzmununa aşağıdakı elementləri daxil etmişdir: bu münasibətlərin subyektlərini yaxud iştirakçılarını, onların bir-birinə münasibətdə hərəkətləri və ya vəziyyəti, ictimai münasibət subyektlərinin qanunla qorunan maraqlarını və bu maraqların əşyalar, şeylər və ya digər maddi dəyərlər şəklində maddi ifadəsini.¹⁴

Y.K. Kairjanov bu məsələ ilə bağlı fərqli mövqe tutaraq hesab edirdi ki, “sosialist ictimai münasibətlərinin cinayət-hüquqi müdafiə obyektini kimi tədqiqi yalnız digər ictimai yaxud dövlət qurumlarına, müəssisələrinə, təşkilatlarına, kollektivə, bu və ya digər sosial obyektə - cəmiyyətə, dövlətə yaxud şəxsiyyətə və s. mənsub olan marağı müəyyənləşdirməklə mümkündür.”¹⁵

B.S. Nikiforov cinsi obyekt kimi ayrı-ayrı təsisatların cinayət qanunu ilə qorunan normal fəaliyyət göstərməsi şərtlərini, bilavasitə obyekt kimi isə sosial təsisatların normal fəaliyyət göstərməsi şərtlərini tanıyırdı.¹⁶

Cinayət hüququ nəzəriyyəçilərinin cinayətin obyektini kimi tanınan ictimai münasibətlər məsələsinə dair fikirləri, ictimai münasibətlərin obyektin mövcudluğunun müəyyən bir növü olduğu qənaətinə gətirib çıxarır. Bu növ ictimai münasibətlərin məzmununu ümumilikdə dövlətin, cəmiyyətin və insanın normal fəaliyyətinin mümkünlüyü, həmçinin insanların özləri, onların vəziyyəti, bir-biri ilə münasibətləridir.

XX-ci əsrin 90-cı illərinin ikinci yarısında A.V. Naumov ictimai münasibətlərin cinayət obyektini kimi tanınması məsələsinə, xüsusən də qətl törədildikdə, şübhə ilə yanaşdığını bildirmişdir. Müəllifin qeyd etdiyi kimi “sovet hüquq ədəbiyyatında ənənəvi olaraq cinayətin obyektini cinayət qanunu ilə cinayət qəsdlərindən qorunan ictimai münasibətlər kimi müəyyən edilir. Bu zaman, ictimai münasibətlər dedikdə, insanların birgə fəaliyyəti və ya ünsiyyəti prosesində yaranan hüquq və ya əxlaq normalarının himayəsi altında olan münasibətlər başa düşülürdü. Bir çox hallarda cinayətin obyektinin müəyyən ictimai münasibətlər kimi şərh edilməsi kifayət qədər ədalətli olur, məsələn, oğurluq, soyğunçuluq və s. zamanı mülkiyyət münasibətlərinin cinayətin obyektini kimi tanındığı hallarda. Lakin bir sıra başqa hallarda cinayətin obyektini nəzəriyyəsi so-

¹⁴ Bax: Braynin Y.M. Cinayət məsuliyyəti və onun sovet cinayət hüququnda əsası. S.167.

¹⁵ Kairjanov Y.K. İşçilərin maraqları və cinayət hüququ. Cinayət obyektinin problemləri. Alma-Ata, 1973. S. 52.

¹⁶ Bax: Nikiforov B.S. İstinad edilən əsərlər S. 114-116

sial münasibət qismində “işə düşmür”. Bu xüsusilə şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlərə, ilk növbədə adam öldürməyə aiddir... bunun nəticəsində obyektin nəzəriyyəsinə hüquqi nemət kimi müraciət etmək zəruridir.”¹⁷

V.N. Kudryavtsev də eyni mövqə tuturdu, o yazırdı ki, “dövlətimizdə insan təkcə ictimai münasibətlərin daşıyıcısı və maddi nemətlərin istehsalçısı kimi dəyərli deyil... Eyni zamanda, bir sıra cinayətlər, ilk növbədə, bir insanın həyat və sağlamlığına qəsd edir... Bütün bu hallarda insanlardan... qəsd obyektlərindən biri kimi danışmaq düzgün olar.”¹⁸

Artıq qeyd edildiyi kimi, XX əsrin 90-cı illərinin ortaları cinayət hüququ elmində bu mövzu haqda fəal müzakirənin başlanğıcı olmuşdur. Müəlliflərin bir qrupu ictimai münasibətləri cinayətin obyektini kimi tanıyırdı, digəri isə buna fəal şəkildə qarşı çıxırdı. Belə ki, O.V. Koryaginın və İ.B. Stepanovanın fikrincə, “ictimai münasibətlər” kateqoriyası heç bir dəyər yükü olmayan simasızlaşdırılmış sosial əlaqələr məcmusundan başqa bir şey deyil. Müəlliflər cinayətin obyektini kimi müsbət məzmunla səciyyələnən sosial əhəmiyyətli marağın özünü hesab edirdilər.¹⁹

Qeyd edilən məsələnin tənqidi tədqiqatı nəticəsində G.P. Novosyolov ictimai münasibətləri cinayət obyektini kimi inkar edən orijinal mövqeyi əsaslandırmışdır.

G.P. Novosyolovun fikrinə görə: “Cinayət obyektində ictimai münasibətləri görənlər müəlliflərin müləhizələrinin məntiqini dərk etsək, obyektə iki ilkin istinad tapmaq çətin deyil: a) cinayətin obyektini kimi cinayətin zərər vurduğu və ya zərərin vurulması təhlükəsi yaradan obyekt tanınmalıdır. Zərər vurula bilməyən hadisənin cinayət-hüquqi mühafizəsinə ehtiyacı yoxdur; b) hər hansı bir cinayət başqa bir şeyə (hüquq normalarına, hüquqi yaxşılığa, əmlaka və s.) deyil, məhz ictimai münasibətlərə zərər vurur və ya zərər vurma təhlükəsi yaradır...”

Bir tərəfdən cinayət tərkibi müstəqil tərkib hissələr kimi qəsd obyektini, subyektini, obyektiv və subyektiv tərəfini daxil etməsi, digər tərəfdən isə cinayətin obyektini daxilən qəsdə məruz qalan ictimai münasibətlər kimi səciyyələndirilməsi barədə müddəaları müba-

¹⁷ Bax: Naumov A.V. İstinad edilən əsərlər S. 147.

¹⁸ Kudryavtsev V.N. Cinayətin obyektini ilə predmetin nisbətindən // Sovet dövləti və hüququ. 1951. № 8. S. 51-60.

¹⁹ Bax: Cinayət qanunu və cinayət / E.S. Tençevin red. altında. İvanovo, 1997. S. 54-59.

hisələndirməyə, bu mövqeyin tərəfdarları adətən cinayətin subyekti anlayışı ilə bağlı yaranan məntiqi ziddiyyəti görmürlər.

Cinayətin tərkibi haqqında nəzəriyyədə onun obyektı və subyekti bir-biri ilə ayrılmaz əlaqədə olsa belə, müstəqil elementlər kimi çıxış edir. Cinayətin obyektı haqqında nəzəriyyədə isə subyekt daxilən qəsd etdiyi ictimai münasibətin iştirakçısı kimi tanınır və beləliklə cinayət tərkibinin deyil, ictimai münasibətin elementi rolunu oynayır, yəni cinayətin obyektinin. Eynisi əməl (hərəkət) ilə də baş verir.

Nəticədə, cinayət tərkibi nəzəriyyəsində subyekt və onun törətdiyi əməl obyektlə əhatə olunmur, “cinayətin obyektı ictimai münasibətlərdir” konsepsiyasında isə onun daxili elementi olur. Məhz bu mülahizə bizə bəzi hallarda ayrı-ayrı fiziki şəxslərin, digər hallarda - hüquqi şəxs statusu olan və ya olmayan şəxslərin müəyyən toplusunun, üçüncü halda isə cəmiyyət (ictimaiyyət) kimi çıxış edən insanların təkcə şəxsiyyət əleyhinə yönələn deyil, istənilən cinayətin obyektı olduğunu iddia etməyə imkan verir.”²⁰

Qeyd etmək lazımdır ki, qanunverici insanları cinayət qanununun heç bir bölməsində, heç bir fəslində cinayət-hüquqi mühafizə obyektı qismində vurğulamır. O, şəxsiyyətin həyat və sağlamlığından, azadlığından, şərəf və ləyaqətindən, insanın və vətəndaşın konstitusiyaya hüquq və azadlıqlarından, şəxsiyyətin cinsi toxunulmazlığından və cinsi azadlığından, ailədən və yetkinlik yaşına çatmayanlardan, ədalət mühakiməsindən və s. bəhs edir.

İnsana cinayət obyektı ilə əlaqəsi barədə mülahizələr belə bir nəticəyə gəlməyə əsas verir: insanların cinayət obyektı kimi tanınması mövcud cinayət qanunvericiliyinə uyğun gəlmir və ondan AR CM-in Xüsusi hissəsinin bölmələrini və fəsilərini formalaşdırmaq üçün istifadə edilməsinə və cinayətin bəzi tərkiblərinin digərlərindən fərqləndirilməsinə imkan vermir. Belə bir mülahizə cinayətin obyektını ümumi, cinsi, növ və bilavasitə obyektlərə şaquli bölmək imkanını böyük şübhə altına qoyur. Bu cür fərqləndirmə cinayət hüququ nəzəriyyəsində dərin-dən təməlləşib, onun təbiətinə və məntiqinə uyğundur, qanunvericiyə cinayət qanunvericiliyi sistemini formalaşdırmağa, onu təkmilləşdirməyə, hüquq tətbiqçisinə isə bu qanunvericiliyi səmərəli şəkildə həyata

²⁰ Novosyolov G.P. Cinayət obyektı haqqında nəzəriyyə. Metodoloji obyektlər. M., 2001. S. 29,39,53-60.

keçirməyə imkan verir. Bundan əlavə, bu cinayət hüququ elminin müvəffəqiyyətlə dərk edilməsinə kömək edir.

Cinayət hüququ nəzəriyyəsində müxtəlif müstəvilərdə yerləşən qəsd obyektı ilə maraq arasında fərq qoyulur: obyektiv (cinayətin obyektı) və subyektiv (cinayətin subyektı). Bununla bağlı V.K. Glistin qeyd edir: “Marağa”, hüquqa və ya hüquqı “nemətə” birbaşa qəsd etmək mümkün deyil. Zərər vurma mexanizmi həmişə cinayətkarın ictimai münasibətlərin hər hansı elementlərinə: onun subyektinə, fəaliyyətinə və ya münasibətin predmetinə təsiri ilə bağlıdır. Maraq isə yalnız müdafiə olunan münasibətin məhv edilməsi və ya cəmiyyətin mənafeələrinə zidd olan münasibətin yaradılması vasitəsilə pozulur... Maraqlara yalnız o halda və o səbəbdən ziyan vurulur ki, onların norma ilə müdafiə olunan konkret ictimai münasibətləri olan substansional əsası, dəyişir və zərər görünür.”²¹

1. Qeyd olunan yanaşma bu məsələdə vacib əhəmiyyət kəsb edir, çünki marağı məhz subyektiv bir kateqoriya kimi cinayətin obyektı qismində tanımağa imkan vermir. Daha əvvəl bu fikri S.V. Poznişev səsləndirmişdi, o qeyd etdi ki, maraq cinayətin obyektı qismində çıxış edə bilməz, çünki o, yalnız bu marağın əlaqəli olduğu və cinayətin əsl obyektı olan nemətə qəsd etməklə pozula bilər.²² S.V. Poznişevin mövqeyi bir daha marağın cinayət obyektı qismində çıxış edə bilməyəcəyi fikrini təsdiqləyir. Eyni zamanda, qeyd etmək lazımdır ki, mövcud qanunvericilik bir sıra hallarda cinayətin obyektından danışarkən maraq anlayışından, məsələn, “cəmiyyətin və dövlətin maraqları” anlayışından istifadə edir. “Maraq cinayətin obyektı kimi” sualına münasibətdə aşağıdakı nəticələr formalaşdırıla bilər: Maraq, obyektədən fərqli olaraq subyektiv kateqoriyadır və ona zərər vurmaq mümkün deyil. Zərər və ya ziyan yalnız cinayətin obyektinə vurula bilər və yalnız cinayətin obyektı vasitəsilə marağa qəsd edilə bilər.

2. Marağa zərər vurula bilməz, maraq qane edilə və ya edilməyə bilər. Bu mənada o, reallaşmadıqda zərər görməyən cinayət motivinin analoqudur: o, ya reallaşır (qane edilir), ya da reallaşmır (qane edilmir).

²¹ Glistin V.K. İstinad edilən əsərlər S. 82

²² Bax: Poznişev S.V. Cinayət hüququ elminin əsas başlanğıcları. Cinayət hüququnun Ümumi hissəsi. M., 1912. S. 133

3. Marağ məntiqini dəyişdirmədən bir obyekt kimi cinayət qanunvericiliyinə daxil edilə bilməz.

4. Mövcud cinayət qanunvericiliyinin artıq “marağ” kateqoriyasını istifadə etdiyi hissədə müvafiq dəyişikliklərin edilməsi məqsədəuyğundur.

Beləliklə, bu gün cinayət hüququ nəzəriyyəsində və qanunvericilik praktikasında “cinayətin obyekti – ictimai münasibətlərdir” variantı ən çox yayılmışdır. Belə vəziyyət əsasən bu nəzəriyyənin mövcudluğu və istifadəsinin kifayət qədər uzun bir dövrü (80 ildən çox) ilə izah edilə bilər. Cinayət obyektinin nəzərdən keçirilən nəzəriyyəsinin belə uzun zaman mövcud olması faktının özü, bir tərəfdən, onun əsaslı olmasını təsdiqləyir. Çünki, belə uzun müddət ərzində obyektin bütün nəzəriyyəsi olmasa da, heç olmasa onun bir hissəsini şübhə altına almaq olardı, lakin bu, baş vermədi.

1.2. Ədalət mühakiməsinin cinayətlərin cinsi obyekti kimi anlayışı və əhəmiyyəti

Mövcud qanunvericilikdə “ədalət mühakiməsi” anlayışının tərifı yoxdur. İstər cinayət hüququ nəzəriyyəçiləri, istərsə də qanunvericilər hesab edirlər ki, bu fəsildə nəzərdə tutulmuş bütün cinayət tərkiblərinin əsas məqsədi ədalət mühakiməsinin mənafeələrinin qorunmasıdır. Əslində isə bu barədə yaranmış vəziyyət tamamilə qeyri-müəyyəndir. Bizim fikrimizcə, bu fəsildə ədalət mühakiməsinə aid olmayan bir çox cinayət tərkibləri nəzərdə tutulur və nəzəri ədəbiyyatda bu mövzuda səslənən fikirlər onların ədalət mühakiməsinin maraqları ilə əlaqəsinin olmadığını təsdiq edir.

Misal olaraq, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayət tərkiblərinin bir hissəsi kimi çıxış edən cinayətlə əlaqədarlıqla bağlı B.T. Razgildiyevin fikrinə istinad etmək olar. Bu fikrə əsasən cinayətlə əlaqədarlığın obyekti “...dövlətin, ictimai təşkilatların və bütün ölkə vətəndaşlarının mülkiyyət və ya digər hüquq və mənafeələrinin real həyata keçirilməsini təmin edən vəziyyət” kimi başa düşülən ictimai təhlükəsizlikdir.²³ Yuxarıdakı müddəanın məntiqinə görə, cinayətlə əlaqədar olan şəxslər davranışları ilə əsas cinayətkarlara cinayət fəaliyyətlərini davam etdirməyə şərait yaradırlar və yardımçı olurlar. Eyni zamanda, bu müəllifin mövqeyi qüsursuz deyil, ilk

²³ Razgildiyev B.T. Cinayətlə bağlılığın cinayət-hüquqi problemləri. Saratov, 1981. S. 25.

növbədə ona görə ki, yeni cinayətlərin törədilməsi imkanı, yəni cinayət fəaliyyətinin davam etdirilməsi bilavasitə deyil, dolayı nəticədir. Bu o deməkdir ki, o, ola da bilər, olmaya da bilər. Cinayətlə əlaqədar şəxslərin əməllərinə gəldikdə, onların əməlləri bilavasitə ədalət mühakiməsinin maraqlarına zərər vurur və məhs bu maraqlar cinayətə əlaqədarlığın birbaşa nəticəsi kimi tanınmalıdır. Qalan hər şey isə, o cümlədən əsas cinayətkarın yeni cinayət törətməsi ehtimalı dolayı zərərdir. “Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər” fəslində yerləşən cinayətlərin tədqiqatı ilə məşğul olan alim-kriminalistlərin əksəriyyəti ədalət mühakiməsini və ya ədalət mühakiməsinin maraqlarını bu cinayətlərin obyektinə hesab edirlər.

Eyni zamanda, çox vaxt “maraqlar” anlayışı onlar tərəfindən fərqli şəkildə şərh olunur. Belə ki, bəzi müəlliflər “ədalət mühakiməsi orqanlarının ədalət mühakiməsi vəzifələrinin həyata keçirilməsi üzrə fəaliyyətini” cinayətin cinsi, obyektinə hesab edirlər.²⁴ Ədalət mühakiməsi orqanlarına onlar təkcə məhkəmə, prokurorluq, polis orqanlarını deyil, həm də yangınsöndürmə məntəqəsini, sərhəd mühafizəsini, hərbi qurumların rəhbərlərini də daxil edirlər.²⁵

A.İ. Çuçayevə görə, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin obyektinə kimi “məhkəmənin və ona kömək edən orqanların normal, ciddi şəkildə qanunvericiliklə tənzimlənən, ədalət mühakiməsinin vəzifələrinin və məqsədlərinin yerinə yetirilməsi üzrə fəaliyyətini təmin edən ictimai münasibətlərin məcmusu tanınmalıdır... başqa sözlə, Rusiya Federasiyasının CM-in 31-ci fəslində, qeyd olunan cinayətlər, bütövlüklə ədalət mühakiməsinin maraqlarına qəsd edir”.²⁶

Qeyd olunan müəlliflərin mövqelərini ümumilikdə, çox yaxın, ya da identik adlandırmaq olar. Hər ikisi ədalət mühakiməsi orqanlarını tərif edərkən təkcə məhkəmə ilə məhdudlaşmırlar. Onlar bu orqanlara istintaq və təhqiqat fəaliyyətini həyata keçirən digər strukturları da daxil edir. Bu cinayətlərin obyektinin ictimai münasibətlər olduğunu əsas gətirərək, onlar ədalət mühakiməsi orqanlarının fəaliyyətini onların qarşısında duran vəzifələrlə əlaqələndirir, onları ədalətin mənafeyi kimi müəyyənləşdirirlər.

²⁴ Vlasov İ.S., Tyajkova İ.M. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər. M., 1968. S. 32

²⁵ Bax: Vlasov İ.S. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər haqqında // Elmi qeydlər ÜSQUETİ. 1963. Buraxılış. 1. S. 95; bax: Raşkovskaya Ş.S. Qanunla qorunan ədalət mühakiməsi // ÜİEL-nun əsərləri. 1970. C. XVI İ. H. (ikinci hissə) S. 139-140

²⁶ Chuchaev A.İ. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər. Ulyanovsk, 1997. S. 5.

Beləliklə, güman etmək olar ki, müəlliflər ədalət mühakiməsi orqanlarının fəaliyyətini onların qarşısında duran vəzifələrin həlli zərurəti kimi səciyyələndirdiklərinə görə, bu vəziyyətdə ictimai münasibətlər daxilində qeyd edilən maraqlara zərər vurulan müəyyən hadisələr qrupu kimi çıxış edir.

L.V. Lobanova, təhlil edilən cinayətlərin obyektini başqa cür şərh edir. O hesab edir ki, “cinayət-hüquqi mühafizənin obyektı qismində çıxış edən ədalət mühakiməsi ilkin şərtləri, normal həyata keçirilməsini, habelə məhkəmənin və ona kömək edən orqanların və şəxslərin mühafizə, koqnitiv idrak-hüquq tətbiqedicisi, prosessual qaydada nizamlanmış fəaliyyətinin nəticələrinin həyata keçirilməsini təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş ictimai münasibətlərin məcmusu kimi qəbul edilməlidir”.²⁷

Beləliklə, bu fikrə əsasən, ədalət mühakiməsi cinayət-hüquqi mühafizənin obyektı kimi, onun məzmununu təşkil edən aşağıdakı komponentlərdən ibarətdir: ilk növbədə, əsas komponent qismində, müəllif mövqeyinə görə, baxılan obyektin bütün əsas komponentlərini – ilkin şərtləri; düzgün və qanunauyğun həyata keçirilməsini; tətbiqini, yəni təyin edilməsini və icrasını; məhkəmənin və ona kömək edən orqanların hüquq yaradıcı, hüquq tətbiqedicisi, idrak və digər fəaliyyətinin nəticələrinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutan ictimai münasibətlərin məcmusu tanınır. Beləliklə, müəllifin fikrincə, cinayət obyektı kimi ədalət mühakiməsinin elementlərini təşkil edən komponentlərin və ya struktur vahidlərin bütün həcmi əhatə edən ictimai münasibətlər məcmusundan bəhs edir. Bununla bağlı sual yaranır: ictimai münasibətlər məcmusu bütün sadalanan elementləri, ədalət mühakiməsinin maraqlarını necə təmin edir? Yəqin ki, bu suala cavab vermək üçün ədalət mühakiməsinin mənafeini təmin edən “ictimai münasibətlər” və “təmin etmək” anlayışlarını müəyyən etmək lazımdır. Cinayət hüquq nəzəriyyəsində onların heç birinə birbaşa diqqət yetirilmir. Buna görə də belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin obyektı ictimai münasibətlərdir və bunun nəticəsində bu əlamət cinayət-hüquqi mühafizə obyektı kimi göstərilir. Bununla bağlı sual yarana bilər: ədalət mühakiməsinin mənafeini təmin edən ictimai münasibətlər haradan yaranır? Fikrimizcə, bu münasibətlər ədalət mühakiməsinə aid olan bütün orqanların fəaliyyəti prosesində yarana bilər.

²⁷ Lobanova L.V. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər: təsnifatın və qanunvericilik rəqlamentasiyasının nəzəri problemləri. Volqoqrad, 1999. S. 27.

Beləliklə, ədalət mühakiməsinin orqanlarının özləri müvafiq ictimai münasibətləri formalaşdırır, onlar da öz növbəsində ədalət mühakiməsi orqanlarının fəaliyyətinə müsbət və ya mənfi təsir göstərə bilər, lakin onların fəaliyyətini təmin edə bilmir.

Məhkəmənin, ona kömək edən orqanların və şəxslərin fəaliyyətinin ilkin şərtləri və düzgün həyata keçirilməsi cinayət-hüquqi mühafizənin obyektini qismində ədalət mühakiməsinin növbəti əlaməti kimi heç yerdə səciyyələndirilmədiyinə görə, onun nədən ibarət olduğu, əlaməti, məzmunu, əhəmiyyəti nədir sualına cavab vermək mümkün deyil. "Məhkəmənin mühafizə, koqnitiv idrak-hüquq tətbiqedici, prosessual qaydada nizamlanmış fəaliyyətinin nəticələrinin həyata keçirilməsi" əlaməti də, ədalət mühakiməsini cinayətlərin bu qrupunun obyektini kimi təşkil edən ictimai münasibətlər sisteminə tərkib hissə kimi daxildir.

Bu xüsusiyyəti təhlil edərkən, əvvəlcə ədalət mühakiməsinə qəsdən, prosessual qaydada nizamlanmış və qoruyucu fəaliyyət kimi, sonra isə idrak-hüquq tətbiqedici fəaliyyətə görə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutan cinayət tərkiblərindən bəhs edilə bilər, və ya əksinə. Bu zaman, məhkəmənin fəaliyyətini digər orqanların və ədalət mühakiməsi orqanlarının, müvafiq vəzifəli şəxslərin fəaliyyətindən ayırmaq lazım deyil. Ədəbiyyatda səsləndirilən fikirlərə görə, məhkəmə orqanlarının mühafizə, və prosessual qaydada nizamlanmış fəaliyyətinə aşağıdakı cinayət tərkibləri aid edilməlidir: təqsiri olmadığını bilə-bilə şəxsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə, sübutları saxtalaşdırma, bilə-bilə yalan xəbərçilik etmə, qanunsuz olaraq cinayət məsuliyyətindən azad etmə, qabaqcadan vəd etmədən cinayəti gizlətmə.

İdrak-hüquq tətbiqetmə fəaliyyəti ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin obyektinin daha bir tərkib hissəsi kimi çıxış edə bilər. Qeyd edilən fikrə görə, "...Prosessual fəaliyyət zamanı bilik sübut etmə yolu ilə əldə edilir", bundan da belə nəticəyə gəlinir ki, "həqiqətin müəyyənləşdirilməsi vəzifəsinə nail olmaq üçün cinayət-hüquqi təminat, birincisi, sübutların saxtalaşdırılmasına, yalan ifadə və rəy verilməsinə dair hüquqi qadağa qoyaraq keyfiyyətsiz sübut etmə məlumatlarının təqdim edilməsinin minimuma endirilməsi; ikincisi, müvafiq

cinayət-hüquqi vəzifənin – ifadə vermək vəzifəsi qoyulması yolu ilə sübutların alınmasının təmin edilməsi ilə məhdudlaşır”.²⁸

Bizim nöqteyi-nəzərimizdən, idrak-hüquq tətbiqetmə aspektinin ədalət mühakiməsi orqanlarının fəaliyyət sahəsindən ayrılması çətin ki, əsaslandırılmış sayılsın. Bu cür bölgü nə cinayət, nə də cinayət prosesual hüququndan birbaşa irəli gəlməyən faktora əsaslanır. İdrakin sübut vasitəsilə həyata keçirilməsi barədə iddia etiraz doğurur. Belə ki, xüsusən də hadisə yerinə baxış zamanı cinayətkarın barmaq izləri, cinayət qurbanının meyiti, cinayət aləti və s. aşkarlanması hallarında heç bir sübuta ehtiyac olmayacaq, lakin buna baxmayaraq, onlar sübutedici dəyərə malik olacaqlar. Beləliklə, idrak prosesi olsa da, belə bilik sübutetmə fəaliyyətinin nəticəsi deyil. İş üzrə həqiqətin müəyyən edilməsinin əhəmiyyətli cinayət-hüquqi təminat vəzifəsi nə cinayət nə də cinayət-prosesual qanunvericiliyin qarşısında durmur.

Məlum olduğu kimi, Cinayət Məcəlləsinin qarşısında şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin mənafeyini cinayətkar qəsdlərdən qorumaq, yeni cinayətlərin qarşısını almaq vəzifəsi durur. Qeyd olunan vəzifələri cinayət işi üzrə həqiqətə nail olmaq vəzifəsi ilə eyniləşdirmək olarmı? Hesab edirik ki, olmaz. Cinayət-prosesual qanunvericiliyinə gəlcə, bu kimi vəzifələr burada ümumiyyətlə ifadə edilməyib. Qanun yalnız məhkəmə icraatının təyinatından bəhs edir. Lakin bununla belə, cinayət işi üzrə həqiqətin əldə edilməsindən danışılır. Cinayət işi, fikrimizcə, cinayət prosesinin təyin edilməsi hissəsində qüvvədə olan cinayət-prosesual qanunvericiliyini tam əks etdirir, istintaq əgər cinayət həqiqətən də törədilibsə cinayət törətmiş şəxsi müəyyən etmək, təqsirkar şəxsə məhkəmə tərəfindən təyin edilə biləcək cəzanın mümkün növünü və həcmi müəyyən etmək məqsədilə aparılır.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayət tərkiblərinin müəyyən qrupunun obyektə kimi idrak-hüquq tətbiqedici fəaliyyət haqqında deyilənlər, fikrimizcə, qanunverici tərəfindən AR CM-in təhlil edilən fəslini differensiallaşdırarkən istifadə edilə bilməz.

²⁸ Saxarov A., Noskova N. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər // Sosialist qanunçuluğu. 1987. № 11. S. 46; Bax: Rusiya cinayət hüququ. Xüsusi hissə / B.V. Zdravomislovun redaksiyası altında. M., 1993. S. 411- 413; Kostryova T.A. Cinayət hüququ üzrə praktik məşğələ / L.L. Krutikovun redaksiyası altında. M., 1997. S. 369-370; Garanina M.A. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin sistemi: Dissertasiyanın avtoreferatı.... hüquq elmləri namizədi M., 1995. S. 22-23.

Beləliklə, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin, bilavasitə obyektin xüsusiyyətlərinə əsaslanaraq növlərə təsnif edilməsinə dair nəzərdən keçirilən mövqeyi inandırıcı hesab etmək mümkün deyil. Özlüyündə təsnifat meyarı, xüsusən də cinayətin obyektı, fikrimizcə, əsaslıdır. Lakin, onun bilavasitə obyekt kimi təqdim edilməsi etiraz doğurur. Və xüsusilə vacib olan — onun mühafizə və prosessual qaydada nizamlanmış fəaliyyət, məhkəmənin və ona kömək edən orqan və şəxslərin koqnitiv hüquq tətbiqedici fəaliyyət kimi xüsusiyyətləri təhciz etdirilməsi, fikrimizcə, süni xarakter daşıyır və çətin ki, obyektiv differensiasiya meyarı kimi istifadə edilə bilər.

Cinayət hüququ nəzəriyyəsində ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayət tərkiblərinin subyektə görə növlərə bölünməsi demək olar ki, ümumi tanınmış haldır.²⁹

Fikrimizcə, belə yanaşma CM-in Xüsusi hissəsinin bölmələrinin, fəsilələrinin formalaşmasının qanunvericilik konsepsiyasına ziddir. Məlum olduğu kimi, onlar tamamilə cinayət qanunu ilə mühafizə edilən, müvafiq obyektlər üzərində qurulur. Qanunvericilik məntiqinə uyğun olaraq, cinayət tərkiblərinin bölmələr və müvafiq fəsilələr daxilində bölüşdürülməsi də bu və ya digər cinayət hüquq norması ilə qorunan obyektdə uyğun həyata keçirilməlidir.

Fikrimizcə, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin bölgüsünün əsasında cinayət obyektinin durması barədə mövqe əsaslıdır. Eyni zamanda, bu bölgüdə bilavasitə obyektı istifadə etmək əsassızdır. Ancaq bir sıra alimlərin fikrincə, məhz bilavasitə obyekt, təhlil olunan fəslin ayrı-ayrı qruplarının formalaşmasının əsasını təşkil edir.³⁰ Hüquq ədəbiyyatında bilavasitə obyekt “cinsi xüsusi obyektin bir hissəsi, müəyyən cinayətin törədilməsi nəticəsində zərər yetirilən müəyyən xeyir (maraq)...” kimi nəzərdən keçirilir.³¹ Buradan belə nəticə çıxır ki, cinayətin bilavasitə obyektı yalnız konkret cinayət törədildiyi zaman müəyyən oluna bilər. Qanunvericinin bu və ya digər bölmədə, bu və ya

²⁹ Bax: Saxarov A., Noskova N. İstinad edilən əsərlər S. 46; Bax: Rusiyanın Cinayət Hüququ. Xüsusi hissə / B.V. Zdravomyslovun redaksiyası altında. M., 1993. S. 411-413; Kostiryova T.A. İstinad edilən əsərlər S. 369-370; Garanina M.L. İstinad edilən əsərlər S. 22-23.

³⁰ Bax: Lobanova L.V. İstinad edilən əsərlər S. 35; Qolodnyuk M. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər üzrə qanunvericiliyin inkişafı məsələləri // Moskva Universitetinin “Vestnik” jurnalı. II seriya, Hüquq. 1996. № 6. S. 18.

³¹ Naumov A.V. İstinad edilən əsərlər S. 151-152.

digər fəsildə qurduğu cinayət tərkibi özlüyündə konkret əməldən zərər çəkəcək cinayətin konkret obyektini dəqiq müəyyən etməyə imkan vermir. Cinayətin bilavasitə obyektinə haqqında deyilənlər onu qruplar üzrə müvafiq cinayət tərkiblərinin formalaşması meyarı hesab etməyə imkan vermir. Hesab edirik ki, AR CM-in Xüsusi hissəsinin fəsiləri növ obyektinə əsaslanaraq formalaşır.³² AR CM-in Xüsusi hissəsinin hüdudlarında hər hansı bir cinayət tərkiblərinin qruplarını yaratmaq çətin ki, qanunidir. Bu fəslin bütün tərkiblərinin onlar tərəfindən tam şəkildə qorunan eyni növ obyektə sahib olması ilə izah edilir.

O ki qaldı müxtəlif növ obyektlərlə səciyyələnən fəsilərə, bu onu sübut edir ki, həmin fəsil qorunan obyektlərin xarakterinə görə cinsi obyekt əsasında formalaşmış və bu səbəbdən növ obyektinə görə fərqləndirilməsinə ehtiyacı var. Fikrimizcə, ədalət mühakiməsini cinayət qəsdlərindən qoruyan cinayətlərin tərkib hissələrinin cəmləşdiyi 32-ci fəslin ümumi obyekt əsasında formalaşdırıldığını güman etməyə ciddi səbəblər var ki, bu da cinayət-hüquq nəzəriyyəsini həmin fəsli cinayətin əsas obyektinə əsaslanaraq qruplara “bölməyə” məcbur edir. Bu problemin həllinin mürəkkəbliyi bir sıra hallarla müəyyən edilir. Övvəla, qanunverici bu cinayət tərkiblər qrupunu ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər adlandırır, və ona nəyinki ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə maneçilik törədən, bilərəkdən ədalətsiz hökmlər, qərarlar və ya digər məhkəmə aktları çıxarmağa yönəlmiş cinayət tərkiblərini, həm də bilərəkdən təqsirsiz şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi, azadlıqdan məhrum etmə yerindən, həbsdən və ya nəzarətdən qaçma kimi əməllərini daxil edib. Bu cinayət tərkibləri ədalət mühakiməsi orqanlarının fəaliyyəti ilə əlaqələndirilə bilinərmə? Bu baxımdan “ədalət mühakiməsi” sözünün məzmununu müəyyən etmək məqsəduyğundur. Ədalət mühakiməsini — “1. Məhkəmə, dövlətin məhkəmə fəaliyyəti; 2. Ədliyyə, ədalətə əsaslanan qərar, mühakimə...” kimi tərif etmək olar.³³ Tədqiq olunan sözün məzmunu ədalət mühakiməsi ilə məhkəmənin fəaliyyəti arasında olan sıx əlaqədən xə-

³² Cinayət hüququ nəzəriyyəsində ilk dəfə olaraq cinayətin cinsi obyektindən növ obyektinin çıxardılması ideyasını E.A. Frolov səsləndirmişdi. Bax: Frolov E.A. Cinayətinin obyektinə haqqında ümumi nəzəriyyənin mübahisəli sualları // Elmi əsərlər toplusu. Sverdlovsk, 1968. Buraxılış 10. S. 202.

³³ Rus dili lüğəti: 4 cildə. M., 1987. 3-cü cild. S. 355.

bər verir. Bununla bağlı bəzi müəlliflər haqlı olaraq qeyd edirlər ki: “Qanunverici qəbul edir ki, Cinayət Məcəlləsinin göstərilən fəslində yer alan bütün cinayətlərin cinsi, obyektı məhz məhkəmə tərəfindən ədalət mühakiməsinin düzgün həyata keçirilməsinə qəsdidir...”³⁴

“Ədalət mühakiməsi” anlayışı əlbəttə ki, məhkəmənin fəaliyyəti ilə bağlıdır. İbtidai istintaq, təhqiqat və ya cəza-icra sistemi orqanlarının ədalət mühakiməsinə aid olduqlarını əsaslandıran inandırıcı mühakimələr tapmaq çətindir. Cinayət hüququ nəzəriyyəsində belə bir fikir ifadə edilmişdir ki, cinayət-hüquqi mühafizə obyektı kimi ədalət mühakiməsinin strukturu müxtəlif mövqelərdən təqdim oluna bilər. Birincisi, məhkəmə icraatının ictimai təhlükəli əməllərin törədilə biləcəyi sahələri baxımından. İkincisi, müvafiq cinayətlər nəticəsində zərər vurulan münasibətlərin inkişaf etdiyi prosessual və post-prosessual fəaliyyətin həyata keçirilməsinin mərhələlərini nəzərə almaqla. Üçüncüsü, cinayət əməlləri törədilərkən nəzərə alınmayan ədalət mühakiməsinin mühüm keyfiyyətləri, (hansılardan ki əks olunması həmçinin ədalət mühakiməsinin köməkçi fəaliyyətinin üzərinə düşür) mövqeyi baxımından, habelə dövlətin ədalət mühakiməsi qarşısında qoyduğu vəzifələri və onların həlli üçün yaradılmış şəraiti nəzərə almaqla”³⁵

Ədalət mühakiməsinin strukturunun təqdim olunan anlayışına məhkəmənin fəaliyyəti, hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyəti və digər orqanların, məsələn, cəzanı icra edən orqanların fəaliyyəti də daxildir.

Əslində, ədalət mühakiməsi strukturlarına “ictimai təhlükəli əməllərin törədilə biləcəyi məhkəmə icraatı sahələri”ni aid etmək, ədalət mühakiməsinə hətta onunla heç bir əlaqəsi olmayan sahələri də daxil etməyə imkan verir. Bununla yanaşı, söhbət təkcə prosessual deyil, həm də post-prosessual fəaliyyətdən gedir. Özlüyündə prosesual fəaliyyət təkcə məhkəmənin deyil, həm də təhqiqat və istintaq orqanlarının, prokurorun fəaliyyəti ilə bağlı ola bilər. Post-prosessual fəaliyyətə gəlincə, o, ümumiyyətlə, heç nə ilə məhdudlaşmır.

³⁴ Bax: Dobrovolskaya T.N. Sovet sosialist ədalət mühakiməsinin anlayışı // ÜHEİ elmi qeydləri. M., 1963. Buraxılış. 6. S. 148; Bax: Vlasov K.S. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin obyektı haqqında // Sovet qanunvericiliyinin ÜETİ elmi qeydləri. M., 1964. Buraxılış. 1/18. S. 96. Nəticədə müəllif digər hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətini ədalət mühakiməsinə daxil etmişdir. Bax: Vlasov K.S., Teşkova K.M. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyət. M., 1968. S. 29-30.

³⁵ Bax: Lobanova L.V. İstinad edilən əsərlər 1999. S. 39.

Fikrimizcə, təhlil edilən fəslin adı orada yerləşən cinayət hüquq normaları ilə qorunan obyektlərin tam həcmi əks etdirmir. “Ədalət mühakiməsi” kateqoriyasının məzmununa uyğun olaraq, onun altında yalnız, bildiyiniz kimi, dövlət hakimiyyətinin qollarından biri olan məhkəmənin fəaliyyətini nəzərdən keçirmək məqsəduyğundur. Onu yalnız çox şərti olaraq hüquq-mühafizə orqanları ilə, məsələn, təhqiqat, istintaq orqanları, prokurorla müqayisə etmək olar.

Bu əlaqə ancaq məhkəmənin həmçinin istintaq orqanı, müstəntiq və prokuror kimi AR C-PM çərçivəsində fəaliyyət göstərməsində izlənilə bilər. Lakin bu vəziyyət məhkəmənin dövlət hakimiyyətini bilavasitə həyata keçirən orqan statusunu dəyişdirmir. Bu mənada qanunvericinin məhkəmənin fəaliyyətini təhqiqat, istintaq orqanlarının, prokurorun, cəzanı icra edən orqanların fəaliyyəti ilə eyniləşdirmək mövqeyi düzgün deyil. Bizim fikrimizcə, heç də az əhəmiyyət kəsb etmir ki, məhkəmənin fəaliyyəti ilə əlaqəli olmayan, əmələ görə məsuliyyəti nəzərdə tutan cinayət tərkibləri ədalət mühakiməsi əleyhinə yönəlmədiyi üçün bu fəsildən kənarda qalır. Hesab edirik ki, tədqiq olunan fəsildə yer alan cinayət tərkiblərinə yanaşdıqda növ obyektə deyil, cinsi obyektə danışımaq məqsəduyğundur. Fikrimizcə, o, üç növ obyektə özündə cəmləşdirir.

Cinsi obyekt müstəqil bölmə kimi ayrılmalıdır və ədalət mühakiməsi, istintaq orqanları və cəzanı icra edən orqanlar əleyhinə olan cinayətlər adlandırılmalıdır. Adı çəkilən bölmə, növ obyektlərinə uyğun olaraq, üç fəsilə “bölünür”:

1 – Məhkəmə fəaliyyəti əleyhinə olan cinayətlər; 2 – İstintaq orqanları əleyhinə olan cinayətlər; 3 – Cəzanı icra edən orqanlar əleyhinə olan cinayətlər.

Bu bölmədə ifadə olunanları ümumiləşdirərək, bəzi nəticələr çıxara bilərik:

1. AR CM-in Xüsusi hissəsinin 32-ci fəslinin bir neçə növ obyekt var ki, bu da onu fəsil kimi deyil, bölmə kimi nəzərdən keçirməyə imkan verir.

2. Cinayət hüququ nəzəriyyəsi ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayət tərkiblərinin bölünməsinin əsasını obyekt üzərinə deyil yaxud təkcə obyekt üzərinə deyil, həm də subyekt üzərinə istiqamətləndirir ki, bu da fikrimizcə, ARCM-in Xüsusi hissəsinin bölmə və fəsillərinin formalaşdırılmasının qanunvericilik mövqeyinə ziddir.

3. Cinayətlərin növ obyektindən irəli gələrək, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərdən ibarət olan bütün fəslə üç cinayət tərkibləri qrupuna bölünməsi məqsədəuyğundur: məhkəmə fəaliyyəti əleyhinə olan cinayətlər; istintaq orqanları əleyhinə olan cinayətlər (təhqiqat və ibtidai istintaq orqanları); cinayət cəzalarını icra edən orqanlar əleyhinə olan cinayətlər.

II Fəsil

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin anlayışı, növləri və ümumi xarakteristikası

2.1. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin təsnifatının əsasları və növləri

Konstitusiyaya əsasən, Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyəti qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətinə bölünmə əsasında həyata keçirilir. Qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanları isə müstəqildir. Konstitusiyada təsbit olunduğu kimi, məhkəmə hakimiyyəti konstitusiya, mülki, inzibati və cinayət məhkəmə icraatı vasitəsilə həyata keçirilir.

Məhkəmə hakimiyyətinin mühüm vəzifəsi insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının, həmçinin ictimai birliklərin, dövlət qurum və təşkilatlarının hüquq və qanuni mənafələrinin müdafiəsidir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası hər bir insana və vətəndaşa hüquq və azadlıqlarının məhkəmə müdafiəsi üçün təminat verir. Bununla yanaşı, heç kəs onun işinə qanunla müəyyən edilmiş məhkəmədə və hakim tərəfindən baxılması hüququndan məhrum edilə bilməz. Bununla yanaşı bir çox hallarda ədalət mühakiməsi orqanları və prosessual məhkəmə fəaliyyətinə cəlb olunmuş və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə köməklik edən orqanlar və vəzifəli şəxslər, habelə digər şəxslər cinayət hüquq mühafizəsinə ehtiyac duyurlar.

Konstitusiyada və qanunvericilikdə təsbit olunmuş ədalət mühakiməsi vəzifələrinin həyata keçirilməsinə qarşı yönəlmiş qəsdlər nəticəsində onlara müxtəlif zərər vurula bilər.

Məhz bununla A R CM-in “Dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlər” adlı XI bölməsində, 22 cinayət tərkibini özündə əks etdirən “Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər” adlı 32-ci xüsusi fəslinin (AR CM-in 286-307-ci maddələri) seçilməsi izah edilir. Azərbaycan Respublikasında məhkəmə hakimiyyəti yalnız hakimlərin simasında məhkəmənin və həmçinin qanunla müəyyən edilmiş qaydada ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə cəlb edilən vətəndaşların fəaliyyəti prosesində həyata keçirilir. Başqa heç bir orqan və şəxslər ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsini öz üzərinə götürmək hüququna

malik deyillər. Məhkəmələr məhkəmə hakimiyyətini başqasının iradəsindən asılı olmayaraq müstəqil şəkildə, yalnız Konstitusiyaya və qanuna tabe olaraq həyata keçirirlər.

Həç kim ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üzrə məhkəmənin və ya hakimnin fəaliyyətinə hər hansı formada müdaxilə edə bilmədiyi üçün hakimlərə və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində iştirak edən şəxslərə qanunsuz təsir göstərməkdə, habelə məhkəmənin fəaliyyətinə başqa müdaxilədə təqsirli bilinən şəxslər qanunla nəzərdə tutulmuş məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar. Hüquq ədəbiyyatında ədalət mühakiməsi anlayışı ənənəvi olaraq məhdud və geniş mənada şərh olunur. Məhdud mənada ədalət mühakiməsi dedikdə məhkəmə tərəfindən müvafiq kateqoriyalara aid (mülki, cinayət, inzibati və s.) işlərə baxılması başa düşülür. Geniş mənada ədalət mühakiməsi təkcə qanunla müəyyən edilmiş kateqoriyalara aid işlərə baxılmasına dair məhkəmə fəaliyyəti deyil, həm də bu məqsəd üçün xüsusi yaradılmış dövlət orqanlarının (yaxud onların nümayəndələrinin), həmçinin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində məhkəməyə köməklik göstərən, hökmləri, məhkəmə qərarlarını və digər məhkəmə aktlarını yerinə yetirən və ya ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı bu və ya digər vəzifələri həll etmək üçün məhkəmənin və ibtidai istintaq orqanlarının prosesual göstərişlərini yerinə yetirən və qanuna uyğun olaraq cəlb edilmiş şəxslərin (ekspertlər, müdafiəçilər, tərcüməçilər, hal şahidləri və s.) fəaliyyəti deməkdir. Dövlət orqanlarını hakimlərin köməkçiləri, prokurorlar, müstəntiqlər, təhqiqat aparan şəxslər, məhkəmə nəzarətçiləri və s. təmsil edə bilər.

Bu fəslin maddələrindəki dispoziisiyaların əksəriyyəti blanket xarakterlidir, yəni onların düzgün tətbiqi üçün təkcə Konstitusiyaya normalarından deyil, həmçinin ədalət mühakiməsi sahəsində fəaliyyəti tənzimləyən digər normativ-hüquqi aktlardan da istifadə edilməlidir.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin cinsi obyektə sözün geniş mənasında ədalət mühakiməsinin maraqlarıdır. Başqa sözlə desək, bu ədalət mühakiməsinin vəzifələrinin həyata keçirilməsində məhkəmənin normal, qanunla müəyyən edilmiş fəaliyyəti və dövlət orqanlarının, habelə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində məhkəməyə köməklik göstərməyə çağırılan aidiyyəti şəxslərin fəaliyyətidir. Əsas bilavasitə obyektlər ədalət mühakiməsini həyata keçirən konkret orqanların və

ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə köməklik edən orqanların (prokurorluq, istintaq, təhqiqat orqanlarının və s.) maraqlarıdır. Bir sıra hallarda ədalət mühakiməsi əleyhinə olan ayrı-ayrı cinayətlərin bilavasitə obyektləri mülkiyyət münasibətləri, şəxsin həyatı, sağlamlığı, azadlığı, şərəf və ləyaqəti, və bəzi digər nemətlər və dəyərlərdir.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan bir çox cinayət tərkiblərinin obyektinin əlamətlərinə xüsusi zərərçəkmiş yaxud cinayətin predmeti aiddir.

Əksər hallarda, şahidin və ya zərərçəkmişin ifadə verməkdən imtina etməsi, azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkməkdən boyun qaçırma, məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya əməlin hərəkətsizliklə ifadə edilə biləcəyi digər məhkəmə aktının yerinə yetirilməməsi istisna olmaqla, ədalət mühakiməsinə qarşı cinayətlərin obyektiv əlamətləri aktiv hərəkətlərin həyata keçirilməsi ilə fərqlənir. Bu cür cinayətlərin əksəriyyəti obyektiv əlamətlərin qanunvericilik təsvirinə görə, formal tərkiblərə malikdir. Maddi tərkibli cinayətlərə müvafiq normalarda nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli nəticələrə səbəb olan əməllər aiddir. Bunlara, xüsusən, qanunsuz olaraq tutma, həbsə alma və ya həbs yerində saxlama (AR CM-in 292-ci maddəsi) və ya ədalət mühakiməsini və ya ibtidai istintaqı həyata keçirən şəxsin həyatına qəsd etmə (AR CM-in 287-ci maddəsi) daxildir. AR CM-in 288.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətlər həm formal, həm də maddi tərkibə malikdir (Ədalət mühakiməsinin və ya ibtidai istintaqın həyata keçirilməsi ilə əlaqədar hədələmə və ya zor tətbiq etmə, həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə törədildikdə).

Qanunverici ədalət mühakiməsi əleyhinə olan bəzi cinayətlərin tərkiblərinin mütləq obyektiv əlamətlərinin sırasına cinayətin törədilməsi vaxtını, yerini, üsulunu, alətini və şəraitini aid edir.

Ümumi qaydaya görə, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin subyektləri 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxslər ola bilər. Lakin, cinayət tərkiblərinin çoxu xüsusi subyektə nəzərdə tutur - bunlar qanuna əsasən xüsusi əlamətləri olan və ya müəyyən prosessual statusa malik olan şəxslər ola bilər (hakim, prokuror, təhqiqatı aparan şəxs, ekspert, müdafiəçi, şahid, zərərçəkmiş və s.).

Bu cinayətlərin subyektiv cəhətləri qəsdən təqsirlə səciyyələnir və bir qayda olaraq, birbaşa qəsdlə törədilir. AR CM-in 32-ci fəslinin ayrı-ayrı maddələrində, cinayətin motivi və məqsədi göstərilir.

Beləliklə, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər dedikdə, ədalət mühakiməsinin vəzifələrinin həyata keçirilməsi üzrə məhkəmənin normal fəaliyyətinə, habelə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində məhkəməyə kömək edən dövlət orqanlarının fəaliyyətinə qəsd edən, AR CM-in 32-ci fəslinin maddələri ilə cəza təhdidi altında qadağan edilmiş qəsdlə törədilmiş ictimai təhlükəli əməllər başa düşülməlidir.

Əksər alimlərin fikrinə görə, təsnifat cinayətlərin məcmusunun hər hansı əlamətlərə görə keyfiyyətcə eyni cinsli qruplara bölünməsidir. Bizim fikrimizcə, təsnifatın belə başa düşülməsi düzgün deyil, çünki o, cinayətlərin qruplaşdırılması anlayışı ilə tamamilə üst-üstə düşür. Bölünməni deyil, müvafiq hadisələrin keyfiyyətcə eyni cinsli, onlarla müəyyən əlamətlərə görə üst-üstə düşən hadisələr və anlayışlar qrupuna aid edilməsinin təsnifat adlandırılması daha düzgün olardı.

Hüquq ədəbiyyatında nəzərdən keçirilən cinayətlərin müxtəlif təsnifatları təklif edilir. CM-in Xüsusi hissəsinin cinayətin obyektinə nəzərə alınmaqla qurulduğunu nəzərə alaraq, hüquq ədəbiyyatında ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin növ obyektinə əsasən sistemləşdirilməsi daha məqsədəuyğun hesab edilir. Obyektə görə təsnifatın əsasında ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə aid konkret dövlət orqanlarının normal fəaliyyətini təmin edən ictimai münasibətlər durur.

Xüsusilə, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər bilavasitə obyektinə əsasən görə aşağıdakı kimi qruplarla təsnif edilir:

- 1) ədalət mühakiməsinin konstitusiyaya prinsiplərini pozan cinayətlər;
- 2) ədalət mühakiməsinə sübutların əldə edilməsinin prosessual qaydası kimi qəsd edən cinayətlər;
- 3) ədalət mühakiməsi orqanlarının cinayətlərin vaxtında qarşısının alınması fəaliyyətinə qəsd edən cinayətlər;
- 4) məhkəmə aktının icrası ilə bağlı münasibətlərə qəsd edən cinayətlər.³⁶

Hüquqi ədəbiyyatda ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətin cinayətin birbaşa obyektindən, habelə obyektiv və subyektiv əlamətlərinin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq aşağıdakı qruplara təsnifatı da mövcuddur:

1. Məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinin, onun nüfuzunun və hakimlərin və ya ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə

³⁶ İvanov N.G. Cinayət hüququ. Xüsusi hissə. M.: Yurayt nəşriyyatı. 2016. 643 s.

kömək edən digər şəxslərin təhlükəsiz fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə bağlı ədalət mühakiməsinin mənafeinə qəsd edən cinayətlər.

2. Hakimlər və ya ibtidai istintaq, prokurorluq orqanlarının digər vəzifəli şəxslər və ya mülki (arbitraj) prosesinin iştirakçıları tərəfindən törədilmiş ədalət mühakiməsinin mənafeinə qəsd edən cinayətlər.

3. Sübutların əldə edilməsi, istifadəsi və saxlanması ilə bağlı ədalət mühakiməsinin mənafeələrinə qəsd edən cinayətlər.

4. Qanuni qüvvəyə minmiş hökmlərin, qərarların və digər məhkəmə aktlarının icrası ilə bağlı ədalət mühakiməsinin mənafeələrinə qəsd edən cinayətlər.

5. Cinayətlərin üstünün açılması və araşdırılması maraqlarına qəsd edən və digər cinayətlərə aidiyyəti ilə əlaqəli olan cinayətlər.³⁷

Ədəbiyyatda ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin bilavasitə obyektinə görə digər təsnifatları da təklif olunur. Xüsusilə, aşağıdakı cinayətlərə görə təsnifat:

1) ədalət mühakiməsinin konstitusiya prinsiplərinin həyata keçirilməsinə qəsd edən cinayətlər;

2) ədalət mühakiməsi və hüquq-mühafizə orqanlarının məqsəd və vəzifələrinə uyğun fəaliyyətinə qəsd edən cinayətlər;

3) iş üzrə sübutların əldə edilməsinin prosessual qaydasını pozan cinayətlər;

4) hüquq-mühafizə orqanlarının cinayətlərin vaxtında qarşısının alınması və üstünün açılması fəaliyyətinə qəsdlər;

5) məhkəmə aktının icrasına dair münasibətlərə qəsd edən cinayətlər.³⁸

CM-in Xüsusi hissəsi cinayətin obyektinə nəzərə alınmaqla qurulduğundan, hüquq ədəbiyyatında ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin bilavasitə obyektinə əsasən sistemləşdirilməsi daha məqsədəuyğun və geniş yayılmış hesab edilir. Obyekt üzrə təsnifatın əsasında ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə aid konkret dövlət orqanlarının normal fəaliyyətini təmin edən ictimai münasibətlər durur.

³⁷ Lobanova L.V. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər: təsnifatın nəzəri problemləri və qanunvericilik tənzimlənməsi. Volqoqrad. 1999.

³⁸ Cinayət hüququ. Xüsusi hissə. Dərslik. A.İ. Çuqayevin redaksiyası altında. M. 2015. S. 443.

Bəzi müəlliflərin hesab etdiyinə görə, bu fəsildə lazımı qayda yoxdur, bir sıra hallarda bu fəsildə cinayət tərkiblərinin yerləşməsi qanunvericilik məntiqindən məhrumdur və ayrı-ayrı cinayət tərkibləri arasında əlaqəni anlamaq olmur.³⁹ Bu fikirlə razılaşmamaq çətindir.

Bununla yanaşı, hüquq ədəbiyyatında ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin obyektiv tərəfinin əlamətlərinə görə ayrıca təsnifatları mövcuddur: törədilmə üsuluna görə (zorakılıq, şantaj və s. vasitəsilə), baş vermiş nəticələrə görə və başqaları. Hesab edirik ki, nəzərdən keçirilən cinayətlər qrupunun bütün təsnifatları mövcud olmaq hüququna malikdir. Eyni zamanda, hesab edirik ki, bu cür təsnifatlar müxtəlif obyektiv və subyektiv əlamətlərdən asılı olaraq həyata keçirilə bilər: obyektə (pozulan ictimai münasibətlər dairəsi, zərərçəkmiş şəxs), obyektiv tərəfdən (nəticələr, törədilmə üsulu və s.) , subyektiv əlamətlərdən (təqsir, motiv və məqsədlər), subyektdən (hakimlər, ədalət mühakiməsi sahəsinin işçiləri, sıradan vətəndaşlar və s.). Eyni zamanda, cinayətin subyektinə görə aparılan təsnifatların ən uğurlu olduğunu etiraf etmək lazımdır.

Bəzi müəlliflər cinayətin subyektindən asılı olaraq ədalət mühakiməsi əleyhinə olan bütün cinayətləri iki qrupa bölür:

1) hüquq-mühafizə orqanlarının, ədalət mühakiməsi orqanlarının vəzifəli şəxsləri və işçiləri tərəfindən törədilən cinayətlər və 2) digər şəxslər tərəfindən törədilmiş ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər.⁴⁰

Digər alimlər nəzərdən keçirilən cinayətləri üç qrupa bölməyi təklif edirlər: 1) hüquq mühafizə və ədalət mühakiməsi orqanlarının vəzifəli şəxsləri və işçiləri tərəfindən törədilən cinayətlər (AR CM-in 290, 291, 292, 293, 294, 295, 301-ci maddələri); 2) ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə cəlb edilən və ya onun yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olan adi və vəzifəli şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlər (AR CM-in 286, 287, 288, 289, 296, 298, 300, 303, 304, 307-ci maddələri); 3) barəsində ədalət mühakiməsi həyata keçirilmiş olan, yaxud məhkəmənin aktını icra etməyə borclu olan şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlər (AR CM-in 304, 305, 306-cı maddələri).⁴¹

³⁹ Lobanova L.V. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər: təsnifatın nəzəri problemləri və qanunvericilik tənzimlənməsi. Volqoqrad. 1999.

⁴⁰ Rusiya cinayət hüququ. Ümumi və Xüsusi hissələr. M.: Prospekt. 2017.

⁴¹ Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ. Xüsusi hissə (sxem və təriflərdə). Dərslik. M.N. İmanlının redaksiyası altında. "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı. Bakı. 2012. S.375.

Fikrimizcə, qeyd olunan təsnifatların hər ikisi kifayət qədər uğurludur, lakin cəza çəkən şəxslərin spesifik vəziyyəti nəzərə alındığından onlara əlavələr etmək tələb olunur. Buna əsasən hesab edirik ki, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin aşağıdakı təsnifatını təklif etmək olar:

1. Ədalət mühakiməsi orqanlarının vəzifəli şəxsləri tərəfindən törədilən cinayətlər (təqsirsiz şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi, bilərəkdən qanunsuz həbs və ya tutulma, ifadə verməyə məcbur etmə, bilərəkdən ədalətsiz hökm çıxarma);

2. Qanuna əsasən ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə köməklik etməli olan şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlər (şahidin və ya zərərçəkmiş şəxsin ifadə verməkdən və ya rəy verməkdən imtina etməsi və ya yayınması, bilə-bilə yalan ifadə verməsi, ibtidai istintaq və ya təhqiqat məlumatlarının yayılması, məhkəmə qərarının yerinə yetirilməməsi);

3. Məhkumlar və ya həbsə alınan şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlər (azadlıqdan məhrum etmə yerindən qaçma);

4. Digər şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlər (bilə-bilə yalan xəbərcilik etmə, yalan ifadə verməyə məcbur etmə, israf etmə, siyahıya alınan və ya üzərinə həbs qoyulmuş əmlakın özgəninkiləşdirilməsi, qadağan olunmuş əşyaların cəza çəkən şəxslərə qanunsuz ötürülməsi, məhkəməyə hörmətsizlik, məhkəmə işlərinin həllinə müdaxilə, hakimə qarşı hədələmə, xəbər verməmə və cinayətləri gizlətmə).

2.2. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin cinsi əlamətlərinin ümumi xarakteristikası

AR CM-in 32-ci fəslində nəzərdə tutulmuş və ədalət mühakiməsi sahəsində mövcud olan ictimai münasibətlərə qəsd edən, ictimai təhlükəli əməllərin birinci qrupuna, ilk növbədə A R CM-in 286-cı maddəsində (ədalət mühakiməsinin, ibtidai istintaqın həyata keçirilməsinə mane olma) nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibi daxildir. Əvvəllər qüvvədə olmuş qanunvericilikdə bu müddəa belə ifadə edilmişdir: “Konkret işin hərtərəfli, tam və obyektiv baxılmasına mane olmaq, yaxud qanunsuz məhkəmə qətnaməsi çıxarılmasına nail olmaq məqsədilə hakimlərə və ya xalq iclasçılarına hər hansı formada təzyiq göstərmə”.⁴²

⁴² Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsi. Bakı. “Hüquq ədəbiyyatı” nəşriyyatı. 1996.

Azərbaycan Respublikasının əvvəllər qüvvədə olan Konstitusiyasında təsbit olunmuş “hakimlər və xalq iclasçıları müstəqildir və yalnız qanuna tabedirlər” prinsipi SSRİ və Azərbaycan SSR-in əvvəlki Konstitusiyalarında bəyan edilirdi, lakin hər yerdə pozulurdu.⁴³ Partiya və sovet orqanları, həmçinin ayrı-ayrı nüfuzlu şəxslər məhkəmə orqanlarının fəaliyyətinə bəzən üstüörtülü, bəzən də açıq şəkildə müdaxilə edirdilər. Bu yolverilməz təcrübəyə son qoymaq üçün məhkəmə fəaliyyətinin kənar təsirlərdən müstəqilliyini təmin etmək məqsədilə müəyyən tədbirlər həyata keçirilmiş, onların arasında əsas rolu cinayət qanunvericiliyinə, məhkəmələrin fəaliyyətinə müdaxiləyə görə cinayət məsuliyyəti, normasının daxil edilməsi rol oynamışdır.

Bu maddənin 1-ci hissəsində bilavasitə obyekt qismində məhdud mənada ədalət mühakiməsinin maraqları çıxış edir. Baxılan maddənin 2-ci hissəsində bilavasitə obyekt kimi prokurorun, müstəntiqin və ya təhqiqat aparan şəxsin normativ-hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş fəaliyyət qaydası tanınır. Bu cür hallarda təkcə məhkəmə orqanlarının normal fəaliyyət maraqlarına deyil, həm də prokurorun, müstəntiqin, təhqiqatçının fəaliyyətinin maraqlarına zərər vurulur. Bu maraqlar arbitraj, mülki, inzibati və cinayət işlərinin məcmusuna qanuni baxılmasını, prokuror nəzarətinin həyata keçirilməsini, qanuni araşdırma və cinayət işlərinə ibtidai təhqiqat və istintaq formasında baxılmasını nəzərdə tutur.

Obyektiv cəhətdən qeyd edilən cinayətin tərkibi məhkəmə fəaliyyətinə istənilən formada müdaxilə etməkdən ibarətdir (A R CM-in 286-cı maddəsinin 1-ci hissəsi). Xahişdən başqa bu: iş üzrə müvafiq qərarın çıxarılması barədə hakimə ünvanlanan tələblər; məsləhətlər, təhdidlər; sövdələşmələr; qarşılıqlı xidmət göstərəcəyini vəd etmə, habelə hakimin yaxınlarına və ya qohumlarına müraciət etmə ola bilər. Bu cür müdaxilə müxtəlif formada həyata keçirilə bilər - şifahi, yazılı, telefon, üçüncü şəxslər, o cümlədən tanış, yaxın və uzaq qohumlar vasitəsilə. Cinayət, təqsirkar şəxs üçün arzu olunan nəticələrin baş verməsindən və ya baş verməməsindən asılı olmayaraq, belə müdaxilə baş verdiyi andan başa çatmış hesab edilir. Beləliklə, quruluşuna görə bu cinayət tərkibi formal xarakter daşıyır.

Qeyd olunan şəxslərə və ya onların yaxınlarına təsir forması adam öldürmə, zorakılıq, əmlakın məhv edilməsi və ya zədələnməsi ilə hədələmə olduqda, törədilmiş əməl AR CM-in ədalət mühakiməsinin

⁴³ Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası. M.: Verdikt. 1994. S.339.

həyata keçirilməsinə mane olma barədə xüsusi normaları əks etdirən maddələrinə görə tövsif edilməlidir. Əgər ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə mane olmaq məqsədilə hakimləri pul ilə ələ alma halı varsa, o zaman törədilmiş əməl Azərbaycan Respublikasının CM-də nəzərdə tutulmuş müvafiq cinayətlərin məcmusu üzrə tövsif edilməlidir.

Müdaxilə konkret cinayət, mülki və ya inzibati iş üzrə həyata keçirilməlidir, ümumilikdə onların həlli üçün hər hansı bir iş kateqoriyası üzrə deyil. Təsir hakimə deyil, başqa bir məhkəmə işçisinə, məsələn, məhkəmə iclasının katibinə, hakimin köməkçisinə, icra məmuruna edildikdə, cinayətin tərkibi olmayacaq.

AR CM-in 286-cı maddəsinin 2-ci hissəsi işin obyektiv, tam və hərtərəfli araşdırılmasına mane olmaq məqsədilə prokurorun, müstəntiqin və ya təhqiqatçının fəaliyyətinə hər hansı formada müdaxilə etməyə görə məsuliyyəti nəzərdə tutur.⁴⁴

“Prokurorluq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu prokurorun və ya müstəntiqin qərarlarına təsir etmək məqsədilə onun fəaliyyətinə hər hansı müdaxilə edilmənin yolverilməz olduğunu müəyyən edir.

Prokurorun, müstəntiqin, təhqiqatçının fəaliyyətinə müdaxilə formasına görə məhkəmənin fəaliyyətinə müdaxilə etməkdən fərqlənir. Onun özəlliyi yalnız bir əlamətdədir - zərərçəkmişdədir, çünki qanunla nəzərdə tutulduğu kimi, bu müdaxilədən zərər çəkən prokuror, müstəntiq, təhqiqat aparan şəxsdir (təhqiqatçı) və bu müdaxilə prokuror nəzarətinin həyata keçirilməsi, konkret cinayət işinin istintaqı və ya baxılması ilə bağlı həyata keçirilir. “Prokuror”, “müstəntiq”, “təhqiqat orqanı”, “təhqiqatçı” anlayışları Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə əsasən, prokurorlar Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru və ona tabe olan prokurorlar, onların müavinləri və cinayət məhkəmə icraatı prosesində iştirak edən və “Prokurorluq haqqında” qanuna əsasən müvafiq səlahiyyətlərə malik olan prokurorluq orqanlarının digər vəzifəli şəxsləridir. Cinayət prosesi üzrə prokurorların səlahiyyətləri AR C-PM-də müəyyən edilmişdir. Müstəntiq cinayət işi üzrə ibtidai istintaqı aparmağa, habelə AR C-PM-də nəzərdə tutulmuş digər səlahiyyətlərə malik olan vəzifəli şəxsdir. Təhqiqat orqanları AR C-PM-ə uyğun olaraq təhqiqat və digər

⁴⁴ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı. “Hüquq ədəbiyyatı” nəşriyyatı. 2022.

prosesual səlahiyyətləri həyata keçirməyə müvəkkil edilmiş vəzifəli şəxslər və dövlət orqanlarıdır. Təhqiqatçı - təhqiqat orqanının rəhbəri tərəfindən təhqiqat formasında ibtidai istintaq aparmaq, habelə C-PM-də nəzərdə tutulmuş digər səlahiyyətlərə tam ixtiyarlı və ya müvəkkil edilmiş təhqiqat orqanlarının vəzifəli şəxsidir.⁴⁵

Bu cinayətin subyekti 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxslərdir.

Cinayət tərkibinin subyektiv cəhəti birbaşa qəsd formasında olan təqsir ilə xarakterizə olunur. Təqsirkar şəxs məhkəmənin, prokurorun və ya təhqiqatçının normal və qanuni fəaliyyətinə müdaxilə etdiyini dərk edir və istəyir. Məhkəmənin və ya ibtidai istintaqı aparan orqanların fəaliyyətinə təqsirli müdaxilənin məqsədi ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə (AR CM-in 286.1-ci maddəsi) və ya prokuror, müstəntiq, təhqiqatçı tərəfindən cinayət tərkibinin istənilən subyektinin yaxud onun yaxınlarının mənafeyi naminə qanunsuz məhkəmə aktları – hökmlər, qərarlar, qətnamələr, təqdimatlar və digər aktların qəbul edilməsi ilə ifadə edilən cinayət işinin obyektiv, tam və hərtərəfli aparılmasına mane olmaqdır (AR CM-in 286.2-ci maddəsi).

AR CM-in 286.3-cü maddəsində tövsifedici əlamət nəzərdə tutulmuşdur. Bu cinayətin tövsif edilmiş növü şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə maddədə nəzərdə tutulmuş əməllərin törədilməsi hesab edilir. Bu kateqoriyaya aid olan şəxslərə, ədalət mühakiməsi funksiyalarını yerinə yetirən hüquq-mühafizə orqanlarının işçilərinə rəsmi səlahiyyətlərindən istifadə edərək təsir göstərə biləcək istənilən vəzifəli şəxslər aid edilə bilər. Onlar hüquq-mühafizə orqanlarının yuxarı vəzifəli şəxsləri, dövlət və bələdiyyə qulluqçuları, dövlət və ya yerli hakimiyyət orqanlarının işçiləri ola bilərlər. Qeyd edilən şəxslər tutduqları vəzifəyə görə məhkəmə qərarının qəbuluna və ya cinayət işinin araşdırılmasının nəticələrinə təsir göstərə bilər, çünki, məsələn, hüquq-mühafizə orqanı əməkdaşının xidmətdə irəlləməsi, mükafatlandırılması və s. ilə bağlı məsələlərin həlli onlardan asılıdır (məsələn, hakimiyyət və ya idarəetmə orqanlarının hakimiyyət strukturlarının məsul işçisi, yuxarı prokurorluğun, ədliyyə qurumlarının, Daxili İşlər Nazirliyinin əməkdaşı və s.). Bu halda cinayətin subyekti xüsusiyyətdir.

⁴⁵ Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsi. Bakı. "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı. 2022.

Baxılan cinayət tərkibinin obyektiv cəhəti hakimlərə hər hansı formada təsirlə ifadə olunur. Bu, bu və ya digər şəxsin birbaşa göstərişi, dolayı xahişi, məsləhəti, müəyyən qərar çıxarılmasına nail olmaq üçün pul və ya başqa maddi mənfəət vədləri və s. ola bilər.

Hakimlərə təsir birbaşa və ya üçüncü şəxslər – həmkarlar, tanışlar, qohumlar və s. vasitəsilə həyata keçirilə bilər. CM-in bu maddəsi ilə tövsif edilməsi üçün hakimə və maddədə qeyd edilən digər şəxslərə təsir göstərmək məqsədinin güdülməsi vacibdir.

AR CM-in 290-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş təqsiri olmadığını bilə-bilə şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi cinayətinin ictimai təhlükəliliyi ondan ibarətdir ki, bu əməllərin törədilməsi ilə, yəni cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmə nəticəsində cinayətin törədilməsində təqsiri olmayan şəxslərin hüquqları pozulur. Bu əməl, başqa mənfə nəticələrə səbəb ola bilər – şəxsin uzun müddətə azadlıqdan məhrum edilməsi, cəza çəkməsi, azadlığının məhdudlaşdırılması və s., maddi ziyan, məsələn, yığılmamış məhsulun tələf olması, habelə mənəvi zərərə – şəxsin nüfuzuna xələl gətirilməsi, şərəf və ləyaqətin alçaldılması və s. səbəb olur, eyni zamanda, ədalət mühakiməsinin maraqları pozulur, hüquq-mühafizə orqanlarının və ümumilikdə, hakimiyyət orqanlarının nüfuzu azalır.

Bu cinayətə AR CM-in 291-cı maddəsində göstərilən şəxslər tərəfindən vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə edilməsinin xüsusi halı kimi baxılmalıdır. Cinayət təqsirsiz şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi barədə qərarın qəbul edildiyi və ona bu ittiham elan edildiyi andan başa çatmış hesab edilir. Nə prokuror tərəfindən qanunsuz qərarın sonradan ləğv edilməsi, nə qanunsuz qaldırılmış işə xitam verilməsi, nə də ki sonradan bəraət hökmünün çıxarılması və s. cinayət tərkibinin mövcudluğuna təsir etmir, baxmayaraq ki, maddənin sanksiyası çərçivəsində cəza tədbiri seçilərkən cinayətin faktiki nəticələri nəzərə alınə bilər.

Bu cinayətin subyektləri yalnız maddədə göstərilən vəzifəli şəxslər - təhqiqatı aparan şəxs, müstəntiq, prokuror, yəni qanunla təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə hüququna malik olan vəzifəli şəxslər ola bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, cinayət-prosessual qanunvericiliyinə görə təhqiqat orqanları aşağıdakılardır: 1) polis; 2) hərbi hissələrin, birləşmələrin komandirləri və hərbi müəssisələrin rəisləri; 3) milli

təhlükəsizlik orqanları; 4) cəza icra müəssisələrinin, istintaq təcridxanalarının, müalicə-profilaktika müəssisələrinin rəhbərləri; 5) yanğın nəzarəti orqanları; 6) sərhəd mühafizə orqanları; 7) uzaq məsafələrə üzən dəniz gəmilərinin kapitanları və nəqliyyat əlaqələri olmadıqda qışlaqların rəisləri. Bununla yanaşı, qeyd edilən cinayətin subyekti idarə mənsubiyyətindən (prokurorluq, polis, təhlükəsizlik orqanları) asılı olmayaraq müstəntiq ola bilər.

Bu cinayətin subyekti təhqiqat orqanına rəhbərlik edən şəxs deyil, təhqiqatın aparılması həvalə edilmiş və təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilmə haqqında bilə-bilə qanunsuz qərar çıxaran konkret şəxsdir.

Vətəndaşların qanunsuz olaraq digər məsuliyyət növlərinə (inzibati, intizam, hüquqi) cəlb edilməsi bu cinayətin tərkibini yaratmışdır. Məsələn, DYP əməkdaşı tərəfindən şəxsi düşmənçilik münasibətində olduğu vətəndaşları sistemli şəkildə əsassız olaraq inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi, yaxud cəzaçəkmə müəssisəsinin rəisi tərəfindən məhkuma qarşı əsassız tənbeh tətbiq edilməsi və s. Bu zaman, təqsirkarın AR CM-in digər maddələri üzrə məsuliyyətə cəlb olunmasını istisna etmək olmaz.

Bu cinayət yalnız birbaşa qəsdilə törədilə bilər ki, bu da günahkarın hərəkətlərinin qanunsuzluğunu ifadə edən bilə-bilə əlamətinin olması ilə sübut olunur. Bu zaman cinayət hadisəsinin olmaması, yaxud əməldə cinayət tərkibinin olmaması, yaxud digər şəxs tərəfindən törədilməsi, yaxud cəlb edilən şəxsin təqsiri sübuta yetirilməməsi əhəmiyyət kəsb etmir.

Səhvə yol vermiş, hətta səhlənkarlıq etmiş vəzifəli şəxs bu maddə ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz, çünki o iş üzrə sübutları yalnız qiymətləndirmə nəticəsində zərərçəkmiş şəxsi təqsirli hesab etmişdir.

Bu cinayətin motivləri müxtəlif ola bilər: şəxsi niyyətlər, qısqanclıq və ya qisas, tamah niyyəti, bir şəxsin zərərçəkmişlə arasında mövcud olan pis münasibətlərə görə hesablaşması; karyera niyyətləri. Təqsirli şəxsin aşağı səriştəli olması, işin obyektiv mürəkkəbliyi və ya həqiqi təqsirkarın axtarışı ilə özünə əziyyət vermək istəməməsi səbəbindən təqsiri olmayan şəxsi bilə-bilə cinayət məsuliyyətinə cəlb etdikdə cinayət törədilə bilər.

Bir sıra hallarda bilə-bilə təqsirsiz şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi digər cinayətlərlə məcmu halında törədilə bilər, məsələn, yazışmaların, telefon danışqlarının və teleqraf mesajlarının sirrinin pozulması, mənzil toxunulmazlığı hüququnun pozulması, qanunsuz həbs və ya tutulma. Bu hərəkətlər faktiki olaraq sözügedən cinayətə hazır-

lıq xarakteri daşıyır və müstəqil tövsif tələb etmir. Cinayətin motivi hədə-qorxu ilə tələb etmə, rüşvət alma olarsa, məsuliyyət cinayətlərin məcmusuna görə müəyyən edilməlidir.

Təqsirkar şəxslərin əməlləri bu maddənin ikinci hissəsinə əsasən, şəxsin ağır və ya xüsusilə ağır cinayət törətməkdə ittiham olunması ilə bağlı tövsif edilir. Ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin siyahısı dəyişdiyi üçün məhkəmə onun təqsirkar qismində cəlb olunması haqqında qərar çıxarırlarkən müvafiq cinayətin ağır cinayətlərə aid edilib-edilmədiyini müəyyən etməlidir.

Əvvəllər ağırlaşdırıcı hala ittiham sübutların süni yaradılması da aid edilirdi. Hazırkı redaktədə belə ağırlaşdırıcı hal nəzərdə tutulmur. İttiham sübutların süni yaradılması mövcud olmayan sübutların uydurulmasında (məsələn, axtarış zamanı narkotik vasitələrin, silahların, patronların və s. qəsdən atılması), qəsdən saxtalaşdırılmış sənədlərin istifadəsində, məhv edilməsində, hər hansı maddi sübutların işdən götürülməsində və ya əlavə edilməməsində, şahidləri yalançı ifadə verməyə, ekspertləri rəy verməyə məcbur etməkdə ifadə edilə bilər.

AR CM-in 287-ci maddəsinə əsasən, ədalət mühakiməsini və ya ibtidai istintaqı həyata keçirən şəxsin həyatına qəsd etməyə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulur.

Cinayətin bilavasitə obyektə normativ aktlarla müəyyən edilmiş ədalət mühakiməsinin, ibtidai istintaqın, prokuror nəzarətinin, icra icratının həyata keçirilməsi qaydasıdır. Əlavə obyekt ədalət mühakiməsini, ibtidai istintaqı, prokuror nəzarətini həyata keçirən şəxslərin həyatı, sağlamlığı, təhlükəsizliyi, və onların yaxınlarının həyatı ola bilər.

Bu cinayətin törədilməsindən zərərçəkmiş şəxslər təkcə hakimlər deyil, həmçinin prokuror, müstəntiq, təhqiqat aparan şəxs, müdafiəçi, ekspert, icra məmuru, habelə onların yaxın qohumları da ola bilərlər.

Texniki funksiyaları yerinə yetirən məhkəmə işçiləri (məhkəmə katibi, hakim köməkçisi və s.) bu cinayətdə zərərçəkmiş şəxslər qismində tanına bilməzlər.

Qeyd etmək zəruridir ki, bu cinayət prokurora qarşı onun təkcə cinayət, mülki və ya arbitraj proseslərində iştirakı ilə bağlı deyil, həm də prokurorun müstəntiqlər və ya təhqiqatçılar tərəfindən qanunların icra edilməsinə nəzarəti həyata keçirməsi ilə əlaqədar törədilə bilər. Müdafiəçi - qanunla müəyyən edilmiş qaydada şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin hüquq və mənafelərinin müdafiəsini həyata keçirən, cinayət işi

üzrə icraat zamanı onlara hüquqi yardım göstərən şəxsdir. Ekspert xüsusi biliyə malik olan və qanunla müəyyən edilmiş qaydada məhkəmə ekspertizası icraatı aparan və qarşısında qoyulan müvafiq məsələlər üzrə ekspert rəyi vermək üçün təyin edilmiş şəxsdir. Mütəxəssis AR C-P M ilə müəyyən edilmiş qaydada prosessual hərəkətlərdə iştirak etməyə cəlb edilmiş, əşyaların və sənədlərin aşkar edilməsinə, fiksasiyasına və işdən götürülməsinə, cinayət işinin materiallarının tədqiqi zamanı texniki vasitələrdən istifadə edilməsinə, ekspertlərə suallar verilməsində, habelə öz peşə səlahiyyətlərinə aid məsələlər üzrə tərəflərə və məhkəməyə aydınlıq gətirilməsində köməklik göstərən xüsusi biliyə malik olan şəxsdir.

Yaxın qohumlar dedikdə, valideynlər (övladlığa götürənlər), ər-arvad, uşaqlar (övladlığa götürülənlər), doğma qardaş-bacılar, baba, nənə, nəvələr başa düşülür. Bundan əlavə, yuxarıda göstərilən prosessual fəaliyyət iştirakçıları ilə əlaqədə olan digər şəxslər (ər-arvadın valideynləri, kürəkən, gəlin və s.), və ya yaranmış şəxsi münasibətlərə görə həyatı, sağlamlığı və rifahı zərərçəkmiş şəxslər üçün əhəmiyyətli olan şəxslər (dost, bəy, gəlin və s.) başa düşülür. İcra məmurları dedikdə, cinayət qanununu məhkəmə aktlarını və digər mühakimə orqanlarının aktlarını icra etməyə çağırılan şəxsləri nəzərdə tutur.

AR CM-in 287-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əməlin obyektiv cəhəti maddənin dispozisiyasında ədalət mühakiməsi orqanlarının işçilərinin (bu anlayışın geniş mənasında) və ya onların yaxınlarının həyatına qəsd etmə kimi müəyyən edilir. Cinayət hüququnun nəzəriyyəsi və praktikasında qəsd, maddənin dispozisiyasında qeyd edilən şəxslərin öldürülməsi və ya öldürülməsinə cəhd kimi müəyyən edilir. Bu zaman, qəsd yalnız məhkəmə çəkişməsi, ibtidai istintaq və ya məhkəmə aktlarının icrası ilə bağlı olmalıdır. Cinayətin başa çatması alternativdir, yəni cinayət zərərçəkmiş şəxs öldürüldüyü ya da onun həyatına qəsd cəhdi edildiyi andan başa çatmış hesab edilir. Beləliklə, bu cinayətin tərkibi quruluşuna görə formal-maddi xarakter daşıyır.

Cinayətin subyektivi 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxsdir. Ədalət mühakiməsini və ya ibtidai istintaqı həyata keçirən şəxs 14 yaşdan 16 yaşadək olan yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər tərəfindən öldürüldükdə, onlar cinayət məsuliyyətinə AR CM-in 120.2 maddəsinə uyğun olaraq cəlb edilir. Cinayət tərkibinin subyektiv cəhəti birbaşa qəsd formasında olan təqsirlə səciyyələnir. Təqsirli şəxs hakim, prokuror və ya ədalət

mühakiməsini və ya ibtidai istintaqı həyata keçirən digər şəxsin həyatına qəsd etdiyini dərk edir, onların ölümünə səbəb olma ehtimalını və ya qaçılmazlığını qabaqcadan görür və bunu törətməyi arzu edir. Maddədə qeyd edilən şəxslərə qarşı qəsd onların ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üzrə vəzifələrinin icrası ilə bağlı həyata keçirildiyindən, bu cinayət tərkibinin subyektiv cəhəti məqsəd və motiv kimi mütləq alternativ əlamətlərin olması ilə səciyyələnir. Bu cinayətin motivi bu cür fəaliyyətə görə qisas almaq istəyidir (həbsəalma qərarının, ittiham hökmünün çıxarılması, kassasiya təqdimatının verilməsi və s.). Nəzərdən keçirilən cinayətin məqsədi ədalət mühakiməsini və ya ibtidai istintaqı həyata keçirən şəxsin qanuni fəaliyyətinə mane olmağa cəhd etməkdir.

AR CM-in 288-ci maddəsində (Ədalət mühakiməsinin və ya ibtidai istintaqın həyata keçirilməsi ilə əlaqədar hədələmə və ya zor tətbiq etmə) nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibi psix və fiziki zorakılığın birləşməsi ilə səciyyələnir. Bu norma AR CM-in 286-cı maddəsinə habelə şəxsiyyət əleyhinə olan bir sıra cinayətlərə münasibətdə xüsusi hesab edilir.

Cinayətin bilavasitə obyektı normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilmiş ədalət mühakiməsinin, prokuror nəzarətinin, ibtidai istintaq və təhqiqat prosesinin həyata keçirilməsi qaydası, və ya müdafiəçinin, ekspertın, mütəxəssisin, məhkəmə nəzarətçisinin, məhkəmədə işlərə yaxud materiallara baxılması və ya məhkəmə aktlarının icrası üzrə məhkəmə icraçısının fəaliyyətidir. Əlavə obyekt insan həyatı, sağlamlığı, qeyd olunan fəaliyyəti həyata keçirən şəxslərin və ya onların yaxınlarının mülkiyyəti ola bilər.

AR CM-in 288.1-ci maddəsinə əsasən zərərçəkmiş şəxslər hakimlər və onların yaxın qohumlarıdır. AR CM-in 288.2-ci maddəsinə uyğun olaraq, zərərçəkmiş şəxslərlə prokuror, müstəntiq, təhqiqatı aparan şəxs, müdafiəçi, ekspert, icra məmuru, habelə onların yaxın qohumlarıdır. Məhkəmənin və ibtidai istintaq orqanlarının texniki işçiləri: məhkəmə iclasının katibi, hakimin köməkçisi, müstəntiq köməkçisi, kargüzərlik işçiləri və s. bu cinayət tərkibi üzrə zərərçəkmiş şəxslər hesab edilə bilməz.

Baxılan maddənin 1-ci və 2-ci hissələrində cinayət tərkibinin obyektiv cəhəti aşağıdakı hədələmələrdən ibarətdir: öldürməklə, sağlamlığa zərər vurmaqla, əmlakı məhv etməklə və ya əmlakı zədələməklə hədələmə. Cinayət hüququ nəzəriyyəsində və təcrübəsində hədələmə dedikdə, zərərçəkmişə bilavasitə və ya üçüncü şəxslər vasitəsilə istənilən

formada: şifahi, yazılı, elektron poçt, faks, telefon, SMS, audio və ya video yazılardan və s. istifadə etməklə edilən ifadələr başa düşülür. Qanunda nəzərdə tutulan hədələmə növlərinin siyahısı tamdır, beləliklə, şantaj, yəni zərərçəkmiş və ya onun yaxınlarını rüsvay edən məlumatların açığlanması ilə hədələmə bu normanın dispoziisiyası ilə əhatə olunmur.

Nəzərdən keçirilən cinayət tərkibi konstruksiyasına görə formal xarakter daşıyır. Cinayət zərərçəkmiş şəxsə onun tərəfindən həqiqi və real kimi qəbul edilən hədələrin edildiyi andan başa çatmış hesab edilir. Cinayətin subyekti 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxsdir. Subyektiv cəhət birbaşa qəsd formasında təqsirlə xarakterizə olunur. Hədə işlərə və ya müvafiq materiallara məhkəmədə baxılması ilə bağlı irəli sürüldüyündən, bu cinayət tərkibinin məcburi subyektiv cəhətlərinə motiv və məqsəd aiddir. Bu cinayətin motivi ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üzrə öz vəzifə borcunu yerinə yetirdiyinə görə zərərçəkmiş şəxsdən qisas almaqdır. Bu cinayətin məqsədi cinayəti törədən şəxsin zərərçəkmişin öz vəzifə borcunun yerinə yetirməsinə mane olmaq istəyidir.

Cinayətin tövsifedici əlamətləri AR CM-in 288.3-cü və 288.4-cü maddələrində nəzərdə tutulmuşdur. Həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olmayan zor dedikdə (AR CM-in 288.3. maddəsi) zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına hər hansı zərəri istisna etməklə, fiziki və psixiki ağrı yetirməkdən ibarət olan hərəkətlər başa düşülür. Bunlara, xüsusən, insanın əl-ayağını bağlamaq, zərbə endirmə, döymə, azadlığın məhdudlaşdırılması və s. daxildir.

Bu cinayətin xüsusi tövsif edilmiş cinayət tərkibinin əlaməti kimi həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor (AR CM-in 288.4-cü maddəsi) dedikdə sağlamlığa zərər vurmağa yönəlmiş hərəkətlərin edilməsi başa düşülür. Nəzərə almaq lazımdır ki, bəzi hallarda zorakılıq tətbiq olunduğu zaman zərərçəkmişin həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəli olsa belə, şəxsin sağlamlığına faktiki olaraq zərər vurulmaya da bilər. Beləliklə, məsələn, belə zorakılıq növünə şəxsin yüksək sürətlə idarə olunan avtomobildən atılması, zərərçəkmişin nəfəs ala bilməsini məhdudlaşdıraraq uzun müddət suda saxlanması, həyatı orqanlara zərbə vurulması və s., lakin bu nəticələrin təqsirkardan asılı olmayan səbəblərdən baş verməməsi (məsələn, zərərçəkmiş zərbələrdən yayınıbsa, cinayətkardan gizlənibsə, şəxsiyyətinin zəruri mühafizə vəziyyətində müdafiəsini həyata keçiribsə və s.) aid edilə bilər. Zərər-

çəkmiş şəxsin sağlamlığına real zərər vurulduğu halda, belə zərər istənilən ağırlıq dərəcəsinə malik ola bilər: yüngül, az ağır, ağır. Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurulduğu halda (maddə 126.2.2) törədilən əməl bu normaların sanksiyalarında cəzanın yuxarı hədləri arasında uyğunsuzluq olduğundan AR CM-in 288.4-cü maddəsi ilə əhatə edilmir. Belə hallarda təqsirkarın hərəkətləri AR CM-in 288.4-cü və 126.2.2-ci maddələrinin məcmusu ilə təsvif edilməlidir.

Konstruksiyasına görə bu cinayət tərkibi formal xarakter daşıyır. Başqa sözlə, bu cinayət, disposisiyada göstərilən hərəkətlərin törədildiyi andan başa çatmış hesab edilir.

AR CM-in 289-cu maddəsində (məhkəməyə hörmətsizlik etmə) nəzərdə tutulmuş cinayətin bilavasitə obyektə normativ aktlarla müəyyən edilmiş məhkəmə baxışının keçirilmə qaydasıdır. Cinayətin əlavə obyektə məhkəmə baxışı iştirakçılarının şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzudur. Zərərçəkmiş şəxslər qanunda qeyd olunan məhkəmə baxışı iştirakçıları (maddə 289.1) və hakimdir (maddə 289.2)

AR CM-in 289.1-ci maddəsinə uyğun olaraq, AR CM-in 289.2-ci maddəsində qeyd olunan şəxslər istisna olmaqla, məhkəmə prosesində iştirak edən bütün şəxslər məhkəmə baxışının iştirakçıları kimi tanınırlar. Məhkəmə baxışının iştirakçılarına prokurordan başqa, məhkəmə iclasının katibi, təqsirləndirilən şəxs, zərərçəkmiş, müdafiəçi, tərcüməçi, ekspert, mütəxəssis, şahid, icra məmuru, habelə maraqlı şəxslər, mülki iddiaçı, mülki cavabdeh və s. daxildir. Mülki işlər üzrə məhkəmə baxışının iştirakçıları işdə iştirak edən şəxslərdir.

Bu cinayət tərkibinin obyektiv cəhəti məhkəməyə hörmətsizlik ifadə edən hərəkətlərdən ibarətdir. Bu cür hörmətsizlik məhkəmə baxışının bir və ya bütün iştirakçılarını təhqir etməklə ifadə oluna bilər. Təhqir dedikdə, məhkəmə baxışının hər hansı iştirakçısının şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzunu alçaltmaq məqsədi güdən şəxsi və ya işgüzar keyfiyyətlərinin məhkəmə iclası zamanı və ya məhkəmə binasında ədəbsiz, nalayiq formada ifadə olunması başa düşülür. Məsələn, müdafiəçinin qeyri-peşəkarlığı, hakimin qərəzliyi, prokurorun kobudluğu barədə alçaldıcı bəyanatlar təhqiredici hərəkətlər hesab edilə bilər. Həmçinin, məhkəmə iclası iştirakçılarının ünvanına ədəbsiz sözlər və ya zərərçəkmişlərin yanında səslənən, onların şəxsiyyətinə yönələn nalayiq ifadələr təhqir kimi qiymətləndirilir.

Təhqiredici hərəkətlər məhkəmənin iclas zalında həm konkludent hərəkətlər, həm də şifahi və ya yazılı bəyanatlar şəklində edilir və edildiyi andan bitmiş hesab olunur. Bu zaman , baş vermiş nəticələr cinayətin tərkibinin mövcudluğu üçün əhəmiyyət daşıyır. Beləliklə, quruluşuna görə bu cinayətin tərkibi formaldır.

Maddədə sadalanan şəxslərin bu işə, iş üzrə materiallara məhkəmədə baxılması ilə əlaqədar olsa da, məhkəmənin iclas zalından kənarda və ya iş həll edildikdən sonra təhqir edilməsi, AR CM-in 148-ci maddəsi ilə təsnif edilməlidir. Buna görə də, cinayətin törədildiyi yer - məhkəmənin iclas zalı və ya digər məhkəmə binası bu cinayət tərkibinin obyektiv cəhətinin zəruri əlamətidir.

Cinayət tərkibinin subyektivi 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxsdir. Cinayət tərkibinin subyektiv cəhəti birbaşa qəsd formasında olan təqsirlə xarakterizə olunur.

AR CM-in 290-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş təqsiri olmadığını bilə-bilə şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadənin xüsusi növü kimi qəbul edilir.

Bu cinayətin bilavasitə obyektivi müvafiq normativ aktlarla (Azərbaycan Respublikası CPM) müəyyən edilmiş cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə qaydasıdır. Bilavasitə obyektivi isə cinayət məsuliyyətinə qanunsuz cəlb edilmiş şəxsin nüfuzu, şərəfi, ləyaqəti və digər mənafeleleridir.

Cinayət tərkibinin obyektiv cəhəti təqsiri olmadığını bilə-bilə şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə yönəlmiş bir sıra prosessual hərəkətlərin məcmusunun həyata keçirilməsindən ibarət olmasıdır. Faktiki olaraq, təqsirkar şəxsin davranışı, təqsirsiz şəxsi cinayət törətməkdə ittiham etmək üçün zəruri olan qəsdən saxta materialların, məlumatların və faktların toplanmasına yönəlmiş müxtəlif hərəkətlərin törədilməsi vasitəsilə ifadə edilə bilər. Hüquqi cəhətdən cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə üç cinayət-prosessual hərəkətin məcmusunu yaradır:

- 1) şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında qərarın tərtib edilməsi;
- 2) şəxsə qarşı ittihamın irəli sürülməsi;
- 3) təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi.

Bu cinayətin tərkibi quruluşuna görə formaldır. Cinayət yuxarıdakı prosessual hərəkətlərin törədildiyi andan başa çatmış hesab edilir. Müəyyən şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında

yalnız qərar çıxarılıbsa, cinayət tərkibi başa çatmış hesab edilə bilməz, çünki bu ittiham irəli sürülməsə “cəlb etmə” baş vermiş sayıla bilməz.

AR C-PM təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilmə və ittihamın irəli sürülmə qaydasını müəyyən edir. Müstəntiq şəxsin cinayət törətməkdə ittiham edilməsinə əsas verən kifayət qədər sübut olduqda, həmin şəxsin təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi haqqında qərar çıxarır.

Cinayət, bu funksiyanı yerinə yetirmək səlahiyyəti olan şəxsin – yalnız müvafiq yaşa çatmış anlaqlı, ədalət mühakiməsi orqanlarında müvafiq vəzifə tutan prokurorun, müstəntiqin və ya təhqiqatçının ola biləcəyi xüsusi subyektin olması ilə səciyyələnir.

Bu cinayət tərkibinin subyektiv cəhəti yalnız birbaşa qəsd formasında təqsirlə səciyyələnir. Bunu maddənin normasında qabaqcadan məlumatlılıq əlamətinin istifadə edilməsi göstərir. Qabaqcadan məlumatlılıq - cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş şəxsin təqsirsiz olması barədə subyekt tərəfindən dəqiq və mötəbər məlumata sahib olması deməkdir.

Bu barədə, təqsirli şəxsdə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş şəxsin əməlinə təqsirləndirildiyi cinayətin tərkibinin olmadığı; və ya şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə səbəb olan cinayət hadisəsinin baş vermədiyi; yaxud ittiham edilən əməlin digər şəxs tərəfindən törədildiyi və s. barədə olan dəlillər sübut edə bilər.

Əgər müstəntiq cinayət məsuliyyətinə cəlb edilən şəxsin təqsirli olduğuna şübhə edirsə, qabaqcadan məlumatlılıq əlaməti mövcud deyil. Belə hallarda bunun üçün kifayət qədər əsaslar olduqda (məsələn, külli miqdarda zərərin vurulması və ya ağır nəticələrin baş verməsi) müstəntiqin, təhqiqatçının, prokurorun hərəkətləri səhlənkarlıq kimi qiymətləndirilə bilər.

AR CM-in 290.2-ci maddəsinə əsasən bu cinayət tərkibinin tövsiyə edici əlaməti təqsiri olmadığını bilə-bilə şəxsi ağır və ya xüsusilə ağır cinayəti törətməkdə ittiham etməklə cinayət məsuliyyətinə cəlb etməkdir. Bu cinayət növlərinin və ya kateqoriyalarının anlayışları AR CM-in 15-ci maddəsində verilmişdir.

AR CM-in 291-ci maddəsi qanunsuz olaraq cinayət məsuliyyətindən azad etməyə görə cinayət məsuliyyətini müəyyən edir. Bu cinayət tərkibinin bilavasitə obyektə cinayət törətməkdə şübhəli bilinən və ya təqsirləndirilən şəxsin müvafiq normativ aktlarla müəyyən edilmiş cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi qaydasıdır. Şübhəli şəxs dedikdə, barəsin-

də C-PM-də nəzərdə tutulmuş qayda və əsaslarla cinayət işi qaldırılmış, yaxud cinayət törətməkdə şübhəli bilindiyinə görə tutulmuş və ya ittiham elan olunanadək barəsində qətimkan tədbiri seçilmiş şəxs başa düşülür.

Barəsində qanunla müəyyən edilmiş qaydada ittiham aktı tərtib edilmiş və ya təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb etmə haqqında qərar çıxarılmış şəxs təqsirləndirilən şəxs qismində tanınır.

Bu cinayət tərkibinin obyektiv cəhəti şübhə edilən və ya təqsirləndirilən şəxsin qanunsuz olaraq cinayət məsuliyyətindən azad edilməsini təşkil edən prosessual hərəkətlərlə ifadə olunur. C-PM-ə uyğun olaraq, təqsirkar şəxs cinayət işinə xitam verilməsi haqqında qərar və ya cinayət təqibinə xitam verilməsi haqqında qərar tərtib etməlidir. Beləliklə, quruluşuna görə bu cinayət tərkibi formal xarakter daşıyır, çünki təqsirkar şəxsin məsuliyyəti üçün hər hansı bir nəticənin baş verməsi tələb olunmur.

Cinayət məsuliyyətindən azad etmənin qanunsuz olması şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün cinayət-hüquqi və ya cinayət-prosessual əsasların olmaması deməkdir.

İctimai təhlükəli əməlin törədilməsi faktı üzrə cinayət işinin başlanması mərhələsində nə şübhəli, nə də təqsirləndirilən şəxs olmadığından, müstəntiqin və ya təhqiqatçının cinayət işindən imtina edilməsi haqqında qanunsuz qərarı tədqiq olunan cinayət tərkibinə aid deyil. Konkret hallardan asılı olaraq cinayət işinin başlanmasına imtina edilməsi haqqında qərarın bu cür çıxarılması ya səlahiyyətdən sui-istifadə, ya da səlahiyyət həddini aşma kimi qiymətləndirilir.

Təqsirkar azad edilmiş şəxsin təqsirsizliyinin sübutlarını saxtalaşdırdığı halda, onun hərəkətləri cinayətlərin məcmusuna görə tövsif edilir.

Bu cinayətin subyekti, AR CM-in 291-ci maddəsində göstəriləni kimi, yalnız təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror ola bilər. Yəni bu cinayətin subyekti xüsusiədir.

Bu cinayətin tərkibinin subyektiv cəhəti birbaşa qəsdlə törədilən təqsirlə səciyyəlidir. Təqsirkar şəxsin müəyyən şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində cinayət işinə və ya cinayət təqibinə qanunsuz olaraq xitam verməsi faktını dərk etməsi və bu əməli törətməyi arzu etməsi qəsdin məzmununu təşkil edir. Bu əməllərin törədilməsinin motivləri müxtəlif ola bilər (şəfqət, tamah və s.) və cinayətin tövsif edilməsi üçün əhəmiyyət kəsb etmir.

AR CM-in 292-ci maddəsində üç ayrı, lakin oxşar və bir-biri ilə əlaqəli hüquqazidd əməllərin törədilməsinə görə məsuliyyət müəyyən edilir: qanunsuz olaraq tutma, qanunsuz olaraq həbsə alma və qanunsuz olaraq həbs yerində saxlama. AR C-PM-də əsasən, C-PM-də nəzərdə tutulmuş qanuni əsaslar olmadıqda heç kəs cinayət törətməkdə şübhəli bilinərək tutula və ya həbsə alına bilməz. Məhkəmənin qərarı çıxana qədər şəxsin həbsdə saxlanılma müddəti 48 saatdan artıq ola bilməz. Qanunsuz tutularaq azadlıqdan məhrum edilmiş, qanunsuz olaraq tibb və ya psixiatriya stasionarına yerləşdirilmiş yaxud C-PM-də müəyyən edildiyi müddətdən artıq həbsdə saxlanılan hər hansı şəxs məhkəmə, prokuror, müstəntiq, təhqiqat orqanı və təhqiqatçı tərəfindən dərhal azad olunmalıdır.

Bu cinayətin bilavasitə obyektı qismində müvafiq normativ aktlarla müəyyən edilmiş vətəndaşların tutulması, həbsə alınması və ya həbsdə saxlanılması qaydasıdır. Cinayət əlavə obyekt olan, şəxsiyyətin azadlığı ilə səciyyələnir. Qanunsuz tutma cinayət tərkibinin obyektiv cəhəti (AR CM-in 292.1 maddəsi) cinayət törətməkdə şübhəli olan şəxsin müəyyən müddətə, bir qayda olaraq qısa müddətli azadlıqdan məhrum edilməsi ilə ifadə olunur. C-PM-ə əsasən, şübhəli olan şəxsin tutulması 48 saatdan artıq davam edə bilməz. Əgər hakim prokurorun, müstəntiqin və ya təhqiqatçının həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə vəsatəti üzrə qeyd olunan şəxslərin həbsin əsaslılığına dair əlavə sübutlar təqdim etmələri üçün qərarın qəbulunun təxirə salınması haqqında qərar çıxarsa, bu müddət 72 saata qədər uzadıla bilər.

Şübhəli olan şəxsin tutulmasının əsasları və qaydası C-PM-də, habelə “Həbs yerlərində saxlanılan şəxslərin hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi haqqında” qanunla müəyyən edilir. Şəxsin cinayət törətməsinə bilavasitə şübhə yarandıqda onun tutulmasını aşağıdakı hallarda tətbiq edə bilər: şəxs cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törədərkən, yaxud bilavasitə bundan sonra cinayət başında yaxalandıqda; zərər çəkmiş, yaxud hadisəni görən digər şəxslər cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin həmin şəxs tərəfindən törədilməsini birbaşa göstərdikdə; şəxsin bədənində, üstündə, paltarında və ya istifadə etdiyi digər əşyalarda, yaşayış yerində, nəqliyyat vasitəsində cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsini göstərən aşkar izlər müəyyən olunduqda. Şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsindən şübhələnməyə əsas verən digər məlumatlar olduqda, o, təhqiqatçı, təhqiqat orqanının

digər əməkdaşı, müstəntiq və ya prokuror tərəfindən aşağıdakı hallarda tutula bilər: hadisə yerindən qaçıb gizlənməyə cəhd göstərdikdə, yaxud cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənməyə cəhd göstərdikdə; daimi yaşayış yeri olmadıqda və ya başqa ərazidə yaşadıqda; şəxsiyyəti müəyyən edilmədikdə. Cinayət törətməsinə şübhə yarandıqda şəxsin tutulması, istintaqı aparılan cinayət işləri üzrə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslərin sayının çoxluğu, işin xüsusi mürəkkəbliyi və ya toplanmış materialların həcmnin böyüklüyü halları istisna olmaqla, 48 saatdan artıq davam edə bilməz. Həmin müddət keçənədək tutulmuş şəxsə ittiham elan edilməli, həbslə bağlı prokurorun təqdimatı olduqda isə o, məhkəməyə gətirilməli, məhkəmə təxirə salmadan işə baxmalı və həmin şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya onun azad edilməsi haqqında qərar çıxarmalıdır. Təhqiqat orqanı, müstəntiq cinayət törətməkdə şübhə edilən şəxsin tutulması haqqında protokol tərtib etməlidir.

Tutulma aşağıdakı hallarda qanunsuz hesab edilir: a) onun tətbiqi üçün sadalanan əsaslar olmadıqda; b) tutulma müddəti pozulduqda; c) tutulmanın prosessual qaydası pozulduqda (məsələn, tutulma haqqında protokol tərtib edilməsə). Birinci halda cinayət tutulma haqqında protokol tərtib edildiyi andan, ikinci halda isə protokol tərtib edilmədən şəxsin faktiki tutulduğu andan başa çatmış hesab edilir. Faktiki tutulma anı cinayət törətməkdə şübhə edilən şəxsin C-PM ilə müəyyən edilmiş qaydada faktiki olaraq hərəkət azadlığından məhrum edilməsi anıdır. Üçüncü halda isə cinayət həbsdə saxlanmanın prosessual müddətləri bitən andan başa çatmış hesab edilir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 292.2-ci maddəsi bilə-bilə qanunsuz həbsə almaya görə məsuliyyəti nəzərdə tutur.

C-PM-ə uyğun olaraq, həbsə alma qətimkan tədbiri kimi, iki ilədən artıq müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edilə bilən cinayətlər üzrə tətbiq edilir. Qanunla iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzanın təyin edilə bilən cinayətlər üzrə təqsirləndirilən şəxsə qarşı qeyd olunan həbs qətimkan tədbiri aşağıdakı müstəsna hallar olduqda tətbiq edilə bilər:

1) şəxs ibtidai istintaq orqanlarından və ya məhkəmədən qaçdığı təqdirdə;

2) əvvəllər seçilmiş qətimkan tədbiri həmin şəxs tərəfindən pozulduqda;

3) onun şəxsiyyəti müəyyən edilmədikdə;

4) şübhə edilən və ya təqsirləndirilən şəxsin Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşayış yeri olmadığıda.

Yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsinə yalnız ona ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin, 16 yaşına çatmış təqsirləndirilən şəxslərə isə həmçinin az ağır cinayətin zorakı üsulla və ya iki dəfədən çox törədilməsi istinad edildikdə yol verilir. Həbsə alma qətimkan tədbirinin seçilməsi zəruri olduqda prokuror, habelə prokurorun razılığı ilə müstəntiq və təhqiqatçı məhkəmə qarşısında müvafiq vəsatət qaldırırlar. Vəsatətin qaldırılması haqqında qərarda təqsirləndirilən şəxsin həbsə alınmasının motivləri göstərilir və həbs olunmanın zərurəti və başqa qətimkan tədbirinin seçilməsinin mümkün olmaması əsaslandırılır. Qərara vəsatətin əsaslılığını təsdiq edən materiallar əlavə edilir. Həbsə alma yalnız hakim qərarı ilə həyata keçirilə bilər. Həbsə almanın qanuni əsasları olmadığıda və ya həbsə alma qaydası pozulduqda bu qətimkan tədbirinin tətbiqi qanunsuz hesab edilir. AR CM-in 292.2-1-ci maddəsində bilə-bilə qanunsuz həbs yerində saxlamağa görə məsuliyyət nəzərdə tutulur. Həbs yerində saxlamanın qanunsuzluğu onun qanuni əsaslar olmamaqla həyata keçirilməsi, habelə C-PM ilə müəyyən edilmiş prosessual müddətlərin pozulmasından ibarət olan həm hərəkətlər, həm də hərəkətsizliklərdən ibarətdir. Həbsdə saxlanmanın maksimal müddəti 19 aydır (Baş prokurorun və ya onun müavininin razılığı ilə olan müstəntiqin vəsatəti əsasında). Həbs yerində saxlamanın müddətinin bundan artıq uzadılmasına yol verilmir.

Konstruksiyasına görə bu cinayətin tərkibi formaldır. Təhlil edilən cinayət hakimin bu qətimkan tədbirinin ləğv edilməsi barədə qərarının olmasına baxmayaraq qanunsuz tutma, həbsə alma və ya həbs yerində saxlama anından başa çatmış hesab edilir.

Bu cinayətin subyekti xüsusi, çünki qanuna uyğun olaraq, bu səlahiyyətlərin həyata keçirilməsi prokurorun, müstəntiqin, təhqiqatı aparan şəxsin, habelə hakimin kompetensiyasına aiddir. Əgər hakim həbsə almanın səbəblərinin məzmunu ilə bağlı müstəntiq və ya prokuror tərəfindən aldadılıbsa (məsələn, sübutlar saxtalaşdırıldıqda), o, məsuliyyətə cəlb edilməməlidir. Əgər hakimin müstəntiq, prokuror və ya təhqiqatçı ilə bilə-bilə qanunsuz həbsə almağa dair razılaşması varsa, bu şəxslərin hərəkətləri AR CM-in 292.2-ci maddəsi ilə tövsif edilir, cəza

isə cinayəti ağırlaşdıran halı nəzərə alaraq müəyyən edilir . Cinayətin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi buna misal ola bilər. İstintaq təcridxanalarının vəzifəli şəxsləri də qanunsuz həbsdə saxlamanın subyektləri ola bilərlər.

Cinayət tərkibinin subyektiv cəhəti birbaşa qəsd formasında olan təqsirlə xarakterizə olunur. Bu, tutmanın, həbsə almanın və ya həbsdə saxlamanın, təqsirkar şəxs tərəfindən qanunsuz olduğunu dərk etməsini və bunu törətməyi arzu etmək istəyinin olmasını nəzərdə tutan qabaqcadan məlumatlılıq əlaməti ilə göstərilir.

Azərbaycan Respublikası CM-in 292.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin tövsifedici əlaməti qanunsuz hərəkətlərin ağır nəticələrə səbəb olmasıdır. Ağır nəticələr anlayışı qiymətləndirmə əlamətlərinə aiddir. Konkret işin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, ağır nəticələrə zərər çəkmiş şəxsin ölümü və ya özünü öldürməsi, həbsdə saxlanılması nəticəsində sağlamlığına ağır zərər dəyməsi və ya ağır xəstəliyin kəskinləşməsi, ona qarşı seksual xarakterli zorakılıq hərəkətləri törədilməsi kimi hallar aid edilməlidir. Bu halda cinayət tərkibi konstruksiyasına görə maddidir.

Bütün yuxarıda qeyd olunanları ümumiləşdirərək, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətləri hüquq-mühafizə və digər dövlət orqanlarının, məhkəmə, habelə cəza-icra orqanlarının, vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların cinayət işlərinə baxılmasına və məhkəmə aktlarının düzgün icrasına dair qanununa əsaslanan hərtərəfli, ədalətli və obyektiv araşdırılması üzrə qanuni normal fəaliyyət kimi müəyyən etmək olar.

III Fəsil

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə dair qanunvericiliyin inkişaf tarixi

3.1. Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il Cinayət Məcəlləsinin qəbuluna qədər cinayət qanunvericiliyinin ümumi xarakteristikası

Cinayət hüququ, o cümlədən ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyəti nəzərdə tutan qanunvericilik tarixi, dövlətin tarixi, onun əsas inkişaf mərhələləri ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır. Hüququn, bilindiyi kimi, öz tarixi yoxdur, o, bütövlüklə müəyyən cəmiyyətin əsasları, iqtisadi istehsal münasibətləri ilə müəyyən edilir. Odur ki, bu və ya digər hüquqi aktın əhəmiyyətini yalnız bu aktı əmələ gətirən və yaranmasını şərtləndirən konkret ictimai-siyasi vəziyyəti nəzərə almaqla düzgün qiymətləndirmək olar.

Oktyabr inqilabından sonra daxili əksinqilab beynəlxalq burjuaziya ilə birləşib inadkar müqavimət göstərdi. Bu müqavimət təkcə fəal silahlı hərəkət şəklində deyil, həm də mütəşəkkil əksinqilabi cinayətkarlığın gizli düşmənçilik hərəkətləri şəklində ifadə olunurdu.

İnqilabi nailiyyətləri qorumaq üçün cinayətkarlıqla, xüsusən də əksinqilabi və digər ən təhlükəli cinayətlərlə mübarizənin gücləndirilməsinə yönəlmiş bir sıra dekretlər verilir. Bu dekretlərdə təkcə cinayəti törədənələrə deyil, həm də onlarla əlbir olan şəxslərə, habelə cinayətlə bağlı olan bütün şəxslərə qarşı ciddi məsuliyyət müəyyən edilir. Artıq II Ümumrusiya Sovetlər Qurultayının 26 oktyabr 1917-ci il tarixli “Kerenskinin dərhal həbs edilməsi haqqında” qərarında Kerenskiyə hər hansı köməkçilik ağır dövlət cinayəti elan edilmişdir.⁴⁶

1917-ci il noyabrın 10-da Xalq Komissarları Soveti (XKS) Hərbi İnqilab Komitəsinə “Spekulyasiya və sabotajın kökünü kəsmək üçün qəti tədbirlərin görülməsi haqqında” göstəriş göndərdi. Orda qeyd olunurdu ki, müharibə və təsərrüfatsızlıq nəticəsində yaranan ərzaq qıtlığı möhtəkirlər, talançılar və onların köməkçiləri tərəfindən son dərəcə kəskinləşir.

Xalq Komissarları Soveti Hərbi İnqilab Komitəsinə spekulyasiya və sabotajın, ərzaq ehtiyatlarının gizlədilməsinin, yüklərin daşınmasın-

⁴⁶ Бушев И.А. Цинатылары гизлатмаё ва хабар вермамёё гёре мёсулияят. М. 1965. С. 6.

da qərəzli ləngimələrin və s. aradan qaldırılması məqsədilə ən qətiyyətli tədbirlərin görülməsini təklif etdi.

Xalq Komissarları Sovetinin 1917-ci il noyabrın 26-da bütün əhaliyə “Mərkəzi Rada tərəfindən dəstəklənən Kaledin, Kornilov, Dutovun əksinqilabi üsyanına qarşı mübarizə haqqında” müraciəti sui-qəsd başçılarını qanundan kənar elan etdi. Onlara hər hansı yardım göstərmək inqilabi qanunlara uyğun ağır şəkildə cəzalandırılırdı.⁴⁷

Əksinqilabi qəsdlərə, habelə digər ağır cinayətlərə qarşı mübarizəni 1917-ci ilin dekabrında yaradılmış və Oktyabr inqilabının qələbəindən az sonra inqilabi tribunallar tərəfindən formalaşan Ümumrusiya Fövqəladə Komissiyası orqanları aparırdı.

Dövlətin inkişafının bu dövründə təsərrüfat və dövlət fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində geniş yayılmış rüşvətxorluq böyük təhlükə yaradırdı. Rüşvətxorluğa qarşı qətiyyətli mübarizə zərurəti yeni proletar hakimiyyətinin orqanı kimi sovet dövlət aparatının mahiyyətindən və təbiətindən irəli gəlirdi.

1918-ci il mayın 8-də Xalq Komissarları Soveti, ilk dəfə cinayətlə əlaqəlilik anlayışından istifadə edən “Rüşvətxorluq haqqında” dekret verdi. Rüşvət almaqda təqsirli olan dövlət və ictimai idarə və təşkilatların vəzifəli şəxsləri üçün dekret ağır cəza müəyyən edirdi və eyni zamanda islah işləri ilə birlikdə beş ildən az olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası. Rüşvət verməkdə təqsirli olan şəxslər, habelə rüşvət verməyə təhrik edənlər, köməkçi olanlar və rüşvət verməklə əlaqəli olan bütün işçilər eyni cəzaya məruz qalırdılar.⁴⁸

RSFSR-in Xalq Komissarları Sovetinin 30 iyul 1918-ci il tarixli “Həyəcan təbili haqqında” dekretində deyilirdi ki, həyəcan təbili, həyəcan signalı, xəbərçi göndərmək və s. vasitəsilə əhaliyə əksinqilabi çağırış etməkdə təqsirkar olan şəxslər inqilabi tribunala təslim edilməlidir. Şəriklər, köməkçilər, təhrikçilər (bir şəkildə həyəcan qaldırmaq və s. üçün göstərilən üsuldən şifahi, yazılı və ya çap şəklində istifadə etməyə çağıran) və ümumilikdə bununla əlaqəli olan şəxslər inqilabi tribunal qarşısında əsas təqsirli olan şəxslərlə eyni cavabdehlik daşıyırlar.

Fəhlə və Kəndlilərin Müdafiə Şurasının 25 dekabr 1918-ci il tarixli “Fərarilik haqqında” qərarında ilk dəfə olaraq əlaqəliliyin beş il müddətinə

⁴⁷ Бушнев И.А. Истинад edilen iş. S. 7.

⁴⁸ RSFSR-in Qanunlaşdırmələr toplusu. 1918-ci il. № 35. Maddə. 467.

azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılan gizlətmə kimi cinayət növü xüsusi olaraq qeyd edilmişdir.⁴⁹ 25 dekabr 1918-ci il tarixli dekretdən başlayaraq Sovet hökumətinin sonrakı aktlarında artıq cinayətlə əlaqəlikdən ümumi şəkildə deyil, onun ayrı-ayrı növlərindən bəhs edilirdi.

1919-cu il iyunun 3-də Fəhlə-Kəndli Müdafiə Şurasının “Fərariliyin kökündən kəsilməsi tədbirləri haqqında” yeni qərarı qəbul edildi ki, bu qərara əsasən, səfərbərləri və fərariləri gizlətməkdə təqsirli olan vəzifəli şəxslər fəhlə-kəndli işinə xəyanət edənlər kimi, güllələmə daxil olmaqla, ən ağır cəzalara məruz qalmalı idilər.

Gizlətməkdə təqsirli olan fərarilərin ailələri, və ümumiyyətlə, fərariləri gizlədən şəxslər qırmızı orduçuların təsərrüfatlarında müəyyən edilmiş işləri (şumlamaq, əkmək, ot biçmək, məhsul yığmaq, ot və ot tayarlarını daşımaq, xırmanlamaq və s.) görməyə məhkum edilə bilərdi. Onlara qarşı ictimai işlər növündə cəza tətbiq edilə bilərdi.

Bu dövrdə cinayətlə əlaqələliyin növlərinin ən təhlükəlisi cinayətkarın və cinayət izlərinin gizlədilməsi idi. Buna görə də təsadüfi deyil ki, sonrakı bir sıra aktlarda cinayətləri gizlədənlərin məsuliyyəti xüsusi olaraq vurğulanır.

Belə ki, Ümumrusiya Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 20 iyun 1919-cu il tarixli “Hərbi vəziyyət elan edilmiş ərazilərdə ümumi məhkəmə aidiyyətindən çıxarılması haqqında” dekretində quberniya fəvqəladə komissiyalarının bilavasitə cəza (güllələmə daxil olmaqla) təyin etmək hüququna malik olduğu cinayətlər arasında, əksinqilabi təşkilata aid olmaq və sovet hökumətinə qarşı sui-qəsdə iştirak etmək, dövlətə xəyanət, casusluq, satqınları, casusları gizlətmək, banditizmə kömək etmək və onu gizlətmək kimi cinayətlər yer alırdı.

1919-cu il dekabrın 12-də RSFSR-in Cinayət hüququ üzrə Rəhbər Başlanğıcları –Cinayət Qanununun Ümumi hissəsinin normalarının formalaşdırıldığı ilk ümumiləşdirici sənəd qəbul edildi. Rəhbər Başlanğıcların yaradılması cinayət hüququ normalarının tətbiqinə dair məhkəmə və prokurorluq təcrübəsinin təhlili və ümumiləşdirilməsi üzrə böyük işin nəticəsi oldu.

Bəzi cinayətlə əlaqələliyin növləri Rəhbər Başlanğıclar tərəfindən cinayətdə iştirakçılıq kimi təsnif edilmişdir. Belə ki, 24-cü maddə

⁴⁹ SSRİ-nin və RSFSR-in cinayət qanunvericiliyinin tarixinə dair sənədlər külliyyatı. 1917-1952-ci illər. M. 1952. S. 42-43.

cinayət əməlinin icrasında bilavasitə iştirak etmədən onun icrasına söz və ya əməl, məsləhət, göstəriş, maneələrin aradan qaldırılması ilə, təqsirkarın və ya cinayətin izlərini gizlətməklə, cinayətin törədilməsinə yol verməklə, yəni mane olmamaqla cinayətə kömək edən şəxsləri köməkçi adlandırırdı. 24-cü maddə köməkçiliyə yalnız qabaqcadan vəd edilmiş gizlətməni aid edirdi, çünki köməkçilik hər zaman cinayətin icrasına kömək etməkdir. Məhkəmə təcrübəsi isə bu maddənin məzmununu geniş şəkildə şərh edirdi və həm qabaqcadan vəd edilmiş, həm də vəd edilməmiş gizlətməni köməkçiliyə aid edirdi.

Laqeydlik cinayətdə iştirakçılıq kimi tanındığından, Rəhbər Başlanğıclar bütün vətəndaşların üzərinə cinayətlə mübarizə aparmaq vəzifəsini qoyurdu. Bu, vətəndaşların hüquqi vəzifəsi idi və ona əməl etməmək cinayətdə iştirakçılığa görə cinayət məsuliyyətinə səbəb ola bilərdi. Vətəndaşların üzərinə belə vəzifələrin qoyulması bu dövrün xüsusi tarixi şərtləri ilə izah olunurdu. Vətəndaş müharibəsi və xarici hərbi intervensiya qeyri-sabit elementlərə pozucu təsir göstərən və onları sovet hakimiyyətinə qarşı mübarizəyə, müxtəlif cinayətlər törətmək yoluna meyilləndirməyə çalışan daxili əksinqilabı canlandırırdı.

1922-ci il iyunun 1-də RSFSR-in ilk sosialist Cinayət Məcəlləsi qəbul edildi, burada cinayət qanununun Ümumi və Xüsusi hissələri ilk dəfə sistemləşdirilmişdir. 1922-ci ildə Azərbaycan SSR-in ilk sosialist məəcəlləsi qəbul edildi ki, bu da əvvəlki qanunvericiliklə müqayisədə cinayət hüququnun bəzi məsələlərinin həllinə bir sıra dəyişikliklər etdi. Bu dəyişikliklər ölkədəki yeni ictimai-siyasi vəziyyətlə, habelə kodifikasiya işinin toplanmış təcrübəsi, cinayət-hüquqi aktların yaradılmasının hüquqi texnikanın təkmilləşdirilməsi ilə şərtlənirdi.

RSFSR-in 1922-ci il Cinayət Məcəlləsində olduğu kimi, Azərbaycan SSR-in birinci Cinayət Məcəlləsində ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər haqqında ayrıca fəsil yox idi və bu növ cinayətlərə dair normalar müxtəlif fəsillərdə yerləşirdi. Əksinqilabi cinayətlərin gizlədilməsi norması “Dövləti cinayətlər” fəslinin “Əksinqilabi cinayətlər haqqında” 1-ci bölməsində nəzərdə tutulmuşdu. Dustağın həbsdən və ya həbsxanadan lağım atma, sındırma və ümumiyyətlə qıfilları, divarları xarab etməklə mühafizə altından qaçmasına; həbsxanadan və ya mühafizə altından qanunsuz azad edilməsinə yaxud onun qaçmasına kömək göstərilməsinə; dəqiq törədiləcək və ya törədilmiş cinayətlər barəsində xəbər

verməməyə görə məsuliyyət normaları Azərbaycan SSR-in Cinayət Məcəlləsinin həmin fəslinin “Üsuli-idarəyə qarşı cinayətlər haqqında” 2-ci bölməsində nəzərdə tutulmuşdu.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin ayrı-ayrı növləri, məsələn, məxfi məlumatların vəzifəli şəxslər tərəfindən açıqlanması; rüşvət təxribatı, yəni vəzifəli şəxs tərəfindən rüşvət verən şəxsi sonradan ifşa etmək məqsədilə rüşvət təklifi üçün şəraitin qəsdən yaradılması; qanunsuz həbs etmə, qanunsuz gətirtirmə, eləcə də dindirilmə zamanı ifadə verməyə məcbur etmə, şəxsi və ya tamah məqsədləri ilə həbs qətimkan tədbiri kimi həbsə alma; hakimlər tərəfindən tamah və ya sair şəxsi qərəzə görə ədalətsiz hökm çıxarılması Azərbaycan SSR-in Cinayət Məcəlləsinin “Vəzifə cinayətləri” fəslində nəzərdə tutulmuşdu.

Azərbaycan SSR-in Cinayət Məcəlləsinin “Xalq səhhəti, ictimai təhlükəsizlik və ictimai qaydanı mühafizə edən qaydaların pozulması” fəslində inzibati və ya məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının qanuni göstərişi ilə müəyyən edilmiş məlum yaşayış yerini özbaşına buraxıb getmək normasını nəzərdə tuturdu.

Bilə-bilə yalan xəbərçilik etmək və bilə-bilə yalan ifadə vermək, habelə: a) ağır cinayətdə ittiham etməklə; b) tamah ucundan və c) ittiham sübutlarını süni surətdə düzəltməklə yanaşı bilə-bilə yalan xəbərçilik və ifadə vermək daha ağır məsuliyyət nəzərdə tuturdu və Azərbaycan SSR CM-in “Həyat, səhhət və şəxsiyyətin heysiyyətinə qarşı olan cinayətlər” fəslinin “Şəxsiyyət və onun heysiyyətinə digər qəsdlər” bölməsində yer alırdı.

1927-ci il Azərbaycan SSR C M-də də ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə dair xüsusi fəsil yox idi. Ədalət mühakiməsi sahəsinə qəsdlər haqqında normalar əsasən “Üsuli-idarəyə qarşı olan cinayətlər” və “Vəzifə (qulluq) cinayətləri” fəsillərində öz əksini tapmışdır. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə: məhbusu həbsxanadan və ya azadlıqdan məhrum etmə yerlərindən qanunsuz azad etmək və ya onun qaçmasına kömək etmək; məhbusun həbsdən və ya həbsxanadan qaçması, habelə yaşaması qadağan olan yerə qayıtması və məcburi sakin edildiyi yerdən və ya həmin yerə gedərkən yoldan qaçmaq; şahidin gəlməkdən və ya ifadə verməkdən boyun qaçırması, ekspertin (əhli-xibrə), tərcüməçinin və ya hal şahidinin gəlməkdən və ya öz vəzifəsini yerinə yetirməkdən boyun qaçırmaları, həmçinin xalq iclasçısının öz vəzifəsini

icra etmək üçün gəlməsinə maneçilik göstərmək; bilə-bilə yalan xəbərçilik etmək, bilə-bilə yalan ifadə vermək; ibtidai istintaq, təhqiqat və təftiş məlumatlarını elan etmək; hakimlərin ya tamah ya sair şəxsi qərəzə görə ədalətsiz hökm, qərar və ya qətnamələr çıxarmaları; qanunsuz həbs etmək və ya qanunsuz gətirtirmək; elan edilməli olmayan məlumatların vəzifəli şəxs tərəfindən elan edilməsi və s. kimi cinayətlər aid edilirdi. “Əmlak cinayətləri” fəslində başqasının müəyyən bir məqsəd üçün etibar edilib tapşırılmış əmlakının mənimsənilməsi və ya bu əmlakın israf edilməsi haqqında norma əks olunurdu.⁵⁰

1960-cı ildə Azərbaycanın SSR CM-ə Sovet dövründə ilk dəfə olaraq ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətləri daxil edən “Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər” adlı müstəqil fəsil daxil edilib və bu fəslə ədalət mühakiməsinə cinayət və mülki işlər üzrə məhkəmələrin fəaliyyəti əleyhinə olan qanunsuz əməllərə kimi məhdud mənada deyil, geniş mənada yanaşılmışdır. Nəticədə məhkəmələrin, prokurorluq orqanlarının, istintaq, təhqiqat, islah-əmək müəssisələrinin, iş üzrə həqiqətin müəyyən edilməsi, əsaslandırılmış məhkəmə qərarının qəbul edilməsi və onun icrası sahəsində təşkilatların və ayrı-ayrı şəxslərin fəaliyyəti vahid cinayət hüquq obyektində cəmləşdirilmişdir.

1960-cı il Azərbaycanın SSR CM-in ilkin redaksiyasında, ədalət mühakiməsinin düzgün həyata keçirilməsinə mane olan vəzifəli şəxslərin ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərinə və digər subyektlərin cinayətlərinə görə məsuliyyətinə dair 15 maddə daxil edilmişdir. Qəsdlərin birinci qrupuna: bilə-bilə təqsiri olmayan şəxsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə; bilə-bilə ədalətsiz hökm, qətnamə, qərardad və ya qərar çıxartma; bilə-bilə qanunsuz olaraq tutma və ya həbsə alma; ifadə verməyə məcbur etmə kimi cinayətlər aid idi. İkinci qrup cinayətlərə aşağıdakılar daxil edilirdi: bilə-bilə yalan xəbərçilik etmə; bilə-bilə yalan ifadə vermə; şahidin və ya zərərçəkmişin ifadə verməkdən və ya ekspertin rəy verməkdən imtina etməsi və ya yayınması; şahidi və ya zərərçəkmiş şəxsi yalan ifadə verməyə və ya eksperti yalan rəy verməyə vadar etmə yaxud bu şəxsləri pul ilə ələ alma; azadlıqdan məhrum etmə yerlərindən və ya mühafizə altından qaçma və s.

Ədalət mühakiməsinin məqsədlərini həyata keçirərkən onun birbaşa nümayəndələri tərəfindən vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifa-

⁵⁰ Cinayət qanunları külliyyatı. 1920-2000. Almanax. Bakı. Hüquq Yayın Evi. 2014.

də etməklə törədilən ictimai təhlükəli əməlləri və digər şəxslər törəfindən törədilən qəsdləri ayırmağa imkan verən ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin bu cür sistemləşdirilməsi ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin cinayətin subyekti üzrə sistemləşdirilməsinin zəruriliyi haqqında fikrin uzun onilliklər ərzində müəyyən edici rol oynamağına əsas yaradmışdır.⁵¹

3.2. Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il Cinayət Məcəlləsinin qəbulundan sonra ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər

Ötən əsrin 80-ci illərinin sonu – 90-cı illərinin əvvəllərində başlanmış qanunvericilik, o cümlədən cinayət qanunvericiliyi islahatları, hakimiyyət bölgüsü prinsipinin praktiki şəkildə həyata keçirilməsi, məhkəmə hakimiyyətinin müstəqilliyinə və sarsılmazlığına nail olunmasının qəti təxirəsalınmazlığı, əhəmiyyəti və zəruriliyi, ədalət mühakiməsi funksiyalarını yerinə yetirən məhkəmə hakimiyyətinin nümayəndələrinin mühafizəsi üçün xüsusi cinayət-hüquqi vasitələrdən istifadə edilməsinə həyati zərurət yaratmışdır.

Hakimə, xalq iclasçısına və ya andlı iclasçıya qarşı bəzi qəsdlərə görə cinayət məsuliyyəti 1989-cu il noyabrın 2-də qəbul edilmiş “Məhkəməyə hörmətsizliyə görə məsuliyyət haqqında” SSRİ Qanununa uyğun olaraq müəyyən edilmişdir. Azərbaycan SSR CM, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1989-cu il 11 dekabr tarixli Fərmanı ilə məhkəmə işlərinin həllinə müdaxiləyə, hakimi, xalq və ya andlı iclasçını hədələməyə, təhqir etməyə görə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutan bir sıra maddələr əlavə edilmişdir.⁵²

Sonrakı illərdə ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər haqqında fəsil dəfələrlə müxtəlif əlavə və dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Cinayət qanunvericiliyinə edilmiş əlavə və dəyişikliklər əsasən ədalət mühakiməsini həyata keçirən şəxslərin zəruri mühafizəsinin təmin edilməsinə yönəlmişdir. Bundan əlavə, ümumilikdə cinayət qanunvericiliyinin məzmununa və ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər haqqında fəslin normalarına dövlətin və cəmiyyətin həyat və fəaliyyətinin müxtəlif

⁵¹ Rusiya cinayət hüququ. Ümumi və Xüsusi hissələr. M.: Prospekt. 2017.

⁵² Cinayət qanunları külliyyatı. 1920-2000. Almanax. Bakı. Hüquq Yayın Evi. 2014.

sahələrində, siyasi, ideoloji və sosial-iqtisadi münasibətlərdə baş verən çoxsaylı dəyişikliklər əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Belə ki, xüsusilə, sürgün və köçürmə kimi cəza növlərinin cəza sistemindən çıxarılması nəticəsində köçürülmüş şəxsin yaşaması qadağan olan yerlərə özbaşına qayıtması haqqında norması dekriminalizasiyaya məruz qaldı.

Keçmiş Sovet dövlətinin əksər respublikalarının qanunvericiliyinə məlum olan, normaları özündə əks etdirən ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyətə dair müstəqil 34-cü fəsilı MDB-nin Üzv Dövlətlərinin Model Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuşdur. Fəsil məhkəmə işlərinin həllinə və ibtidai araşdırmanın aparılmasına müdaxilə etməyə görə məsuliyyəti müəyyən edən 324-cü maddə ilə başlayırdı. Sonra aşağıdakı kimi cinayətlərə dair normalar əks edilirdi: yalan xəbərçilik etmə (maddə 325); cinayət barədə xəbər verməmə və ya onu gizlətmə (maddə 326); şahidin, zərər çəkmiş şəxsin gəlməsinə və ya onların ifadə verməsinə mane olma (maddə 328); yalan ifadə vermə (maddə 329) və s.

Digərləri ilə yanaşı Model Cinayət Məcəlləsi həmçinin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi funksiyalarını yerinə yetirməyə çağırılan hakimiyyət nümayəndələrinin özləri tərəfindən törədilmiş cinayətlərə görə məsuliyyəti nəzərdə tuturdu: bilə-bilə ədalətsiz hökm, qətnamə və ya digər məhkəmə qərarı çıxarma (maddə 338); cinayət məsuliyyətindən qanunsuz azad etmə (maddə 337); bilə-bilə təqsirsiz şəxsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə (maddə 327); cinayət işi üzrə təhqiqat aparan şəxs, müstəntiq, prokuror və ya müdafiəçi tərəfindən sübutları saxtalaşdırma (336-cı maddənin 2-ci hissəsi); ibtidai araşdırma aparan və ya ədalət mühakiməsini həyata keçirən şəxs tərəfindən ifadə verməyə məcbur etmə (maddə 332) və s. Fəsil azadlıqdan məhrum etmə yerlərindən və ya ibtidai həbsdən qaçma (maddə 341) maddəsi ilə başa çatırdı.

Alimlərin əksəriyyəti ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin sistemə hazırlanması və ya törədilməsi yəqinliklə məlum olan xüsusilə ağır cinayət barədə xəbər verməmə (Model CM-in 326-cı maddəsinin 1-ci hissəsi) növündə cinayət əməlinin daxil edilməsini şəxsin demokratik hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinə maneə kimi hesab etdiklərinə görə bir sıra MDB dövlətlərinin cinayət məəcəllələrində cinayət barədə xəbər verməməyə görə məsuliyyət nəzərdə tutulmamışdır. Lakin digər alimlərin və praktik işçilərin fikrincə, bu norma hüquq-mühafizə orqanlarına ədalət mühakiməsinin müəyyən məqsədlərini həyata

keçirmələrinə dair fəaliyyətlərinə kömək edir, çünki o, cinayətin qarşısını almaq, cinayətin üstünü daha tez bir zamanda açmaq və ya artıq törədilmiş cinayəti ifşa etmək məqsədilə fəaliyyət göstərir. Qeyd edilən mülahizəni nəzərə alaraq, AR CM-in 307-ci maddəsi cinayət barəsində xəbər verməməyə və ya cinayəti gizlətməyə görə məsuliyyəti nəzərdə tutmuşdur. Qeyd edək ki, eyni norma Özbəkistan Respublikasının CM-də (maddə 241), Belarus Respublikasının CM-də (maddə 406), habelə bəzi digər MDB dövlətlərinin CM-də də nəzərdə tutulub.

Azərbaycan Respublikasının CM-i 1999-cu ildə qəbul edildikdən sonra ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə aid fəslə ayrı-ayrı dəyişikliklər və əlavələr edilmişdir. Belə ki, “Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2012-ci il 29 iyun tarixli Qanununa uyğun olaraq ifadə verməyə məcbur etmə haqqında 293-cü maddəsi yeni redaksiyada verilir və işgəncə, işgəncə hesab olunmayan qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza adlanır.⁵³

AR CM-in, məhkəmə və hüquq mühafizə orqanları işçiləri barəsində tətbiq edilən təhlükəsizlik tədbirləri barəsində məlumatları yayma haqqında, 301-ci maddəsində andlı iclasçılar və icra məmurları zərərçəkmişlərin siyahısından çıxarılıb, AR CM-in 304-cü maddəsinin əvvəllər “Cəza çəkən, və ya ibtidai həbsdə olan şəxsin azadlıqdan məhrum etmə yerlərindən, həbsdən və ya mühafizə altından qaçması” kimi müəyyən edilən disposisiyası isə yeni redaksiyada: “cəza çəkən, həbs edilən və ya tutulan şəxsin azadlıqdan məhrum etmə və ya həbs yerindən, yaxud mühafizə altından qaçması” kimi əks edilib. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə görə sanksiyalar əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalıb.

AR CM-in ədalət mühakiməsinin, ibtidai istintaqın həyata keçirilməsinə mane olmaya və işgəncə verməyə görə məsuliyyəti nəzərdə tutan 286-cı və 293-cü maddələri ən mühüm dəyişikliklərə məruz qalıb.

Azərbaycan Konstitusiyasının 125-ci maddəsində ədalət mühakiməsinin hər hansı kənar müdaxilədən müstəqil olması prinsipi bəyan edilir. Bu barədə, “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” 1950-ci il 4 noyabr tarixli Avropa Konvensiyası-

⁵³ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Maddələr üzrə normativ mənbələrə istinadla. Bakı. “Digesta” nəşriyyatı. 2017. C. 478.

nın 6-cı maddəsində də bəhs edilir. 286-cı maddədə iki növ müdaxilə nəzərdə tutulur: 1) ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə mane olma məqsədilə məhkəmə fəaliyyətinə hər hansı formada müdaxilə etmə; 2) işin obyektiv, tam və hərtərəfli aparılmasına mane olmaq məqsədilə prokurorun, müstəntiqin və ya təhqiqatçının fəaliyyətinə hər hansı formada müdaxilə etmə. Bununla yanaşı, qanun müdaxilə etmə üsullarını müəyyənləşdirmir, onları “hər hansı bir formada” kimi göstərir. Buna görə də müdaxilə üsulları tamamilə müxtəlif ola bilər: tələblər, təzyiqlər, xidmətlərin göstərilməsinə dair vədlər, çətinlik yaratmaq barədə hədələr, qanuni hüquq və mənafeyi tapdalamaq və ya başqa şəkildə pozmaq. Bu, prosessual təsir tədbirlərini nəzərdə tutmur, çünki prosessual tədbirlər kimi vəsatətlərlə, şikayətlərə, etirazlara prosessual qanunvericiliklə icazə verilmiş hüquqi baxılması üsulları tanınır. Bundan əlavə, hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının hərəkətlərini və ya onların qərarlarını kütləvi informasiya vasitələrində tənqid etmək qanunsuz müdaxilə hesab edilmir. Ədalət mühakiməsi işçilərinə rüşvət verdikdə təqsirkar şəxs AR CM-in 286-cı və 312-ci maddələrinin məcmusu ilə, əgər bu hərəkətlər zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq etməklə hədələmə ilə birgə törədilibsə, həmin maddələrin və AR CM-in 288-ci maddəsinin məcmusu ilə məsuliyyətə cəlb edilməlidir.

Əvvəllər ifadə verməyə məcbur etməyə görə məsuliyyət nəzərdə tutan AR CM-in 293-cü maddəsi indi işgəncə, işgəncə hesab olunmayan qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza adlandırılır. Bu dəyişiklik AR CM-ə Milli Məclisin 2012-ci il 29 iyun tarixli 405-IVQD nömrəli Qanunu ilə daxil edilib. İfadələri “çıxartmaq” üçün zorakı üsullardan istifadə qədim dövrlərdən, orta əsr inkvizisiyası dövründən, 30-50-ci illərdə olan sovet siyasi proseslərindən bu günə qədər tətbiq edilirdi. Sübutların bu cür üsullarla əldə edilməsi, əsasən, öz peşəkarlığını nümayiş etdirmək məqsədilə, karyera motivlərindən, hər hansı cinayətin üstünü açmaqda qabiliyyətini nümayiş etdirmək istəyindən və digər bu kimi motivlərdən istifadə olunur. Əsas odur ki, bir cinayətin açılması və cinayətkarın cəzalandırılması digər cinayətin törədilməsi nəticəsində baş verməsin, və bu, öz xidməti vəzifələrini icra edərkən cinayətlə mübarizə aparmalı olan şəxslər tərəfindən həyata keçirilir.

İşgəncə anlayışı bu maddənin qeydində açıqlanmış, qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza anlayışı isə təkcə cinayət hüququ nəzəriyyəsində deyil, həm də məhkəmə və istintaq təcrübəsində işlənmişdir. Eyni zamanda, Ali Məhkəmənin Plenumunun ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə dair qərarında 293.1-ci maddədə nəzərdə tutulmuş qəddar və qeyri-insani rəftar anlayışı və onun 293.2-ci maddədə olan “işgəncə” anlayışı ilə əlaqəsi məsələsinə dair açıqlama verməsini mümkün hesab edirik.

Hesab edirik ki, qəddar rəftara başqaları ilə yanaşı hipnozdan istifadə, narkotik, zəhərli və sərxoşedici maddələrin, o cümlədən spirtli içkilərin verilməsi, qanunsuz azadlıqdan məhrum etmə, sağlamlığa yüngül zərər vurmaqla döymə və hədələmə kimi şübhəli və təqsirləndirilən şəxsə təsir göstərmə vasitələrini aid etmək olar. Zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ağır və ya az ağır zərər vurmaqla törədildikdə, əməl AR CM-in 293.3-cü maddəsi ilə tövsiyə edilməli və altı ildən on bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılmalıdır.

Eyni zamanda, bu maddənin məzmunu qanunvericilik texnikası baxımından bizə çox mübahisəli görünür. Əvvəla, maddədə şəxsə işgəncə törədə biləcəyi hərəkətlər göstərilmişdir. Ola bilsin ki, bu maddənin dispozisiyasında ifadə verməyə məcbur etmə prosesində və dindirmə zamanı işgəncədən istifadə etmə göstərilməlidir. Həmçinin, işgəncənin hansı - şübhəli, saxlanılan, təqsirləndirilən şəxsə, həbs qətimkan tədbiri seçilən məhbusa, azadlıqdan məhrum etmə yerində olan məhkuma və ya hər hansı digər şəxsə qarşı tətbiqinin mümkün olması göstərilmişdir. AR CM-in 293-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş əməlin subyekti haqqında suala cavab vermək çətin görünür. Burada xidməti vəzifələrini yerinə yetirməsi ilə əlaqədar dövlət orqanının vəzifəli şəxsinin işgəncə vermədən istifadə etməsi göstərilir. Lakin öz xidməti vəzifələrini yerinə yetirən dövlət orqanlarının vəzifəli şəxsləri mütləq deyil ki ədalət mühakiməsi funksiyalarını həyata keçirən orqanların işçiləri olsun. Nəticədə bu cinayət AR CM-in 32-ci fəslinə deyil, daha çox AR CM-in 33-cü fəslinə, yəni qulluq mənafeyi əleyhinə olan cinayətlərə və ya başqa sözlə desək vəzifə cinayətlərinə aid edilə bilər.

Bundan əlavə, bu normanın təhlili AR CM-in 293.1-ci və 293.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllər arasında ciddi fərq

görməyə imkan vermir, və bunun nəticəsində onlardan biri, fikrimizcə, ya dekriminallaşdırılmalı, ya da hansısa əlavə tövsifedici əlamətlərlə tamamlanmalıdır.

AR CM-in 286-cı və 288-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin tərkibi ilə bağlı suala cavab vermək çətinidir. Hər iki maddədə zərərçəkmiş şəxsdən asılı olaraq cinayət tərkibləri differensiallaşır – birinci hissədə məhkəmə və hakimlər, ikinci hissədə isə prokuror və məhkəmə fəaliyyətinin digər iştirakçıları haqqında bəhs edilir. Ola bilsin ki, bu normaların başa düşülməsini və düzgün tətbiqini asanlaşdırmaq üçün bu hissələri birləşdirərək ən azı aşağıdakı kimi ifadə etmək məqsədəuyğundur: məhkəmənin, prokurorun, müstəntiqin və s. fəaliyyətinə hər hansı formada müdaxilə etmə, AR CM-in 288-ci maddəsində dispoziisiya öldürməklə, sağlamlıqlarına zərər vurmaqla, hakimin, prokurorun, müstəntiqin və s. əmlakını məhv etməklə və ya əmlakını zədələməklə hədələmə ilə təsvir edilir.

Yuxarıdakıları yekunlaşdıraraq ehtimal etmək olar ki, mövcud cinayət qanunvericiliyinin, xüsusən də ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin gələcək təkmilləşdirilməsi istiqamətində aparılan işlər, bu fəsilə əksini tapmış normaların tamlığına, etibarlılığına, dəqiqliyinə və düzgünlüyünə, habelə bunun üçün istifadə olunan qanunvericilik texnikasının üsullarının tətbiqinin təkmilləşdirilməsinə və effektivliyini artırmağına nail olmaq üçün bundan sonra da davam etdiriləcək.

IV Fəsil

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin qanunvericiliklə tənzimləmə məsələləri

4.1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin modelləşdirilməsinin xüsusiyyətləri

Dövlət hakimiyyətinin üç qolunun (məhkəmə, icra və qanunverici) konstitusiyaya uyğun ayrılmasına görə, məhkəmə hakimiyyətinin həyata keçirilməsi Konstitusiya, mülki və cinayət məhkəmə icraatı vasitəsilə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər vasitələr ilə (inzibati, arbitraj) həyata keçirilir (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 125-ci maddəsinin III bəndi).⁵⁴

Konstitusiyanın 125-ci maddəsinin II bəndində müəyyən edildiyi kimi, məhkəmə hakimiyyətini Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi, Azərbaycan Respublikasının apellyasiya məhkəmələri, Azərbaycan Respublikasının ümumi məhkəmələri və digər ixtisaslaşdırılmış məhkəmələri həyata keçirirlər.

Bu baxımdan ən mübahisəli məsələlərdən biri Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyətinin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə aid edilməsidir. Təkcə konstitusiya deyil, həm də cinayət-prosessual hüquq sahəsinin mütəxəssisləri bu məsələdə əks fikirləri əsaslandırırlar.

Cinayət hüququ sahəsinin mütəxəssisləri də bu məsələdə yekdil fikrə gəlməyiblər. Bu məsələyə münasibətdən asılı olaraq bütün səsləndirilən fikirlər iki qrupa bölünür. Birinci mövqenin tərəfdarları hesab edirlər ki, Konstitusiya Məhkəməsinin fəaliyyəti “Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər” fəslində nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli əməllərin obyektinə münasibətdə ədalət mühakiməsi anlayışı ilə əhatə olunmur. Fərqli fikrin tərəfdarları hesab edirlər ki, ədalət mühakiməsi anlayışı Konstitusiya Məhkəməsinin də fəaliyyətini əhatə edir və nəticədə o, Azərbaycan Respublikası CM-in 32-ci fəslində nəzərdə tutulmuş cinayət-hüquqi mü-

⁵⁴ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı. “Digesta” nəşriyyatı. 2021.

hafizə obyektinə daxildir. Belə fikr təkcə Konstitusiya Məhkəməsinin hakimləri deyil, həm də praktik işçilər tərəfindən dəstəklənir.

Dövlət fəaliyyətinin formalarından biri kimi ədalət mühakiməsi mülki, cinayət, inzibati və arbitraj məhkəmə icraatı qaydasında məhkəmələr tərəfindən işlərə baxılmasından və həll edilməsindən ibarətdir. Məhkəmə öz fəaliyyətini səmərəli həyata keçirmək üçün digər dövlət orqanlarının: prokurorluğun, təhqiqat və ibtidai istintaq orqanlarının, qanuni qüvvəyə minmiş hökmləri, qərarları və digər məhkəmə aktlarını icra edən qurumların köməyinə ehtiyac duyur. Nəticədə ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə aid fəslin normaları həm məhkəmələrin, həm də səmərəli və qanuni fəaliyyəti olmadan məhkəmənin ədalət mühakiməsi funksiyasını yerinə yetirməsi çətin və hətta qeyri-mümkün olan bütün sadalanan orqanların fəaliyyətini, habelə fiziki və hüquqi şəxslərin hüquq və qanuni mənafeələrini ədalət mühakiməsi orqanlarının qanunsuz hərəkətlərindən müdafiə edir.

Üstəlik, sadalanan bütün orqanlar dövlət orqanlarının tərkibində müstəqil bir hissə təşkil edərək göstərilən müxtəlif funksiyaları yerinə yetirirlər: təşkilati, iqtisadi, idarəetmə və digərləri. Lakin bu orqanların bütün fəaliyyət növləri AR CM-in 32-ci fəslinin normaları ilə qorunmur. Cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxslərin aşkar edilməsinə, ifşa edilməsinə və cəzalandırılmasına, mülki, inzibati və digər işlərin həllinə, habelə məhkəmə qərarlarının icrasına yönəldilmiş ədalət mühakiməsi məsələlərinin həlli ilə bağlı spesifik fəaliyyət ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə dair cinayət-hüquqi normalarının köməyi ilə həyata keçirilir.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətləri məhkəmə, prokurorluq, təhqiqat və istintaq orqanlarının vəzifəli şəxsləri tərəfindən törədilən digər cinayətlərdən fərqləndirmək üçün ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin növ obyektini düzgün müəyyən etmək vacibdir. İddiaçının xeyrinə mülki iddia üzrə düzgün qərar çıxardığı üçün rüşvət alan hakim dövlət aparatının normal fəaliyyətinə, onun nüfuzuna qəsd edir. Bu zaman ədalət mühakiməsinin mənafeyini təmin edən münasibətlərə heç bir xələl gətirilmir.

Növ obyektinə ona daxil olan hər bir spesifik dövlət fəaliyyətinin: məhkəmə və prokurorluq orqanlarının, istintaq və təhqiqat orqanlarının, məhkəmə aktlarını icra edən orqanların, ədalət mühakiməsinin məqsəd və vəzifələrini həyata keçirən, bütün vəzifəli şəxslər və vətən-

daşların düzgün fəaliyyət göstərməsini təşkil edən eyni cinsli ictimai münasibətlərin bir qrupudur.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin növ obyektinin spesifikasiyi onları vəzifəli şəxslərin fiziki toxunulmazlığına təsirlə bağlı olan idarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayətlərdən ayırmağa imkan verir. Dindirilmə zamanı DİN orqanlarının müstəntiqinin təqsirləndirilən şəxs tərəfindən döyülməsi cinayət işi üzrə sübutların toplanması ilə bağlı münasibətlərə qəsd edir və ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin norması ilə əhatə olunur (AR CM-in 288-ci maddəsi). İctimai asayişin və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində iştirak edən müstəntiqin eyni şəkildə döyülməsi idarəetmə qaydasını həyata keçirən münasibətlərə qəsd edir və AR CM-in 315-ci maddəsi ilə məsuliyyətə cəlb edilir.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin əksəriyyəti iki-obyektli və çoxobyektlidir. Əlavə bilavasitə obyekt qismində şəxsin konstitusiyaya hüquq və azadlıqları, sağlamlığı, həyatı, şərəfi, ləyaqəti, mülkiyyət münasibətləri və s. çıxış edə bilər. Sadalanan obyektlərin hər biri ayrılıqda cinayət hüququ ilə qorunur.

Baxılan cinayətlər qrupuna gəldikdə isə, bu ictimai münasibətlər bilavasitə obyektinə təsir edildikdə qaçılmaz olaraq zərərin vurulması təhlükəsi altına düşür. Bilavasitə obyektin olması sözügedən cinayətlərin ictimai təhlükəliliyini artırır və onların törədilməsinə görə cinayət məsuliyyətinin artmasına səbəb olur.

Növ obyektinə ona daxil olan hər bir spesifik dövlət fəaliyyətinin: məhkəmə və prokurorluq orqanlarının, istintaq və təhqiqat orqanlarının, məhkəmə aktlarını icra edən orqanların, ədalət mühakiməsinin məqsəd və vəzifələrini həyata keçirən, bütün vəzifəli şəxslər və vətəndaşların düzgün fəaliyyət göstərməsini təşkil edən eyni cinsli ictimai münasibətlərin bir qrupudur.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin növ obyektinin spesifikasiyi onları vəzifəli şəxslərin fiziki toxunulmazlığına təsirlə bağlı olan idarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayətlərdən ayırmağa imkan verir. Dindirilmə zamanı DİN orqanlarının müstəntiqinin təqsirləndirilən şəxs tərəfindən döyülməsi cinayət işi üzrə sübutların toplanması ilə bağlı münasibətlərə qəsd edir və ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin norması ilə əhatə olunur (AR CM-in 288-ci maddəsi). İctimai asayişin və ictimai təhlükəsizliyin təmin edilməsində iştirak edən müstəntiqin

eyni şəkildə döyülməsi idarəetmə qaydasını həyata keçirən münasibətlərə qəsd edir və AR CM-in 315-ci maddəsi ilə məsuliyyətə cəlb edilir.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin əksəriyyəti iki obyektli və çoxobyektlidir. Əlavə olaraq bilavasitə obyekt qismində şəxsin konstitusiya hüquq və azadlıqları, sağlamlığı, həyatı, şərəfi, ləyaqəti, mülkiyyət münasibətləri və s. çıxış edə bilər. Sadalanan obyektlərin hər biri ayrılıqda cinayət hüququ ilə qorunur.

Baxılan cinayətlər qrupuna gəldikdə isə, bu ictimai münasibətlər əsas bilavasitə obyektinə təsir edildikdə qaçılmaz olaraq zərərin vurulması təhlükəsi altına düşür. Əlavə olaraq bilavasitə obyektin olması sözügedən cinayətlərin ictimai təhlükəliliyini artırır və onların törədilməsinə görə cinayət məsuliyyətinin artmasına səbəb olur. Belə ki, bilə-bilə qanunsuz tutmanın sadə tərkibi iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır (AR CM-in 292.1-ci maddəsi). Belə tutma ağır nəticələrə səbəb olduqda isə, şəxs səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum edilə bilər (AR CM-in 292.3-cü maddəsi).

Bəzi cinayətlərdə tərkibin mütləq əlaməti cinayətin predmeti, eləcə də zərər çəkmiş şəxsdir. Sübutların saxtalaşdırılmasının tərkibində, cinayətin predmeti maddi və yazılı sübutlardır (AR CM-in 294-cü maddəsi), təhqiqat və ya ibtidai istintaq məlumatlarının yayılmasının predmeti açıqlanmamalı olan məlumatdır. (AR CM-in 300-cü maddəsi).

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərdə zərərçəkmiş şəxs məsələsinə xüsusi diqqət ayırmalıdır. Şəxsin həyatına, sağlamlığına, şərəfinə, ləyaqətinə, əmlak və digər hüquqlarına və ya qanuni mənafeələrinə təsir göstərilməsi ilə bağlı qəsdlərdə zərərçəkmiş şəxs müxtəlif cür müəyyən edilir. Məsələn, AR CM-in 286-cı maddəsində onlar adlanır: məhkəmə prokuror, müstəntiq, təhqiqatçı, 287-ci maddədə isə - hakim, prokuror, müstəntiq, təhqiqat aparan şəxs, müdafiəçi, ekspert, icra məmuru, eləcə də onların yaxın qohumları. AR CM-in 301-ci maddəsində zərər çəkmiş şəxslərin siyahısına cinayət prosesinin digər iştirakçıları da əlavə olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, bəzi cinayətlərdə zərərçəkmiş olan şəxslər ədalət mühakiməsi əleyhinə olan digər əməllərə görə cinayətin subyektinə ola bilərlər. Məsələn, ədalət mühakiməsini və ya ibtidai istintaqı həyata keçirən şəxsin həyatına qəsd etmə cinayətində zərərçəkmiş şəxs kateqoriyalarından biri peşəkar hakimlər ola bilər (AR CM-in 286.1-ci maddəsi), AR CM-in 295-ci maddəsində əks olunmuş cinayət

törədildikdə, peşəkar hakim ədalətsiz hökmün, qərarın və ya digər məhkəmə aktının çıxarılmasının subyektidir. Cinayət məsuliyyətinin həddlərinin düzgün müəyyən edilməsi üçün ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər haqqında normalarda bəzi hallarda zərərçəkmiş, digər hallarda isə cinayətin subyektı adlandırılan şəxslərin dairəsinin dəqiq müəyyən edilməsi zəruridir.

Prosessual qanunvericilikdə və hüquq ədəbiyyatında “prosesin iştirakçısı” anlayışı ilə yanaşı, “məhkəmə icraatı iştirakçısı” anlayışı da geniş istifadə olunur. Məhkəmə icraatı dedikdə cinayət, mülki və inzibati işlərə baxılması və həllinə dair məhkəmələrin fəaliyyəti, habelə hüquq və vəzifələri həyata keçirən, məhkəmə, prokurorluq, ibtidai istintaq və təhqiqat orqanları ilə prosessual münasibətlərə girən digər subyektlərin fəaliyyəti başa düşülür.⁵⁵ Beləliklə, məhkəmə icraatı təkcə məhkəmələrin fəaliyyətini deyil, həm də məhkəmə orqanları ilə prosessual münasibətlərə girən digər şəxslərin hərəkətlərini, habelə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan dövlət orqanlarının cinayətin açılması, təqsirkarın ifşa edilməsinə dair fəaliyyətini əhatə edir.

Cinayət-prosessual, mülki prosessual və inzibati prosessual qanunvericiliyin normalarının təhlili göstərir ki, “məhkəmə icraatı” və “proses” terminləri sinonim olduqlarına görə eyni məna daşıyır. Nəticədə “prosesin iştirakçısı” anlayışı “məhkəmə icraatı iştirakçısı” anlayışı ilə üst-üstə düşür.

Cinayət qanunvericiliyində zərərçəkmiş şəxs müəyyən edilərkən istifadə olunan anlayışların əksəriyyəti müvafiq qanunların normalarında açıqlanır. AR CM-in 301-ci maddəsində məhkəmə və hüquq mühafizə orqanları işçiləri barəsində tətbiq edilən təhlükəsizlik tədbirləri haqqında məlumatları yaymaya görə məsuliyyət müəyyən edilir, cinayət prosesində iştirak edən şəxslər barəsində tətbiq edilən təhlükəsizlik tədbirləri haqqında məlumatları yayma isə idarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayət kimi tanınır və AR CM-in 316-cı maddəsinə uyğun olaraq cəzalandırılır.

Məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanları işçiləri barəsində tətbiq edilən təhlükəsizlik tədbirləri haqqında məlumatları yayma normasının dispoziyasının, habelə AR CM-in 316-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş normanın şərhı belə nəticəyə gətirib çıxarır ki, yalnız cinayət-prosessual normalarla məhkəmə icraatı iştirakçılmasına aid edilmiş şəxslər

⁵⁵ Kostriyova T.A. Cinayət hüququ üzrə praktik məşğələ / L.L. Krutikovun redaksiyası altında. M., 1997. S. 388.

cinayət prosesi iştirakçıları ola bilər. Qanun cinayət haqqında müvafiq orqanlara məlumat vermiş və ya cinayətin aşkar edilməsi, qarşısının alınması, yaxud açılmasında iştirak etmiş şəxs, zərərçəkmiş şəxs, onun nümayəndələri, şübhəli şəxs, təqsirləndirilən, onların müdafiəçiləri və nümayəndələri, cinayət işi üzrə mülki iddiaçı, mülki cavabdeh, onların nümayəndələri, şahid, ekspert, mütəxəssis, tərcüməçi, hal şahidi, habelə onların yaxın qohumları haqqında bəhs edir.

Əgər prokuror mülki işdə iştirak edirsə və ya məsələn, polis orqanlarının əməkdaşı inzibati hüquqpozma və s. haqqında işə baxırsa, bu vəzifəli şəxslər barəsində tətbiq edilmiş təhlükəsizlik tədbirləri haqqında məlumatları yayma AR CM-in 316-cı maddəsində təsbit edilmiş idarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayətə görə məsuliyyətə səbəb olmalıdır.

İcra məmuru barəsində tətbiq edilən təhlükəsizlik tədbirləri haqqında məlumatların yayılması ilə bağlı əməllərin tövsifi məsələsi necə həll edilməlidir? Görünür ki, bu məsələ icra məmurunun hüquqi statusundan asılı olaraq həll oluna bilər. Əgər sözügedən yayma icra məmuru tərəfindən cinayət prosesinin iştirakçısı kimi səlahiyyətlərinin icrası ilə bağlıdırsa (məsələn, təhqiqat aparan şəxsin səlahiyyətlərinin icrası və ya çıxarılmış məhkəmə aktının icrası ilə əlaqədar və s.), bu əməl AR CM-in 301-ci maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Bu cür hərəkətlər mülki, arbitraj, konstitusiyaya məhkəmə icraatının iştirakçısı olan icra məmuru barəsində törədildikdə, təqsirkar AR CM-in 316-cı maddəsinə uyğun olaraq idarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayətə görə məsuliyyətə cəlb edilməlidir. Eyni zamanda, bu məsələnin belə bir həlli bizə tamamilə düzgün görünmür, çünki ədalət mühakiməsi müvafiq orqanların tək cə cinayət deyil, həm də inzibati, mülki və arbitraj işlərə baxılması və mahiyyəti üzrə həll edilməsi, habelə bu işlər üzrə çıxarılan məhkəmə aktlarının icrası kimi müəyyən edilir. Bununla əlaqədar hesab edirik ki, AR CM-in 316-cı maddəsi ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə aid AR CM-in 32-ci fəslinə köçürülməlidir.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə dair bir sıra normalarda hakimlə yanaşı “məhkəmə baxışı iştirakçıları” da qeyd olunur (məsələn, AR CM-in 289-cu maddəsində). Məhkəmə baxışı iştirakçısı – hüquq-mühafizə orqanının əməkdaşı olmayan, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində iştirak edən digər şəxsdir. Buradan belə nəticə çıxır ki, bu şəxs qanuna uyğun olaraq işə mahiyyəti üzrə bilava-

sitə baxmaq və həll etmək yəni, ədalət mühakiməsini həyata keçirmək hüququna malik olan şəxs ola bilər.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin obyektiv tərəfi, ədalət mühakiməsini həyata keçirən orqanlar tərəfindən öz fəaliyyətlərinin qanuni, düzgün və qanunauyğun şəkildə həyata keçirilməsinə qarşı müxtəlif növ müqavimət və maneələrin tətbiqi ilə xarakterizə olunur. Çox vaxt bu, əməl törətmək, yəni aktiv davranış şəklində özünü göstərir. Bunlara bilə-bilə qanunsuz tutma, həbsdə alma və ya həbsdə saxlama (AR CM-in 292-ci maddəsi), azadlıqdan məhrum etmə yerindən, həbsdən və ya mühafizə altından qaçma (AR CM-in 304-cü maddəsi) daxildir. Daha nadir hallarda bu əməllər hərəkətsizlik və ya passiv davranış yolu ilə həyata keçirilir, bunlara, xüsusən, cinayətlər barəsində xəbər verməmə (AR CM-in 307.1-ci maddəsi), məhkəmənin hökmünü, qərarını, yaxud digər aktını icra etməmə (AR CM-in 306-cı maddəsi), şahidin və ya zərərçəkmiş şəxsin ifadə verməkdən imtina etməsi (AR CM-in 298-ci maddəsi) daxildir. Çox vaxt qanunda ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin törədilməsi üsulu kimi fiziki və ya psixi zorakılıq (AR CM-in 299, 304-cü maddələri), işgəncə vermə (AR CM-in 293-cü maddəsi) qeyd edilir, AR CM-in 299.2-ci maddəsində isə cinayətin şantajla törədilməsi göstərilir. Sözügedən cinayətlərin silah işlətməklə və ya silah qismində işlədilən əşyalardan istifadə olunmaqla törədilməsi mümkündür (AR CM-in 304.2.3-cü maddəsi).

Nəzəriyyədə və məhkəmə-istintaq təcrübəsində ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin tövsifi ilə bağlı bir sıra məsələlərə ziddiyyətlə baxılması, sözsüz ki, cinayət qanunvericiliyinin vahid şərhinə və istifadəsinə maneçilik törədir. Bununla yanaşı, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin tədqiqinin kriminoloji aspektləri, o cümlədən bu cinayətlərin qarşısının alınması məsələlərinə hələ də lazımı diqqət yetirilməyib. Bu cinayətlərə görə cəzanın təyin edilməsi təcrübəsi də çox zəif öyrənilib. Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinə edilən dəyişiklikləri və əlavələri nəzərə almaq lazımdır ki, buna əsasən 2000-ci ilin CM-ə ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə görə, xüsusən də ağır və ya xüsusilə ağır cinayət barəsində xəbər verməməyə, habelə qabaqcadan vəd etmədən ağır və ya xüsusilə ağır cinayəti gizlətməyə görə məsuliyyət normalarına dəyişikliklər və əlavələr edilib. Rusiya Federasiyasının CM-ə 1996-cı ildə edilmiş dəyi-

şikliklərə əsasən, Azərbaycanın 2000-ci il CM-dən fərqli olaraq, yalnız xüsusi ağır cinayətləri gizlətməyə görə məsuliyyət saxlanılıb.

Azərbaycan Respublikası CM-in Dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlərə dair XI bölməsinin 32-ci fəslində (“Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər”) yer alan cinayətlər, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üzrə ictimai münasibətləri qorumaq məqsədi daşıyır və beləliklə vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadənin və idarəetmə qayda pozmalarının xüsusi növləri hesab edilə bilər. Bununla yanaşı, qanunvericinin AR CM-in 317-ci (cəzaçəkmə müəssisələrinin və ya istintaq təcridxanalarının normal fəaliyyətini pozma), 317-1-ci (cəzaçəkmə müəssisələrində və ya istintaq təcridxanalarında saxlanılan şəxslərə qadağan olunmuş əşyaların verilməsi və ya ötürülməsi) və 317-2-ci maddələrində (cəzaçəkmə müəssisələrində və ya istintaq təcridxanalarında saxlanılan şəxs tərəfindən qadağan olunmuş əşyaların hazırlanması, saxlanması, gözdürülməsi, daşınması və ya istifadəsi) nəzərdə tutulmuş normaların idarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayətlərə dair fəsildə yerləşməsinə aid mövqeyini əsaslı saymaq çətindir. Fikrimizcə, bütün bu normalar ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə aid fəsildə yerləşdirilməlidir, çünki, cəzanın icrası birbaşa ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə aiddir.

Ön maraqlı və töfsif edilməsi çətin olan cinayət tərkiblərindən biri Azərbaycan Respublikası CM-in 307-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət barəsində xəbər verməmə və cinayəti gizlətmə tərkibidir.

Xəbər verməmənin və gizlətmənin hüquqi təbiətini və onların cinayət hüququ sistemində yerini müəyyən etmək üçün nəzərə alınmalıdır ki, sözügedən institut müəyyən özünəməxsusluğuna görə, cinayət hüququnun təkcə Ümumi və ya Xüsusi hissəsinə aid edilə bilməz, çünki o, bu hissələrin hər ikisinin tərkib hissələrini ehtiva edir. Beləliklə, xəbər verməmənin və gizlətmənin cinayətlə bağlılığın növləri kimi ümumi anlayışı, şübhəsiz ki, cinayət hüququnun Ümumi hissəsinin bir kateqoriyası sayılır, və cinayət və onun tərkibi anlayışı kimi, cinayətə bağlılığın müxtəlif növlərinə xas olan xüsusiyyətləri birləşdirir. Cinayətə bağlılığın konkret növləri, onların hüquqi xüsusiyyətləri və onlara görə məsuliyyətin əsasları cinayət qanununun Xüsusi hissəsində açıqlanır.

Qabaqcadan vəd etmədən cinayəti gizlətmənin obyektı ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi qaydası hesab edilir, çünki bu, bütün hallarda ədalət mühakiməsinin mənafeyinə xələl gətirir. Bu mövqə təkcə Azərbaycan Respublikasının əvvəlki deyil, hazırda qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində də təsbit olunmuşdur, çünki AR CM-in 307-ci maddəsi “Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər” adlandırılan 32-ci fəslində yerləşir.

Eyni zamanda, hüquq ədəbiyyatında, gizlətmə yalnız əvvəlcədən, yəni cinayəti törətməzdən əvvəl icraçıya vəd edilməməsi şərti ilə ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayət kimi tanınır.⁵⁶ Əgər subyekt cinayəti qabaqcadan, yəni onu törətməyə başlamazdan əvvəl, yaxud ona qəsd etmədən əvvəl və ya hətta törədilmə prosesində, lakin faktiki başa çatmamış gizlətməni vəd edərsə, onun hərəkətləri bu cinayətin törədilməsində iştirakçılıq kimi qiymətləndiriləcək.⁵⁷

Artıq qeyd edildiyi kimi, AR CM-dən, eləcə də əvvəlki qanunvericilikdən fərqli olaraq, Rusiya Federasiyasının 1996-cı ilin CM-də cinayət barəsində xəbər verməməyə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmur. Hüquq ədəbiyyatında qeyd olunur ki, xəbər verməmə gizlətmənin bir növüdür: əgər subyekt cinayətkarı gizlədibsə, təbii ki, o, bu şəxs barəsində səlahiyyətli orqanlara xəbər verməyib. Xəbər verməmə, öz növbəsində, gizlətmə deməkdir, çünki bu yolla cinayət məhkəmə-is-tintaq orqanlarından gizlədilir. Beləliklə, qabaqcadan vəd edilməmiş xəbər verməmə gizlətmə kimi qiymətləndirilməlidir, qabaqcadan vəd edilməmiş xəbər verməmə isə köməkçilik sayılır.

Yalnız əlamətləri AR CM-in 15.4-cü və 15.5-ci maddələrində göstərilmiş ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlərin gizlədilməsi cinayət əməli sayılır. Digər kateqoriyalara aid olan cinayətlərin gizlədilməsi cinayət məsuliyyəti yaratmır.

Tərəfimizdən məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi göstərir ki, xəbər verməmə əməlinə bunlar aid edilə bilər: cinayətkarla həmrəylik - 33,9%, şəfqət, ailəsinə və dostlarına mərhəmət - 1,5%, qorxu, cinayətkarın qisas almasından qorxu - 13,8%, yalançı yoldaşlıq hissi - 36,9%, qohumluq hissləri - 9,2%, digər motivlər - 4,6%. Gizlətmə-

⁵⁶ Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsinin Komentariyası. M. 1997. S. 681.

⁵⁷ Həbibullin M.X. Sovet cinayət hüququna görə cinayəti gizlətməyə və cinayət barəsində xəbər verməməyə görə məsuliyyət. Kazan. 1984. S.11.

nin, habelə cinayət barəsində xəbər verməmənin tövsifi üçün motiv və məqsədlərin əhəmiyyəti yoxdur, lakin məsuliyyət və cəzanın fərdiləşdirilməsi zamanı bunlar qeydə və nəzərə alın bilər.

AR CM-in 307-ci maddəsinin qeydinə görə, arvadı (əri), övladları, valideynləri və qanunvericiliklə dairəsi müəyyən edilmiş digər yaxın qohumları tərəfindən hazırlanmış və ya törədilmiş cinayət barəsində xəbər verməyən şəxs, xəbər verməməsinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz.⁵⁸ Beləliklə, arvad (ər) və ya yaxın qohumu tərəfindən törədilmiş ağır və ya xüsusilə ağır cinayətlər barəsində xəbər verməmə cinayət məsuliyyəti yaratmır.

Əvvəllər qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində gizlətmə və xəbər verməməyə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilərkən xəbər verməyən və ya gizlədən şəxslə cinayəti törətmiş cinayətkar arasında qoxumluq münasibətləri faktı nəzərə alınmırdı. Bu fakt həmin cinayətlərə görə məsuliyyəti yüngülləşdirən hal kimi də qəbul edilmirdi. Cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxslə qohumluq münasibətlərində olan şəxslər gizlətməyə və xəbər verməməyə görə ümumi əsaslarla cinayət məsuliyyəti daşıyırdılar.

AR CM-in 307-ci maddəsinin qeydində göstərilən şəxslərin törədilmiş cinayət barəsində xəbər vermədiklərinə görə cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi əksər xarici ölkələrin qanunvericilik təcrübəsini nəzərə alınmaqla, əsasən mənəvi səbəblərə görə baş verib. Cinayət hüququnun humanizm prinsipinə əsaslanaraq etiraf etmək lazımdır ki, cinayəti törədən şəxslə bu cinayətə bağlı olan şəxs arasında qohumluq münasibətlərinin olması cinayət törətmiş şəxsin, xəbər verməyən və gizlədənin hərəkətlərində ciddi şəkildə əks olunur. Bu problemi tədqiq edən müəlliflərdən birinin tam haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, “yaxın qohumların cinayət barəsində xəbər verməməsi və onu gizlətməsinin arxasında çox vaxt elə daxili mənəvi mübarizə və elə əzablar gizlənir ki, hər hansı bir cəza cinayət törətmiş qohumun aqibətinə görə qorxu ilə müqayisədə əhəmiyyətsiz görünə bilər”.⁵⁹

Ona görə də hesab edirik ki, AR CM-də müvafiq dəyişiklik ediləməlidir. AR CM-də mənəvi, əxlaqi və etik mülahizələr nəzərə alınmaq-

⁵⁸ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. S. 234.

⁵⁹ Kovalyov M.I. Gizlətmə və xəbər verməməyə görə məsuliyyət haqqında. Sovet dövləti və hüquq. 1957. № 2. S.106.

la, xəbər verməmə norması dekriminallaşdırılmalı, 307.1-ci maddənin qeydində isə dairəsi qanunvericilikdə müəyyən edilmiş şəxslərin cinayətləri gizlətməyə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmağın mümkünsüzlüyü qeyd edilməlidir.

AR CM-in 287-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş ədalət mühakiməsini və ya ibtidai istintaqı həyata keçirən şəxsin həyatına qəsd etməyə görə məsuliyyəti müəyyən edən normanın, fikrimizcə, gələcəkdə təkmilləşdirilməsinə ehtiyacı var. Azərbaycanın qüvvədə olan CM-də bir ümumi və iki xüsusi olmaqla bir sıra analoji məzmunlu normalar nəzərdə tutulub. Onların arasındakı fərq, əsasən, qəsd obyektindən və zərərçəkmişdən asılıdır. Bu, dövlət və ya ictimai xadimin həyatına su-i-qəsd etmə (AR CM-in 277-ci maddəsi), ədalət mühakiməsini və ya ibtidai istintaqı həyata keçirən şəxsin həyatına qəsd etmə (AR CM-in 287-ci maddəsi) və zərərçəkmiş şəxsin xidməti vəzifəsini və ya ictimai borcunu yerinə yetirməsi ilə əlaqədar onun özünü öldürməsi (AR CM-in 120.2.3-cü maddəsi) ola bilər.

Azərbaycan qanunvericiliyində ədalət mühakiməsini və ya ibtidai istintaqı həyata keçirən şəxslərin həyatına qəsd etməyə görə məsuliyyəti müəyyən edən norma (AR CM-in 287-ci maddəsi) ilk dəfə nəzərdə tutulub. Bu müddəanın cinayət qanunvericiliyinə daxil edilməsində məqsəd təkcə ədalət mühakiməsi orqanlarının işçilərinin deyil, həm də onların yaxınlarının həyat və sağlamlığının təhlükəsizliyini artırmaq istəyi olub. Lakin fikrimizcə, bu məqsədə nail olunmayıb, çünki qeyd edilən ümumi və xüsusi normaların sanksiyalarının müqayisəsi qanunverici tərəfindən bu cinayətin törədilməsinə görə cəzanın ağırlaşdırılmasını deyil, yüngülləşdirilməsini nümayiş etdirir. Belə ki, 120.2.3-cü maddəyə əsasən, cinayət işi üzrə ifadə verən şahidin və ya onun yaxın qohumunun qətlə yetirilməsi, məhkəmənin qərarı ilə təqsirkarın ömürlük azadlıqdan məhrum edilməsinə səbəb ola bilər, iş üzrə hökm çıxaran hakimın qətlə yetirilməsi isə, iyirmi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Bu məsələnin həlli üçün aşağıdakı variantları təklif etmək olar: AR CM-in 287-ci maddəsində olan normanın dekriminallaşdırılması və ya 287-ci maddənin sanksiyasını dəyişdirərək, ona ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasını daxil etmək lazımdır. Birinci variantı daha üstün hesab edirik, çünki ədalət mühakiməsi orqanla-

rının işçilərinin həyatına qəsdı AR CM-in 120.2.3-cü maddəsi ilə təvşif edilməsi daha düzgün olar.

Hüquq ədəbiyyatında belə bir fikir əsaslandırılmışdır ki, bu qrup cinayətlərin növ obyektı tək cə məhkəmələrin (ədalət mühakiməsinin) deyil, həm də ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə köməklik edən digər orqanların fəaliyyətini özündə cəmləşdirən “məhkəmə icraatı” termini ilə müəyyən edilməlidir, yəni məzmunca daha geniş. Başqa sözlə, bu cinayətlər qrupunun “məhkəmə icraatı sahəsində olan cinayətlər” adlandırılması təklif edilir.⁶⁰ Fikrimizcə, bu təklif kifayət qədər əsaslıdır və təqdirəlayiqdir.

Nəzəri ədəbiyyatda ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində iştirak edən şəxslərin birmənalı şərhı yoxdur. Bəzi alimlər onların sırasına digər şəxslərlə yanaşı, ictimai müdafiəçilərin və ittihamçıların, bununla yanaşı tək cə əmək kollektivlərinin deyil, həm də təşkilatların nümayəndələrinin aid edilməsini təklif edirlər. Digər mütəxəssislər isə arbitraj iclasçılarını da bu şəxslər kateqoriyasının siyahısına əlavə edirlər.⁶¹

Fikrimizcə, bu anlayış nə çox geniş, nə də ki həddən artıq məhdud mənada şərh edilməlidir, yaxud daha dəqiq desək, belə şərhı nə çatışmayan, nə də ki artıqlamasıyla edilən kimi qəbul edilə bilməz. Bu baxımdan, hesab edirik ki, hüquq nəzəriyyəsində ifadə olunmuş, prosessual qərarın qəbul edilməsində bilavasitə iştirak edən bütün şəxslərin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində iştirak edən şəxslərə aid edilməsi haqqında fikirlə razılaşımaq olar.⁶²

Qanunun vahid başa düşülməsi və tətbiqi məqsədinə nail olmaq üçün AR CM-in 289-cu maddəsinin qeydində məhkəmə baxışında iştirak edən, bu cinayətdən zərərçəkmiş ola biləcək, şəxslərin tam siyahısını göstərməklə, redaksiyasının dəyişdirilməsini məqbul hesab edirik.

“Məhkəmə nəzarətçiləri və məhkəmə icraçıları haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azər-

⁶⁰ Kiriyenko M.S. Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin sistemi. Hüquq elmləri namizədinin dissertasiyasının avtoreferatı. Omsk. 2015. S.26; Kuleşov Y.İ. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər: nəzəriyyə, qanun yaratma və hüquq tətbiqi problemləri. Doktorluq dissertasiyasının avtoreferatı. Vladivostok. 2007. S. 9.

⁶¹ Lobanova L.V. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər: təsnifatın və qanunvericilik tənzimlənməsinin nəzəri problemləri. Volqoqrad. 1999. S. 215.

⁶² Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsinin maddəbəməddə materialları və məhkəmə təcrübəsi ilə kommentariyası / S.İ. Nikulinin ümumi redaksiyası altında. M. 2000. S. 941.

baycan Respublikası Prezidentinin 2000-ci il 5 yanvar tarixli №246 Fərmanında dəyişikliklər edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2011-ci il 20 aprel tarixli №409 Fərmanına uyğun olaraq məhkəmə icraçılarının funksiyaları icra məmurlarına həvalə edilir. Bu müddəanı nəzərə almaqla, qüvvədə olan qanunvericilikdə “məhkəmə icraçısı” və “məhkəmə nəzarətçisi” sözləri dəyişdirilib, AR CM-in 287-ci, 288.2-ci, 301.1-ci maddələrində “icra məmuru” sözü ilə əvəz edilmişdir.

Müvafiq maddələrdə göstərilən şəxslərin qohumları və yaxın qohumları ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə dair maddələrdə mümkün zərərçəkmişlərin digər qrupunu təşkil edir. Bir sıra maddələrdə yalnız ədalət mühakiməsini həyata keçirən şəxslərin yaxın qohumları qeyd edilir, bu da o deməkdir ki, Azərbaycanın cinayət qanunvericiliyində zərərçəkmişlərin qohum və yaxınların timsalında geniş şərh edilməsindən imtina edilir. Hüquq ədəbiyyatında üstünlük təşkil edən mövqeyə əsasən zərərçəkmişin yaxınlarına təkcə qohumlar deyil, dostlar da aid edilir.⁶³

Başqa sözlə, bunlar mövcud həyat şərtlərinə görə yaxın qohumlarla bərabər tutulan və ya başqa sözlə, taleyi zərərçəkmiş üçün çox laqeyd olmayan şəxslərdir.⁶⁴ Belə şəxslərə zərərçəkmişin ər və ya arvadının qohumu və ya yaxın dostu, özünün və ya onun uşaqlarının nişanlısı aid edilə bilər. Ailə qanunvericiliyinə uyğun olaraq, birbaşa artan və enən xətt üzrə qohumlara valideynlər, uşaqlar, babalar, nənələr, nəvələr, doğma və ögey qardaş və bacılar daxildir. Övladlığa götürənlərin və övladlığa götürülənlərin və onların övladlarının şəxsi hüquqları mənşəyinə görə qohumlarla bərabər tutulur.

Yaxın qohumların siyahısı AR C-PM-in 7-ci maddəsində göstərilib və burada onlara ər-arvad və valideynlər, o cümlədən övladlığa götürənlər ilə yanaşı, uşaqlar, o cümlədən övladlığa götürülən, doğma bacı-qardaşlar, ögey bacı-qardaşlar, babalar, nənələr və nəvələr də daxildir.⁶⁵

⁶³ Cinayət hüququnun kursu: 5 cildə / G.N. Borzenkovun, V.S. Komissarovun redaksiyası altında. M. 2002. 5-ci cild. S. 159; Rusiya Federasiyasının Cinayət Hüququ: Xüsusi hissə / L.V. İnoqamova-Xeqayın redaksiyası altında. M.: INFRA-M. 2013. S. 382.

⁶⁴ Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsinin maddəbəməddə materialları və məhkəmə təcrübəsi ilə kommentariyası / S.İ. Nikulinin ümumi redaksiyası altında. M. 2000. S. 295.

⁶⁵ Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. “Hüquq Yayın Evi” nəşriyyatı. 2021.

Qeyd edək ki, AR CM-in 307-ci maddəsinin qeydində göstərilir ki, arvadı (əri), övladları, valideynləri və qanunvericiliklə dairəsi müəyyən edilmiş digər yaxın qohumları tərəfindən hazırlanmış və ya törədilmiş cinayət barəsində xəbər verməyən şəxs bu maddə ilə nəzərdə tutulmuş cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz.⁶⁶ Hesab edirik ki, AR CM-in 307-ci maddəsində göstərilən bu qeyri-müəyyənlik yolverilməz kimi tanınmalı, nəticədə AR CM-in 307-ci maddəsinin qeydində yaxın qohum kimi tanınmalı olan şəxslər kateqoriyasının siyahısının təqdim edilməsi zəruridir.

Bütün MDB dövlətlərinin qanunvericiliklərində ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə görə məsuliyyəti tənzimləyən normalar mövcuddur. Kifayət qədər oxşarlıqlardan asılı olmayaraq, bu normalar əhəmiyyətli dərəcədə fərqləndirici xüsusiyyətlərə malikdirlər. Beləliklə, xüsusilə, ədalət mühakiməsini həyata keçirən şəxslərin həyatına qəsd etməyə görə məsuliyyəti nəzərdə tutan Qazaxıstan Respublikasının CM-in 408-ci və Rusiya Federasiyasının CM-in 295-ci maddəsindəki zərərçəkmiş şəxslərin siyahısı tamdır.⁶⁷ AR CM-də, Qazaxıstanın Rusiya Federasiyasının CM-dən fərqli olaraq, andlı iclasçı və ya ədalət mühakiməsini həyata keçirən digər şəxs göstərilmir. Əvvəl qeyd edildiyi kimi, Azərbaycan CM-in 287-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş mümkün zərərçəkmişlərin dairəsi xeyli daralıb və “yaxın şəxslər” əvəzinə yalnız “yaxın qohumlar”dan bəhs edilir.

Qırğızıstan Respublikasının (319-cu maddə)⁶⁸ və Tacikistan Respublikasının əvvəlki Cinayət Məcəllələrində (357-ci maddə), Rusiya Federasiyasının CM-dən fərqli olaraq (295-ci maddə) “andlı iclasçı” zərərçəkmiş şəxs qismində göstərilirdi⁶⁹, lakin mümkün zərərçəkmişlərin hüddurlarını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirən “iclasçı” termini istifadə olunurdu. Moldova Respublikasının CM-də də bu norma ləğv edilib.⁷⁰

⁶⁶ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı. “Hüquq Yayın Evi” nəşriyyatı. 2021.

⁶⁷ Qazaxıstan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. [Elektron resurs]. Giriş rejimi: https://vk.com/topic-113335258_33448990 ; Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsi. [Elektron resurs]. Giriş rejimi: <http://ukodeksrf.ru/>

⁶⁸ Qırğızıstan Respublikasının 1997-ci ilin Cinayət Məcəlləsi [http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/568/480?cl=ru-ru](http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/568/480?cl=ru-ru;);

⁶⁹ Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsi. [Elektron resurs]. Giriş rejimi: <http://ukodeksrf.ru/>

⁷⁰ Moldova Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. [Elektron resurs]. Giriş rejimi: http://base.spin-form.ru/show_doc.fwx?rgn=3835

Ukrayna CM-in 379-cu maddəsi yalnız hakimın deyil, həm də xalq və ya andlı iclasçının və ya onların yaxın qohumlarının ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı fəaliyyətləri ilə əlaqədar həyata qəsd etməyə görə məsuliyyət nəzərdə tutur. Beləliklə, ibtidai istintaq apararı şəxsin həyatına qəsd bu maddə üzrə tövsif edilmir, bununla da razılaşımaq çətindir. Bundan əlavə, bu maddədə belə qəsdin motivləri və məqsədləri qeyd edilmir.⁷¹

Əksər Avropa dövlətlərinin cinayət qanunvericiliyində də nəzərdən keçirilən normalara analoji olanlar var.⁷² Belə ki, xüsusən də Fransa CM-in “İnsan həyatına qəsd etmə haqqında” adlı 1-ci fəslinin “Bilərəkdən insanın həyatına qəsd etmə haqqında” adlı 1-ci hissəsinin 221-4-cü maddəsində, “ictimai xidmət üzrə hər hansı vəzifə ilə səlahiyyətləndirilmiş magistratın, vəkili, andlı iclasçının bu vəzifələri yerinə yetirərkən, yaxud onların yerinə yetirilməsi ilə bağlı və ya zərərçəkmiş şəxsin statusu icraçıya bəlli və ya məlumdursa, bilərəkdən həyatına qəsd etməyə”⁷³ görə məsuliyyətdən bəhs edilir. Bu cinayətin cəzası kimi ömürlük həbs nəzərdə tutulub. Zərərçəkmiş şəxsin statusunun cinayət törədən şəxsə qabaqcadan məlum olmasının gərəклиyi ilə bağlı müddəa bu normanın məzmunundan irəli gəlir.⁷⁴ İspaniya CM-in “Ədalətə maneçilik və peşə borcunun pozulması haqqında” 7-ci fəslin 464-cü maddəsində iddiaçının, tərəfin, təqsirləndirilənin, vəkili, prokurorun, ekspertin, tərcüməçinin, şahidin, onların məhkəmə prosesi üzrə fəaliyyətləri səbəbindən həyatına, toxunulmazlığına, azadlığına, cinsi azadlığına yaxud əmlakına qəsd etməyə görə məsuliyyəti nəzərdə tutur.⁷⁵

Sözsüz ki, nəzərdən keçirilən mülahizələr tam və danılmaz hesab edilə bilməz və onların mübahisəli olduğu xüsusi qeyd edilir. Eyni zamanda, onlar aydın şəkildə göstərilir ki, cinayət qanunvericiliyinin Xüsusi hissəsinin və xüsusən də AR CM-in ədalət mühakiməsi əleyhinə

⁷¹ Ukrayna Cinayət Məcəlləsi. [Elektron resurs]. Giriş rejimi: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30418109&pos=8;-106#pos=8;-106

⁷² Xarici ölkələrin cinayət hüququ. Ümumi və Xüsusi hissələr. Dərslik / İ.D. Kozoçkinin. M.: Volters Kluver. 2010.

⁷³ Fransa Cinayət Məcəlləsi. [Elektron resurs]. Giriş rejimi: https://yurist-online.org/laws/foreign/criminalcode_fr/_doc-5-.pdf

⁷⁴ Eyni mənbə

⁷⁵ İspaniya Cinayət Məcəlləsi / N.F. Kuznetsovun və F.M. Reshetnikovun redaksiyası altında. M.: “Zertsalo” nəşriyyatı. 1998.

olan cinayətlərə aid 32-ci fəslinin sistemi qurularkən cinayət-hüquqi mühafizə obyektinin cəhətləri ciddiylə istifadə edilməmişdir. Bunu nəzərə alaraq hesab edirik ki, cinayət qanunvericiliyinin Xüsusi hissəsinin sistemini, xüsusən də ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə dair fəsilə nəzərdə tutulmuş normaları cinayət hüququ nəzəriyyəsində işlənmiş cinayətin qəsd obyektlərinin təsnifatı sisteminə uyğunlaşdırmaq lazımdır. Bunu, ilk növbədə, cinayət hüququ normalarının tətbiqi təcrübəsi tələb edir və bu məsələyə xüsusi baxılmalıdır.

4.2. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin tərkibinin bəzi cəhətlərinin təhlili

Hal-hazırda nəzərdə tutulan ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər sisteminə məhkəmələrin, prokurorluqların, istintaq və təhqiqat orqanlarının, habelə məhkəmə hökmlərini icra edən orqanların fəaliyyətinin həm bu orqanların əməkdaşları, həm də digər şəxslər tərəfindən cinayət qəsdlərindən cinayət-hüquqi mühafizəsini təmin edən normalar daxildir. Eyni zamanda, bu müddəə pozularaq cinayət prosesində iştirak edən şəxslər barəsində tətbiq edilən təhlükəsizlik tədbirlərinə dair məlumatları yayma haqqında norma idarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayətlər fəslində nəzərdə tutulmuşdur (AR CM-in 316-cı maddəsi).

Azərbaycan Respublikası CM-ni Rusiya Federasiyasının CM-dən fərqləndirən xüsusiyyəti, rüşvət təxribatı və ya kommərsiya rüşvəti kimi tərkibin olmamasıdır. Azərbaycan qanunvericiliyinin bu mövqeyi bizə kifayət qədər əsaslı görünür, çünki rüşvət təxribatı mahiyyətcə sübutların saxtalaşdırılmasının bir növüdür.

Geniş mənada ədalət mühakiməsi əleyhinə olan ən təhlükəli cinayətlərdən biri AR CM-in 296-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş bilə-bilə yalan xəbərçilik etmədir. Bilə-bilə yalan xəbərçilik etmənin təhlükəsi, birinci növbədə, onun heç kəsin törətmədiyi cinayətin araşdırılmasına öz gücünü və maddi resurslarını sərf edən istintaq orqanlarının normal işinin pozulmasında və ya cinayət faktiki olaraq baş veribsə, əsl cinayətkarı axtarmaqdan yayınaraq səhv yola yönləndirilməkdə əks olunur; ikinci növbədə, əgər müəyyən şəxsə qarşı yalan xəbərçilik edilibsə, o zaman onun mənafeyi pozulur, xüsusən də xəbərçilik təqsiri ol-

mayan şəxsin həbs olunmasına, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə və məhkum olunmasına gətirib çıxarır.

Yalan xəbərçilik birinci növbədə, ümumiyyətlə törədilməmiş cinayətin törədilməsi barədə xəbərlə ifadə edilə bilər. Bu zaman, cinayəti törətdiyi iddia edilən şəxsin göstərilməsinə heç bir ehtiyac yoxdur.

Öməlin ikinci növü cinayətin həqiqətən törədildiyi hal olacaq, lakin xəbərçinin göstərdiyi şəxs tərəfindən deyil. Yalan xəbərçiliyin məzmunu yalnız cinayətin törədilməsi və ya törədilməsinə hazırlıq haqqında məlumatdır. Təbii ki, cinayət təqibinə başlamaq hüququ olan orqanlara - prokurorluğa, təhqiqat və istintaq orqanlarına xəbər verildikdə cinayətin tərkibi mövcud sayılır. Eyni zamanda, bir çox alimlərin fikrinə görə yalan xəbərçilik təkcə hüquq-mühafizə orqanlarına deyil, həm də dövlət hakimiyyəti orqanlarına və idarələrinə edilə bilər, çünki belə bir xəbəri alan hakimiyyət orqanları onu cinayətlə mübarizə aparmaq səlahiyyətinə malik olan qurumlara təhvil verməyə borcludurlar. Düşündüyümüzə görə bu mövqe haqlıdır. Eyni zamanda, hakimiyyət orqanlarına aid olmayan digər idarə, təşkilat və müəssisələrə belə bir xəbər verilsə, o yalan xəbər vermə hesab edilməyəcək.

Bu cinayətin törədilməsinin əsas motivi müvafiq təqsirsiz şəxsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək istəyidir. Lakin bu cinayətin törədilməsinin məqsədləri müxtəlif ola bilər – şəxsi alçaltmaq, nüfuzuna xələl gətirmək, rüsvay etmək, başqa şəxsi şərəflənməklə cinayət məsuliyyətindən yayınmaq və başqaları.

Bilə-bilə yalan xəbərçilik etmək AR CM-in 147.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş böhtandan fərqləndirilməlidir. Bu cinayətlərin əsas fərqi ondan ibarətdir ki, böhtan yalnız zərərçəkmiş şəxsin şərəf və ləyaqətinə qəsd edir, xəbərçilik zamanı isə şəxsin bu nemətləri ilə yanaşı, ədalət mühakiməsi orqanlarının normal fəaliyyəti də pozulur. İkinci fərq cinayətin predmetində mövcud olan fərqlərdir: əgər böhtan zamanı bu hansısa ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin törədilməsi ilə bağlı ümumi faktlar ola bilsə, yalan xəbərçilik zamanı təqsirsiz şəxs konkret cinayətin subyekti kimi göstərilir, və bu cinayətin ağır və ya xüsusilə ağır olması mütləq deyil. Üçüncü fərq ondan ibarətdir ki, xəbərçilik müvafiq ədalət mühakiməsi, hakimiyyət və ya idarəetmə orqanlarına edilir, böhtan zamanı isə yalan məlumatlar hər hansı üçüncü şəxslərə ünvanlanır. Və nəhayət, dördüncü

fərq ondan ibarətdir ki, böhtan atan şəxs müvafiq şəxsi ləkələmək, xəbərçi isə onu cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək məqsədi güdür.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərdən həmçinin ədalət mühakiməsi orqanlarının maraqlarına toxunan, lakin onların fəaliyyətinin xüsusiyyətləri ilə bağlı olmayan qəsdləri ayırmaq lazımdır. Bu cür əməllər istənilən hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının normal fəaliyyətini poza bilər və buna görə də idarəetmə qaydası əleyhinə olan (sənədlərin saxtalaşdırılması və s.) və ya dövlət qulluğu mənafeyi əleyhinə olan (rüşvət alma, səhlənkarlıq və s.) cinayətlərdir. Məsələn, məhkəmə iclası zamanı prokuroru təhqir etmək ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayət sayılır və məhkəməyə hörmətsizlik etmə kimi tövsif edilir (AR CM maddə 289), prokurorun digər xidməti fəaliyyəti ilə bağlı bu cür hərəkətlər isə şəxsiyyət əleyhinə olan cinayəti təşkil edir (AR CM-in 148-ci maddəsi). Məhkəmə və ya istintaq orqanlarının nümayəndələrinin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üzrə spesifik fəaliyyətinə aid olmayan fəaliyyəti (rüşvət alma, səhlənkarlıq və s.) dövlət qulluğu mənafeyi əleyhinə olan cinayətlər kimi tövsif edilir, ədalət mühakiməsi mənafeyi də eyni vaxtda pozulubsa, onda əlavə olaraq bu fəslin maddələrinin məcmusu ilə tövsif edilir (məsələn, rüşvət almaya görə bilə-bilə ədalətsiz hökmün çıxarılması – AR CM-in 311-ci və 295-ci maddələri ilə). Beləliklə, vəzifəli şəxslər tərəfindən ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üzrə funksiyalarını bilavasitə pozmayan hər hansı cinayət xarakterli pozuntular yalnız qulluq mənafeyi əleyhinə olan cinayətlər kimi qiymətləndirilməlidir, çünki onlar bu dövlət qurumunun fəaliyyətini pozur, lakin onların cinayət, mülki və ya inzibati iş üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə qəsd etmirlər. Bu, vəzifəli şəxslər tərəfindən törədilən ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətləri vəzifə cinayətlərindən fərqləndirən meyardır.

Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin təminatlarından biri cinayət prosesi iştirakçılarının müdafiəsidir. “Məhkəmə və hüquq mühafizə orqanları işçilərinin dövlət müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1998-ci il 11 dekabr tarixli 586-IQ nömrəli Qanunu qeyd edilən şəxslərin yaxud onların qohumlarının həyatını, sağlamlığını, mənzilini, əmlakını müdafiə etmək məqsədilə bir sıra təhlükəsizlik tədbirləri

nəzərdə tutur.⁷⁶ Beləliklə, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin zərərçəkmiş ədalət mühakiməsi və ya hüquq-mühafizə orqanlarının işçisi olmayan, lakin onlarla qohumluq əlaqəsi olan şəxslər ola bilər.

Ədalət mühakiməsi münasibətlərinin subyekt tərkibi bir tərəfdən ədalət mühakiməsi orqanlarının simasında dövlət, digər tərəfdən isə vətəndaşlardır. Subyektlərin dairəsi hakimiyyət səlahiyyəti verilən və ədalət mühakiməsi funksiyalarını yerinə yetirən şəxslər, habelə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində iştirak edən şəxslərlə məhdudlaşır. Birincilər maddi və prosessual hüquq normalarını tətbiq etməklə məhkəmə icraatında iştirak edirlər. Münasibətlərin iştirakçılarının ikinci qrupu ədalət mühakiməsi orqanlarının inzibati, mülki və cinayət işlərinin baxılması və həlli, habelə hüquq normalarının tətbiqi üzrə fəaliyyətlərində münasibətdə olduqları şəxslərdir. Söhbət iş üzrə əsassız olaraq cinayət işlərinin qaldırılması, həbslər, hətta ədalətsiz hökmün çıxarılması mümkün olan sübutları “yaradan” şahidlərdən, tərcüməçilərdən, ekspertlərdən, zərərçəkmişlərdən gedir. Bu şəxslər, zərərçəkmiş şəxs istisna olmaqla, cinayət prosesinin iştirakçıları deyillər, lakin onlar müəyyən hüquq və vəzifələrə malikdirlər. Ona görə də onlar da ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin iştirakçılarıdır. Yalan xəbərçilik, yalan ifadə, tərcümə və ya ekspert rəyi, məhkəməyə gəlməmə və s. ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə mane olur və işə baxılmasına, həqiqətin müəyyən edilməsinə, habelə qanuni və əsaslandırılmış qərarın qəbul edilməsinə mane olur. Buna görə də qanunverici bu cür əməlləri ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə aid edir.

Eyni zamanda, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər qrupunda ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində bilavasitə iştirak etməyən şəxslərin məsuliyyətinə dair normalar mövcuddur. Bunlara gizlətmə və cinayət barəsində xəbər verməmə daxildir. Hesab edirik ki, bu cinayətlər də ədalət mühakiməsinin mənafeyini pozur, çünki ədalət mühakiməsinin əsas funksiyası kimi cinayət işlərinin araşdırılmasının və həll edilməsinin həyata keçirilməsi belə şəxslərin davranışından asılıdır. Belə fikir yarana bilər ki, azadlıqdan məhrum etmə və ya həbs yerindən, yaxud mühafizə altından qaçma (AR CM-in 304-cü maddəsi), azadlıq-

⁷⁶ “Məhkəmə və hüquq mühafizə orqanları işçilərinin dövlət müdafiəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1998-ci il 11 dekabr tarixli 586-IQ nömrəli Qanunu / <https://www.e-qanun.az/framework/5099>

dan məhrum etmə növündə cəza çəkməkdən boyun qaçırma (AR CM-in 305-ci maddəsi) və s. əməlləri ədalət mühakiməsinə qəsd etmə kimi qəbul etmək olmaz, çünki bu cinayətlər idarəetmə qaydasına qəsd edir, məhkumların islah edilməsi üzrə qanuniliyin və asayişin qorunması və həyata keçirilməsi funksiyalarını yerinə yetirən dövlət idarəçiliyi sahəsinin fəaliyyətini bilavasitə pozur. Belə fikirlə razılaşımaq olmaz, çünki ədalət mühakiməsi bu cinayətlərin cinsi obyektini kimi (AR CM-in 32-ci fəslində) təkcə məhkəmə, prokurorluq, istintaq və təhqiqat orqanlarının cinayət işlərinin araşdırılmasında, habelə mülki və inzibati işlərə baxılmasında normal, dövlət mənafeyinə cavab verən fəaliyyəti kimi deyil, həmçinin mülki, cinayət və inzibati işlər üzrə məhkəmənin hökmlərinin, qəraradlarının, qətnamələrinin və qərarlarının icrası üzrə fəaliyyət kimi qəbul edilir. Baxmayaraq ki, cəzaları icra edən müəssisələr hakimiyyət orqanları deyil və ədalət mühakiməsi funksiyalarını yerinə yetirmirlər, onlar, müəyyən edilmiş metod, vasitə və üsullarla məhkumların məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş cəza növləri və müddətləri üzrə islah olunma funksiyalarını həyata keçirirlər, yəni inzibati, mülki və cinayət işlərinə baxılarkən məhkəmənin çıxardığı hökmlərin, qəraradların, qətnamələrin icrası üzrə fəaliyyəti həyata keçirirlər.

Ş.S. Raşkovskayanın fikrincə, “Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər” fəslinin ayrı-ayrı maddələrini ədalət mühakiməsinin mənafehi ilə yanaşı, şəxsin qəsd edilən hüquq və qanuni mənafehlərini müdafiə edir.⁷⁷ Düşünürük ki, bu fikir kifayət qədər əsaslıdır və təqdirə layiqdir.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan ictimai təhlükəli əməllərin tərkib hissəsi olan müstəqil cinayətlər qrupudur. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üzrə ictimai münasibətləri müdafiə edən normalar vəzifədən sui-istifadələrin və idarəetmə qaydasının xüsusi hallarıdır. Eyni zamanda, öncə də qeyd etdiyimiz kimi, cəzaçəkmə müəssisələrinin və ya istintaq təcridxanalarının normal fəaliyyətini pozma (AR CM-in 317 maddəsi), cəzaçəkmə müəssisələrində və ya istintaq təcridxanalarında saxlanılan şəxslərə qadağan olunmuş əşyaların verilməsi və ya ötürülməsi (AR CM-in 317-1-ci maddəsi), habelə cəzaçəkmə müəssisələrində və ya istintaq təcridxanasında saxlanılan şəxs tərəfindən qadağan olunmuş əşyaların hazırlan-

⁷⁷ Raşkovskaya Ş.S. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər. Dərslik. M.Ümumtifaq Qiyabi Hüquq İnstitutunun nəşriyyatı. 1978.

ması, saxlanması, gizlədilməsi, daşınması və ya istifadəsi (AR CM-in 317-2-ci maddəsi) haqqında normaları qanunverici tərəfindən idarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayətlər fəslində yerləşdirilməsinə dair mövqe ilə razılaşmaq cətidir. Hesab edirik ki, cəzanın icrası birbaşa ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı olduğundan bu normalar ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər fəslində yer almalıdır.

Prosessual qanunvericiliyin təhlilindən göründüyü kimi, “proses” və “məhkəmə icraatı” anlayışları sinonimdir, yəni eyni məna daşıyır. Müvafiq olaraq, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, “məhkəmə icraatının iştirakçısı” və “prosesin iştirakçısı” anlayışları da eyni məna daşıyır. Eyni zamanda, ədalət mühakiməsini və ya ibtidai istintaqı həyata keçirən şəxsin həyatına qəsd etməyə görə məsuliyyəti müəyyən edən AR CM-in 287-ci maddəsi məhkəmə icraatının bütün iştirakçılarından deyil, yalnız bəzilərindən bəhs edir.

Məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanlarının işçiləri barəsində tətbiq edilən təhlükəsizlik tədbirləri haqqında məlumatları yayma normasının və AR CM-in idarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayətlərə aid 34-cü fəslinin 316-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş normanın dispozisiyasının təhlili belə nəticəyə gətirib çıxarır ki, cinayət prosesində iştirak edən şəxslər, zərərçəkmiş şəxs, onun nümayəndəsi, şübhəli şəxs, təqsirləndirilən, onların müdafiəçiləri və nümayəndələri, cinayət işi üzrə mülki iddiaçılar, mülki cavabdehlər, onların nümayəndələri, şahidlər, mütəxəssislər, tərcüməçilər və hal şahidləri ola bilərlər. AR CPM-in 7.0.18-ci maddəsində göstərilir ki, cinayət prosesinin iştirakçıları təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror, habelə zərər çəkmiş şəxs, xüsusi ittihamçı, mülki iddiaçı, onların qanuni nümayəndələri və nümayəndələri, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs, onların qanuni nümayəndələri, müdafiəçi, barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat aparılan hüquqi şəxsin nümayəndəsi, mülki cavabdeh, onun qanuni nümayəndəsi və ya nümayəndəsidir. Beləliklə, AR CM-in 287-ci maddəsində zərər çəkmiş şəxslərin dairəsi daha dardır və cinayət-prosessual qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş cinayət məhkəmə icraatının bütün iştirakçılarını əhatə etmir.

AR CM-in 287-ci maddəsində zərərçəkmiş şəxslərin siyahısına icra məmuru da daxildir. AR CPM-in 310.4-cü maddəsinə əsasən məhkəmə iclasında qaydanın təmin edilməsi icra məmuruна həvalə edilir. İcra məmuru AR CPM-in 310.2.1-ci – 310.2.9-cu maddələrin-

də göstərilən qaydalardan kənara çıxmağa yalnız məhkəmə iclasında sədrlik edənün icazəsi ilə yol verilməsinə nəzarət edir və ola biləcək pozuntuların qarşısını alır.

Elmi ədəbiyyatda ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində iştirak edən şəxslər haqqında birmənalı anlayış yoxdur. Bəzi alimlərin fikrinə, onlara digər ictimai ittihamçı və müdafiəçilərlə yanaşı, həm təşkilatların, həm də əmək kollektivlərinin nümayəndələrini daxil etmək lazımdır.⁷⁸ Bəzi alimlər bu kateqoriyaya arbitraj iclasçılarını da əlavə edirlər.⁷⁹

Hesab edirik ki, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində iştirak edən şəxslə prosessual qərarın qəbul edilməsində bilavasitə iştirak edən bütün şəxslərin aid edilməsi fikri ilə razılaşmalıyıq.⁸⁰

Qanunun vahid başa düşülməsi və tətbiqi məqsədilə AR CM-in 289-cu maddəsinin redaksiyasının dəyişdirilməsini və ona bu cinayətdən zərərçəkmiş ola biləcək məhkəmə baxışında iştirak edən şəxslərin tam siyahısının müvafiq maddənin qeydində verilməsini mümkün hesab edirik.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə dair maddələrdə mümkün zərərçəkmişlərin bir qrupu da müvafiq maddələrdə göstərilən şəxslərin qohumları və yaxın qohumlarıdır. Azərbaycanın cinayət qanunvericiliyi bir sıra maddələrdə yalnız ədalət mühakiməsini həyata keçirən şəxslərin yaxın qohumlarını qeyd edərək, zərərçəkmişlərin qohumlar və yaxınlar kimi geniş şərh edilməsindən imtina edib. Hüquq ədəbiyyatında üstünlük təşkil edən mövqeyə görə, zərərçəkmişə yaxın olan şəxslər arasında təkcə qohumlar deyil, həm də bir sıra digər şəxslər, məsələn, dostlar⁸¹ və ya başqa sözlə desək, həyat şəraitinə görə yaxın qohumlarına bərabər tutulan şəxslər, yəni taleyinə zərərçəkmiş şəxs laqeyd olmayan şəxslər aid edilir.⁸²

⁷⁸ Çuqayev A.İ. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər: Elmi-Praktik Kommentariyası. Ulyanovsk. 1997. S.13.

⁷⁹ Lobanova L.V. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər: təsnifatın nəzəri problemləri və qanunvericilik tənzimlənməsi. Volqoqrad. 1999. S. 215.

⁸⁰ Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası maddəbəmaddə materialları və məhkəmə təcrübəsi ilə / S.İ. Nikulinin redaksiyası altında. M. 2000. S. 941.

⁸¹ Cinayət hüququ kursu: 5 cildə / G.N. Borzenkovun, V.S. Komissarovun redaksiyası altında. M. 2002. T. 5.

⁸² Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsinə maddəbəmaddə materialları və məhkəmə təcrübəsi ilə Kommentariyası / S.İ. Nikulinin redaksiyası altında. M. 2000.

AR CPM-in 7.0.32.-ci və 7.0.33-cü maddəsində ər-arvad və valideynlərlə, o cümlədən övladlığa götürənlərlə yanaşı, uşaqlar, o cümlədən övladlığa götürülənlər, habelə doğma və ögey qardaşlar və bacılar, nənələr və babalar da yaxın qohumlar siyahısına daxil edilib.⁸³

Eyni zamanda, AR CM-in 307-ci maddəsinin qeydində göstərilir ki, arvadı (əri), övladları, valideynləri və qanunvericiliklə dairəsi müəyyən edilmiş digər yaxın qohumları tərəfindən hazırlanmış və ya törədilmiş cinayət barəsində xəbər verməyən şəxs bu maddə ilə nəzərdə tutulmuş cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz.⁸⁴ Fikrimizcə, AR CM-in maddəsində belə istinad yolverilməzdir, ona görə də AR CM-in 307-ci maddəsinin qeydində məhz hansı kateqoriyadan olan şəxslərin yaxın qohumlar kimi başa düşülməli olduğu göstərilməlidir.

Əlbəttə, yuxarıdakı mülahizələr tam deyil və çox güman ki, mübahisəlidir. Lakin onlar tamamilə qəti şəkildə göstərirlər ki, Cinayət Qanunvericiliyinin Xüsusi Hissəsinin sisteminin qurulmasında cinayət-hüquqi mühafizə obyektinin əlamətlərindən kifayət qədər ciddi şəkildə istifadə olunmayıb. Üstəlik, göründüyü kimi, Cinayət Qanunvericiliyinin Xüsusi hissəsinin sisteminə cinayət qəsd obyektlərinin nəzəri təsnifatını deyil, əksinə, bu sistemi nəzəriyyədə işlənmiş obyektlərin təsnifatına uyğunlaşdırılması məqsədə uyğundur. Bunu, ilk növbədə, cinayət hüququ normalarının tətbiqi təcrübəsi tələb edir ki, bu da əlbəttə ki, xüsusi diqqətə layiqdir.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərdən, ədalət mühakiməsi orqanlarının mənafeyinə toxunan, lakin onların fəaliyyətinin xüsusiyyətləri ilə bağlı olmayan qəsdləri ayırmaq lazımdır. Bu cür əməllər hər hansı hakimiyət və idarəçilik orqanlarının normal fəaliyyətini poza bilər və buna görə də idarəetmə qaydası əleyhinə olan (sənədlərin və sübutların saxtalaşdırılması) və ya dövlət qulluğu mənafeyi əleyhinə olan (rüşvət alma, səhlənkarlıq və s.) cinayətlərə aid edilir. Məsələn, məhkəmə iclası zamanı prokurora müqavimət göstərmək və ya ona qarşı zor tətbiq etmək ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətdir və məhkəməyə hörmətsizlik etmək kimi tövsif edilir (AR CM maddə 289), xidməti vəzifələrini yerinə yetirməsi ilə əlaqədar prokurora qarşı eyni əməl törədilsə, bu əməllər

⁸³ Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. Bakı. Hüquq Yayın Evi Nəşriyyatı. 2021.

⁸⁴ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı. Hüquq Yayın Evi Nəşriyyatı. 2021.

idarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayəti təşkil edir (AR CM-in 315-ci maddəsi). Məhkəmə və ya təhqiqat orqanlarının nümayəndələrinin ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üzrə spesifik fəaliyyətinə aid olmayan fəaliyyəti (rüşvət alma, səhlənkarlıq və s.) dövlət qulluğu mənafeyi əleyhinə olan cinayətlər kimi tövsiyə edilir, əgər bununla eyni zamanda ədalət mühakiməsinin mənafeyi pozulursa, əlavə olaraq bu fəslin maddələrinin məcmusu ilə tövsiyə edilir (məsələn, rüşvət almağa görə bilə-bilə ədalətsiz hökm çıxarmaq – AR CM-in 311 və 295-ci maddələri üzrə). Odur ki, vəzifəli şəxslər tərəfindən ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi funksiyalarını bilavasitə pozmayan hər hansı cinayət xarakterli pozuntular yalnız qulluq mənafeyi əleyhinə olan cinayətlər kimi qiymətləndirilməlidir, çünki onlar bu dövlət qurumunun fəaliyyətini pozurlar, lakin cinayət, mülki və ya inzibati iş üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə qəsd etmirlər. Bu, ədalət mühakiməsi əleyhinə vəzifəli şəxslər tərəfindən törədilən cinayətləri vəzifə cinayətlərindən fərqləndirən meyardır.

4.3. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə görə sanksiyaların formalaşmasının bəzi məsələləri

Hüquq ədəbiyyatında ən çox yayılmış sanksiya anlayışı, müvafiq cinayətə görə cəzanın növünü və həddini ehtiva edən cinayət hüquq normasının (maddəsinin) bir hissəsidir.⁸⁵ Bəzi alimlər hesab edirlər ki, sanksiya cinayət hüquq normasının, onun dispozişiyasında nəzərdə tutulmuş cinayətə görə cəzanın növünü və həddini göstərən hissəsidir. Başqa sözlə, sanksiya qanunla qadağan edilmiş əməlin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə qanunverici tərəfindən verilən qiymətdir.⁸⁶ Həmçinin, sanksiya, müvafiq olaraq bu cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinin qanunvericiliklə qiymətləndirilməsini ehtiva edən cinayət hüquq normasının bir hissəsinin müəyyən cinayətə görə cəzanın növünü və həddini nəzərdə tutan

⁸⁵ Cinayət hüququ kursu. Ümumi hissə. 1-ci cild: Cinayət nəzəriyyəsi // N.F. Kuznetsovanın və I.M. Tyajkovanın redaksiyası altında. M.: “Zertsalo” nəşriyyatı. 1999. S. 91.

⁸⁶ Rusiya cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslər / V.N. Kudryavtsevin, A.V. Naumovun redaksiyası altında. M.: SPARK nəşriyyatı. 1997. S. 60.

anlayışı kimi başa düşülür.⁸⁷ Beləliklə, hüquq normasının sanksiyası hüquq pozuntusunu törətmiş şəxsə tətbiq edilə bilən və təkcə törədilmiş əmələ deyil, həm də onu törədən şəxsə yekun hüquqi qiymətləndirməsini ehtiva edən dövlət məcburiyyət tədbirlərinin normativ tərifidir. Cinayətkarlığın və cinayətlərin qarşısının alınması sanksiyanın əsas vəzifəsi kimi tanınmalıdır, hüquqpozma halında isə sanksiyanın icrasının məqsədi ümumi və xüsusi prevensiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi, hüquq pozuntusunu törətmiş şəxsin islah edilməsi, bütün mümkün hallarda pozulmuş asayişin bərpaıdır.⁸⁸

Məhkəmənin onlarda nəzərdə tutulmuş cinayət hüquq normalarının sanksiyalarının həddini dəyişmək qabiliyyətindən asılı olaraq, bu sanksiyaları mütləq müəyyən və nisbi-müəyyən növlərə bölür. Yalnız bir cəza növü ehtiva edən sanksiyalar mütləq müəyyən sayılır. Yalnız iki növ sanksiya – nisbi-müəyyən və alternativ sanksiyalar qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının CM-i üçün səciyyəvidir. Nisbi-müəyyən sanksiyada cəzalar “dan-dək” prinsipi ilə nəzərdə tutulur. Buna misal olaraq AR CM-in bilə-bilə yalan ifadə verməyə, yalan ekspert rəyi verməyə və ya yanlış tərcümə etməyə görə məsuliyyət nəzərdə tutan 297.2-ci maddəsini göstərmək olar ki, onun sanksiyasında iki ildən altı ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza nəzərdə tutulur. AR CM-in 296.2-ci maddəsində bilə-bilə yalan xəbərçilik etməyə görə iki ildən beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza, AR CM-in 295.2-ci maddəsində isə bilə-bilə ədalətsiz hökm, qətnamə, qərardad və qərar çıxarmağa görə beş ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza nəzərdə tutulur.

Nisbi-müəyyən sanksiyaların aşağıdakı növləri fərqləndirilir: birinci - müvafiq cəza növünün yalnız yuxarı həddini, ikincisi - müvafiq cəza növünün nəinki aşağı, həm də yuxarı həddini göstərən. Nümunə olaraq, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə aid fəsildə olan birinci növ nisbi-müəyyən sanksiyalara, dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasını nəzərdə tutan bilə-bilə qanunsuz həbsə alma (AR CM 292.2-ci maddə) normasının sanksiyası aid edilə bilər.

⁸⁷ Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslik. Bakı. Hüquq ədəbiyyatı nəşriyyatı. 2002. S. 53.

⁸⁸ Leyst O.E. Sovet hüququna görə sanksiyalar və məsuliyyət (nəzəri problemlər). M. MDU nəşriyyatı. 1981. S. 7.

Bilə-bilə qanunsuz tutma ağır nəticələrə səbəb olduqda dörd ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasını nəzərdə tutan AR CM-in 292.3-cü maddəsinin sanksiyası ikinci növ nisbi-müəyyən sanksiyasına aiddir.

Ayrı-ayrı hallarda, müvafiq maddələrin sanksiyalarında onlarda nəzərdə tutulmuş cəzanın minimal müddəti qeyd edilmirsə, cəzanın aşağı həddinin müəyyən edilməsi müvafiq cəza növünü tənzimləyən AR CM-in Ümumi hissəsinin müəyyən maddələrində olan göstərişlərə uyğun olaraq həyata keçirilir. Xüsusilə, bu növ nisbi-müəyyən sanksiyanın konstruksiyası cinayət işi üzrə sübutları saxtalaşdırmağa görə təhqiqatçılara, müstəntiqlərə, prokurorlara və ya müdafiəçilərə cəza təyyin edən AR CM-in 294.2-ci maddəsində yer alır. Bu cinayətə görə qanun cəza olaraq üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutur. AR CM-in 55.2-ci maddəsinə əsasən azadlıqdan məhrum etmənin minimal müddəti üç ay, AR CM-in 46.1-ci maddəsinə uyğun olaraq göstərilən əlavə cəzanın minimal müddəti isə bir ildir. Beləliklə, belə nəticəyə gəlmək olar ki, AR CM-in 294.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əmələ görə üç aydan üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə və bir ildən üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə cəzalandırılma bilər.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə dair məsuliyyət normalarının sanksiyaları bir sıra cinayətlərə görə, bir qayda olaraq, yalnız bir cəzanı, azadlıqdan məhrum etməni nəzərdə tutur. Belə ki, xüsusilə, AR CM-in 301.2-ci (Məhkəmə və hüquq mühafizə orqanları işçiləri barəsində tətbiq edilən təhlükəsizlik tədbirləri haqqında məlumatları yayma ağır nəticələrə səbəb olduqda); 304.1-ci (Azadlıqdan məhrum etmə yaxud mühafizə altından qaçma); 305-ci (Azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkməkdən boyun qaçırma) maddələrinin sanksiyalarında və ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə aid fəslin bəzi digər maddələrində azadlıqdan məhrum etmə nəzərdə tutub.

Eyni zamanda, baxılan cinayətlər qrupunun əksər sanksiyalarında alternativ olaraq bir neçə növ cəzanı ehtiva edir ki, bu da məhkəməyə törədilmiş əməlin xarakterini və ictimai təhlükəlilik dərəcəsini kifayət qədər dəqiq və düzgün müəyyənləşdirməyə və tətbiq olunan maddənin

sanksiyası çərçivəsində təqsirkar şəxs üçün cəzanı müvafiq qaydaya uyğun olaraq fərdiləşdirməyə imkan verir. Belə ki, misal olaraq, məhkəmənin hökmünün, qərarının, yaxud digər aktının icra edilməməsinə görə məsuliyyəti nəzərdə tutan maddənin sanksiyasını göstərmək olar (AR CM-in 306.1-ci maddəsi) ki, onun sanksiyasında iki min manatdan dörd min manatadək miqdarda cərimə, iki ilədək müddətə islah işləri və ya üç ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edilir. AR CM-in 307.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət barəsində xəbər verməməyə görə üç cəza növü nəzərdə tutulur: min beş yüz manatdan iki min beş yüz manatadək miqdarda cərimə, iki ilədək müddətə islah işləri və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə.

Alternativ sanksiyaların nisbi-müəyyən sanksiyalarla müqayisədə üstünlüyü ondan ibarətdir ki, onlar nəinki məhkəməyə seçim üçün bir neçə cəza növünü təklif edir, həm də eyni cəza növü çərçivəsində cəzanın ən məqsədəuyğun həddini və ya ölçüsünü seçməyə imkan verir. Qeyd etmək lazımdır ki, hüquq ədəbiyyatında belə bir fikir var idi ki, alternativ sanksiyalar yalnız nisbi-müəyyən və ya mütləq müəyyən sanksiyaların ifadə formasıdır və müstəqil sanksiyalar növü hesab edilə bilməz.⁸⁹

Yuxarıda qeyd olunan sanksiya növləri ilə yanaşı, qüvvədən düşən cinayət qanunvericiliyində istinadedici və mütləq müəyyən sanksiyalar da mövcud olmuşdur və tətbiq edilmişdir. Mövcud cinayət qanunvericiliyinin ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər haqqında fəsilində bu cür sanksiyalar nəzərdə tutulmur.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə görə cinayət-hüquqi sanksiyaların qurulması probleminin əsas çətinliyi, fikrimizcə, onun çoxşaxəliliyidir ki, bu da qanunvericilik texnikasının bir sıra məsələlərinin, xüsusən də əlavə cəzaları daxil etməklə nisbi-müəyyən sanksiyalarda cəzanın aşağı və yuxarı hədlərinin təyin edilməsi, sanksiyaların həddlərinin müəyyən edilməsi, habelə alternativ sanksiyaların tətbiqi zamanı sanksiyaların kateqoriyalarının müəyyən edilməsi, müxtəlif növ cəzaların tətbiqi ilə əlaqədar cəzaların hədlərinin müəyyən edilməsi və digərlərin düzgün həlli başa düşülür.

Nə cinayət hüququ nəzəriyyəsi, nə də istintaq-məhkəmə təcrübəsində hazırda sanksiyaların həddlərinin necə yaradıldığı barədə tam

⁸⁹ Şargorodskiy M.D. Cinayət qanunu. M. 1948. S. 94.

təsəvvür yoxdur. V.N. Kudryavtsevin dəqiq qeydinə görə, sanksiyanın optimal yuxarı və aşağı hədlərini yalnız nəzəri yanaşma ilə müəyyən etmək olar.⁹⁰ Buna baxmayaraq, hüquq ədəbiyyatında cinayət-hüquqi sanksiyalarının yaradılması meyarlarını müəyyən etmək cəhdləri davam edir.

Sanksiyaların optimal həddlərinin müəyyən edilməsi, A.N. İqnatovun iddiasına görə, ictimai hüquqi şüurun səviyyəsini, cinayətin obyektiv və subyektiv cəhətlərini, müvafiq əməlin yayılması və ictimai təhlükəlilik dərəcəsini, cinayətkarın şəxsiyyətinin ictimai təhlükəlilik dərəcəsini müəyyən etməklə həyata keçirilir.⁹¹ Fikrimizcə, sanksiyaların qurulması prosesinə bu cür yanaşma sanksiyaların sabitliyi prinsipinə riayət olunmasını qeyri-mümkün edəcək. Cəzanın təyin edilməsi konkret cinayət törətmiş konkret şəxsə aid olan çox fərdi bir haldır. Eyni zamanda, demək olmaz ki, yalnız konkret cəzanın müəyyən konkret bir şəxs tərəfindən təyin edilməsi və icra edilməsi səbəbindən mövcud olan cəzanın məqsədi cinayətlərin ümumi prevensiyası ola bilməz. Sözsüz ki, cinayət hüquqi normasının sanksiyasında ümumi prevensiyanın məqsədi müstəqil təzahür edir, lakin bu o demək deyil ki, bu məqsəd sanksiyaların formalaşmasına təsir göstərməli və ya daha sərt sanksiyaların nəticəsi olmalıdır. Bundan əlavə, cinayətin yalnız obyektiv və subyektiv cəhətləri təkcə əməlin deyil, həm də təqsirkarın şəxsiyyətinin ictimai təhlükəliliyini müəyyən edir. Beləliklə, cinayətin ictimai təhlükəliliyini əməlin ictimai təhlükəliliyinə və təqsirkarın şəxsiyyətinin ictimai təhlükəliliyinə şərti bölmək olar ki, bu da öz təzahürünü onun ictimai təhlükəli, antisosial davranışında tapır.

Hesab edirik ki, qanunverici AR CM-də cinayətlərin təsnifatı (kateqoriyalaşması) adlı 15-ci maddəni nəzərdə tutmaqla, AR CM-in Xüsusi hissəsinin maddələrindəki sanksiyalardan tamamilə imtina etməsi istiqamətində yarım addım atmışdır.⁹² AR CM-də nəzərdə tutulmuş bütün cinayətlər ictimai təhlükəliliyinin xarakterindən və dərəcəsindən asılı olaraq bu maddə əsasında dörd kateqoriyaya qruplaşdırılır: böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır, ağır və xüsusilə ağır cinayətlər.

⁹⁰ Cinayət hüquqi qadağa əsasları/ Məsul redaktor V.N. Kudryavtsev, A.M. Yakovlev. M.: Elm. 1982. S. 249.

⁹¹ Cəzanın icrası problemlərinin kompleks inkişafı. M.: SSRİ DİN ÜETİ. 1979. 50-ci Buraxılış. S. 50.

⁹² Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi (1 avqust 2022-ci il tarixli əlavə və dəyişikliklərlə). Bakı. Qanun nəşriyyatı. 2022.

Qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə AR CM ilə azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı olmayan cəza nəzərdə tutulmuş əməllər, yaxud qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrum etmə cəzasının yuxarı həddi iki ildən artıq olmayan əməllər böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər hesab olunur.⁹³

AR CM ilə qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrum etmə cəzasının yuxarı həddi yeddi ildən artıq olmayan əməllər az ağır cinayətlər hesab olunur. AR CM ilə qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrum etmə cəzasının yuxarı həddi on iki ildən artıq olmayan əməllər ağır cinayətlər hesab olunur.⁹⁴

AR CM ilə qəsdən törədilməsinə görə on iki ildən artıq azadlıqdan məhrum etmə cəzası və ya daha ağır cəza nəzərdə tutulmuş əməllər xüsusilə ağır cinayətlər hesab olunur.⁹⁵

Ehtimal etmək olar ki, AR CM-in 42-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cəzaların diferensiallaşdırılması eyni məqsədlə həyata keçirilib. Bu sistemdə mövcüd olan cəzaların bütün növlərinin yerləşmə qaydası və ya ardıcılığı onlarda olan cəzanın həddinə və ya cəmiyyət və vətəndaşlar üçün bu cəza ilə məhdudlaşdırılan və ya pozulan nemət və mənafeələrin əhəmiyyətlik və dəyərlik dərəcəsinə uyğundur - az ağırlardan xüsusilə ağırlara. Cinayətə görə müəyyən edilmiş cəzadan daha yüngül cəza təyin edilməsinə aid AR CM-in 62-ci maddəsinin icrası və cəzanın fərdiləşdirilməsi prinsipinin düzgün həyata keçirilməsi üçün hər bir cəza növünün nisbi ağırlıq dərəcəsinin müəyyən edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İşə kassasiya və nəzarət instansiyalarında baxıldığı hallarda da cəzalar sistemindən istifadə etmək lazımdır: məhkəmə müəyyən hallarda məhkuma təyin edilmiş cəzanı yüngülləşdirə və ya az ağır cinayət haqqında qanunu tətbiq edə bilər, lakin məhkəmənin cəzanı artırmaq, habelə daha ağır cinayət haqqında qanunu tətbiq etmək hüququ yoxdur.

Cinayət cəzalarının törədilmiş cinayətə tətbiqi zamanı onların differensiallaşdırılmasının qanunvericilik tənzimlənməsinin nəzərə alınması, xüsusilə aşağıdakı müddəaların həyata keçirilməsini nəzərdə tutur:

⁹³ AR CM maddə 15.2

⁹⁴ AR CM maddə 15.3, 15.4

⁹⁵ AR CM maddə 15.5

– hamilə qadınlar və azyaşlı uşaqları olan şəxslər tərəfindən azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzanın çəkilməsinin təxirə salınmasının tətbiqi (AR CM-in 79-cu maddəsi);

– zəruri şərtlər olduqda islah işləri, hərbi xidmət üzrə məhdudlaşdırma, intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama və ya müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzanın şərti olaraq tətbiq edilməməsi ehtimalı (AR CM-in 70-ci maddəsi);

– AR CM-in 62-ci maddəsində göstərilən əsaslar olduqda, məhkəmə tərəfindən əlavə cəzanın təyin edilməsi və ya təyin edilməməsinin mümkünlüyü;

– təqsirkarın şəxsiyyətini nəzərə almaqla işin müstəsna halları olduqda, (AR CM-in 62-ci maddəsi) məhkəmə tərəfindən təqsirkar şəxsə bu cinayətə görə qanunla müəyyən edilmiş aşağı həddən də az cəza təyin edilə bilər və ya digər daha yüngül cəza növü təyin edilə bilər;

– başa çatmamış cinayətə görə cəza təyin edilməsi haqqında müddəaları tətbiq etmək (AR CM-in 62-ci maddəsi);

– cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar olduqda cəzanın icrasına dair qaydaları tətbiq etmək (AR CM-in 60 və 61.3-cü maddələri);

– müxtəlif növ müvafiq cəzaçəkmə müəssisələrinin azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaların çəkilməsi ilə bağlı müddəalarını həyata keçirmək (AR CM-in 56-cı maddəsi);

– cinayət törətməzdən əvvəl 18 yaşına çatmamış şəxsə münasibətdə azadlıqdan məhrum etmənin maksimal müddətinin on ilədək məhdudlaşdırılması;

– azadlıqdan məhrum etmə müddətinin üç aydan iyirmi ilədək təyin edilməsi;

– AR CM-in Ümumi hissəsinin maddələrində alternativ cəza növlərini nəzərə almaq;

– AR CM-in Ümumi hissəsinin maddələrində cəza növlərinin hədudlarını nəzərə almaq;

– cəzanı təyin edərkən qanunla nəzərdə tutulmuş və yalnız məhkum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanlara tətbiq edilə biləcək cəzaların siyahısını nəzərə almaq (AR CM-in 85-ci maddəsi);

– cəzanı tətbiq edərkən əsas və əlavə olaraq tətbiq edilə biləcək cəzalar qruplarının ayrılmasını nəzərə almaq;

– əsas və əlavə cəzaların qanunvericiliklə müəyyən edilməsindən istifadə etmək (AR CM-in 43-cü maddəsi). Fikrimizcə, cinayət hüququnun bütün sadalanan normaları, bu məqsədlə “cinayətin cəhətləri – cinayətin kateqoriyası” prinsipindən istifadə etməklə AR CM-in Xüsusi hissəsinin maddələrində sanksiyaların qanunverici formalaşmasından imtina etməyə imkan verir. Misal olaraq aşağıdakı müddəanı göstərmək olar. AR CM-in 289-cu maddəsində qeyd olunanları belə ifadə etmək olar: məhkəmə baxışı iştirakçılarını təhqir etməklə məhkəməyə hörmətsizlik etmə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətdir. AR CM-in 291-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət aşağıdakı kimi müəyyən edilə bilər: prokuror, müstəntiq və ya təhqiqatçı tərəfindən cinayətin törədilməsində şübhə edilən və ya təqsirləndirilən şəxsi qanunsuz olaraq cinayət məsuliyyətindən azad etmə az ağır cinayətdir.

– müxtəlif növ müvafiq cəzaçəkmə müəssisələrinin azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzaların çəkilməsi ilə bağlı müddəaları həyata keçirmək (AR CM-in 56-cı maddəsi);

– cinayət törətməzdən əvvəl 18 yaşına çatmamış şəxsə münasibətdə azadlıqdan məhrum etmənin maksimal müddətinin on ilədək məhdudlaşdırılması;

– azadlıqdan məhrum etmə müddətinin üç aydan iyirmi ilədək təyin edilməsi;

– AR CM-in Ümumi hissəsinin maddələrində alternativ cəza növlərini nəzərə almaq;

– AR CM-in Ümumi hissəsinin maddələrində cəza növlərinin həddlərini nəzərə almaq;

– cəzanı təyin edərkən qanunla nəzərdə tutulmuş və yalnız məhkum edilmiş yetkinlik yaşına çatmayanlara tətbiq edilə biləcək cəzaların siyahısını nəzərə almaq (AR CM-in 85-ci maddəsi);

– cəzanı tətbiq edərkən əsas və əlavə olaraq tətbiq edilə biləcək cəzalar qruplarının ayrılmasını nəzərə almaq;

– əsas və əlavə cəzaların qanunvericiliklə müəyyən edilməsindən istifadə etmək (AR CM-in 43-cü maddəsi). Fikrimizcə, cinayət hüququnun bütün sadalanan normaları, bu məqsədlə “cinayətin cəhətləri – cinayətin kateqoriyası” prinsipindən istifadə etməklə AR CM-in Xüsusi hissəsinin maddələrində sanksiyaların qanunverici formalaşmasından imtina etməyə imkan verir. Misal olaraq aşağıdakı müddəanı

göstərmək olar. AR CM-in 289-cu maddəsində qeyd olunanları belə ifadə etmək olar: məhkəmə baxışı iştirakçılarını təhqir etməklə məhkəməyə hörmətsizlik etmə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətdir. AR CM-in 291-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət aşağıdakı kimi müəyyən edilə bilər: prokuror, müstəntiq və ya təhqiqatçı tərəfindən cinayətin törədilməsində şübhə edilən və ya təqsirləndirilən şəxsi qanunsuz olaraq cinayət məsuliyyətindən azad etmə az ağır cinayətdir.

Cinayət-hüquqi normalarının sanksiyalarının bu cür tənzimlənməsi, fikrimizcə, hazırda mövcud cinayət qanunvericiliyində AR CM-in Xüsusi hissəsinin ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə dair fəslin normalarının sanksiyalarında səhvlər, təkrarlar, boşluqlar, kolliziyalar və s. mövcud olan müxtəlif çatışmazlıqları azaltmağa və ya həətə onlardan qurtulmağa imkan verəcəkdir. Hüquq ədəbiyyatında bu və ya digər cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətinin həcmnin qanunverici tənzimlənməsində əsassız fərqlər, habelə mövcud cinayət qanunvericiliyinin bəzi maddələrinin sanksiyalarının gözə çarpan uyğunsuzluğu düzgün qeyd edilmişdir.⁹⁶ Bu cür uyğunsuzluğun bariz nümunəsi kimi AR CM-in 277-ci maddəsinin sanksiyasını göstərmək olar, burada dövlət xadiminin və ya ictimai xadimin həyatına sui-qəsd etməyə görə maksimal cəza ömürlük azadlıqdan məhrum etmədir (AR CM-in 277-ci maddəsi), ədalət mühakiməsini və ya ibtidai istintaqı həyata keçirən şəxsin həyatına qəsd etməyə görə isə maksimal cəza iyirmi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmədir (AR CM-in 287-ci maddəsi). Çətin izah edilən haldır ki, təqsiri olmadığını bilə-bilə şəxsi cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə (AR CM-in 290.1-ci maddəsi) növündə cinayətin üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılmasıdır, halbuki xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə ona bərabər olan qanunsuz olaraq cinayət məsuliyyətindən azad etmə (AR CM-in 291-ci maddəsi) iki ildən beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Bu maddələrin müqayisəli təhlili nəticəsində yeganə nəticə çıxarmaq olar ki, xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə eyni olan əməllərə görə cəzaları özbaşına təyin edilir.⁹⁷

⁹⁶ Gülləliyeva R.A. Cəza sistemi. Hüquqi və psixoloji problemlər. Tbilisi. BONA KAUZA nəşriyyatı. 2003. S. 98.

⁹⁷ Eyni mənbə S. 98

Nəticə

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin təhlili aşağıdakı nəticələr çıxarmağa və aşağıdakı məzmununda bəzi tövsiyə və təklifləri irəli sürməyə imkan verir.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər ədalət mühakiməsi və digər hüquq-mühafizə orqanlarının cinayətkarlıq və digər hüquqpozmalara qarşı mübarizə fəaliyyəti sahəsinə ictimai təhlükəli təsirdir. Belə təsir iki istiqamətdə həyata keçirilir: daxildən, yəni hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının özləri tərəfindən və xaricdən, yəni ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə mane olan hər hansı digər şəxslər tərəfindən. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərə dair cinayət-hüquqi normaların mühafizəsi altında yalnız cinayətlərdə təqsirli olan şəxslərin aşkar edilməsinə, ifşa edilməsinə və cəzalandırılmasına, mülki, inzibati və digər işlərin həllinə yönəlmiş xüsusi fəaliyyət, habelə məhkəmə qərarlarının icrası başa düşülür.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətləri hüquq-mühafizə və digər dövlət orqanlarının, məhkəmə, habelə cəza-icra orqanlarının, vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların cinayət işlərinin ədalətli, hərtərəfli və obyektiv araşdırılmasına, işlərin ədalətli baxılmasına, məhkəmə aktlarının düzgün icrasına dair qanuna əsaslanan normal fəaliyyətini ictimai təhlükəli qəsd kimi müəyyən etmək olar.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin əksəriyyəti bir neçə obyektə qəsd edir. Əlavə bilavasitə obyekt kimi şəxsiyyətin konstitusiyaya hüquq və azadlıqları, sağlamlığı, həyatı, şərəfi, ləyaqəti, mülkiyyət münasibətləri və s. çıxış edə bilər. Sadalanan obyektlərin hər biri müstəqil olaraq cinayət hüququ ilə qorunur. Baxılan cinayətlər qrupuna gəldikdə isə, qəsdin əsas bilavasitə obyektinə təsir etdikdə bu ictimai münasibətlər qaçılmaz olaraq zərər vurulma riski altındadır. Əlavə bilavasitə obyektin mövcudluğu sözügedən cinayətlərin ictimai təhlükəliliyini artırır və onların törədilməsinə görə cinayət məsuliyyətinin artmasına səbəb olur.

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər haqqında normalarda bəzi hallarda zərərçəkmiş, digər hallarda cinayətin subyekti kimi nəzərdə tutulan şəxslərin dairəsinin dəqiq müəyyənləşdirilməsi cinayət məsuliyyətinin həddlərinin düzgün müəyyən edilməsi üçün zəruridir.

Hüquq ədəbiyyatında verilmiş təsnifatları nəzərdən keçirərək hesab edirik ki, ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin aşağıdakı təsnifatını təklif etmək olar:

1) Ədalət mühakiməsi orqanlarının vəzifəli şəxsləri tərəfindən törədilən cinayətlər (təqsirsiz şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi, bilərəkdən qanunsuz həbs və ya tutulma, ifadə verməyə məcbur etmə, bilərəkdən ədalətsiz hökm çıxarma);

2) Qanunla ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə köməklik göstərməyə çağırılmış şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlər (şahidin və ya zərərçəkmiş şəxsin ifadə verməkdən və ya rəy verməkdən imtina etməsi və ya yayınması, bilə-bilə yalan ifadə verməsi, ibtidai istintaq və ya təhqiqat məlumatlarının yayılması, məhkəmə qərarının yerinə yetirilməməsi);

3) Məhkumlar və ya həbsə alınan şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlər (azadlıqdan məhrum etmə yerindən qaçma);

4) Digər şəxslər tərəfindən törədilən cinayətlər (bilə-bilə yalan xəbərçilik etmə, yalan ifadə verməyə məcbur etmə, israf etmə, siyahıya alınan və ya üzərinə həbs qoyulmuş əmlakın özgəninkiləşdirilməsi, qadağan olunmuş əşyaların cəza çəkən şəxslərə qanunsuz ötürülməsi, məhkəməyə hörmətsizlik, məhkəmə işlərinin həllinə müdaxilə, hakimə qarşı hədələmə, xəbər verməmə və cinayətləri gizlətmə).

Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər AR CM-in dövlət hakimiyyəti əleyhinə olan cinayətlərə dair XI bölməsində yerləşən 32-ci fəsildə cəmləşmişdir. Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üzrə ictimai münasibətləri müdafiə edən normalar vəzifədən sui-istifadələrin və idarəetmə qaydasının xüsusi halıdır. Eyni zamanda, cəzaçəkmə müəssisələrinin və ya istintaq təcridxanalarının normal fəaliyyətini pozma (AR CM-in 317-ci), cəzaçəkmə müəssisələrində və ya istintaq təcridxanalarında saxlanılan şəxslərə qadağan olunmuş əşyaların verilməsi və ya ötürülməsi (AR CM-in 317-1-ci), habelə cəzaçəkmə müəssisələrində və ya istintaq təcridxanasında saxlanılan şəxs tərəfindən qadağan olunmuş əşyaların hazırlanması, saxlanması, gizlədilməsi, daşınması və ya istifadəsi (AR CM-in 317-2-ci maddəsi) haqqında normaları qanunverici tərəfindən idarəetmə qaydası əleyhinə olan cinayətlər fəslində yerləşdirilməsinə dair mövqe ilə razılaşmaq çətindir. Hesab edirik ki, cəzanın icrası birbaşa ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı olduğundan bu normalar ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər fəslində yer almalıdır.

Fikrimizcə, AR CM-in ədalət mühakiməsinə və ya ibtidai istintaqı həyata keçirən şəxsin həyatına qəsd etməyə görə məsuliyyəti nəzərdə tutan 287-ci maddəsinin də gələcəkdə təkmilləşdirilməsinə ehtiyac var.

Ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. *Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Maddələr üzrə normativ mənbələrə istinadla. Bakı. Digesta nəşriyyatı. 2017. S. 478.*
2. *Cinayət qanunları külliyyatı. 1920-2000. Almanax. Bakı. Hüquq Yayın Evi. 2014.*
3. *İmanlı M.N. Cinayət hüququ. Xüsusi hissə. Dərslik. Bakı. 2019. S.409-410.*
4. *Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslik. Bakı. Hüquq ədəbiyyatı nəşriyyatı. 2002.*

Rus dilində

5. *Braynin Y.M. Cinayət məsuliyyəti və onun sovet cinayət hüququnda əsası. M., 1963.*
6. *Vitruk N.V. Konstitusiya ədalət mühakiməsi: Məhkəmə Konstitusiyaya hüququ və prosesi. M. 1998.*
7. *Vlasov İ.S. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər haqqında // Elmi qeydlər ÜSQETİ. 1963. 1-ci Buraxılış.*
8. *Vlasov İ.S. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin obyektinə haqqında // Sovet qanunvericiliyinin ÜETİ elmi qeydləri. M., 1964. Buraxılış 1/18.*
9. *Vlasov İ.S, Tyajkova İ.M. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər. M., 1968.*
10. *Garanina M.A. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlərin sistemi: Hüquq elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiyanın avtoreferatı. M., 1995*
11. *Qladkix V.İ. Rusiya Cinayət Hüququ. Ümumi və Xüsusi hissələr. Dərslik. M. 2015.*
12. *Glistin V.K. İctimai münasibətlərin cinayət-hüquqi mühafizəsi problemi. L., 1979.*
13. *Qolodnyuk M. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər üzrə qanunvericiliyin inkişafı məsələləri // Moskva Universitetinin "Vestnik" jurnalı. II seriya, Hüquq. 1996. № 6.*

14. Güləliyeva R.A. *Cəza sistemi. Hüquqi və psixoloji problemlər. Tbilisi. BONA KAUZA nəşriyyatı. 2003. S. 98.*
15. Dobrovolskaya T.N. *Sovet sosialist ədalət mühakiməsinin anlayışı // ÜHEİ-nin elmi qeydləri. M., 1963. Buraxılış. 6.*
16. Druzin A.I. *Məhkəmə aktının icrasına mane olma. Ulyanovsk. 2001.*
17. İvanov N.G. *Cinayət hüququ. Xüsusi hissə. M.: Yurayt nəşriyyatı. 2016.*
18. İqnatov A.N., Krasikov Y.A. *Rusiya cinayət hüququ kursu: 2 cildə, 1-ci cild: Ümumi hissə. M., 2002.*
19. Kairjanov Y.K. *İşçilərin maraqları və cinayət hüququ. Cinayət obyektinin problemləri. Alma-Ata, 1973.*
20. Kiriyenko M.S. *Rusiya Federasiyası Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin sistemi. Hüquq elmləri namizədinin dissertasiyasının avtoreferatı. Omsk. 2015.*
21. *Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası / Məsul redaktor A.İ. Boyko. Rostov-na-Donu ş. 1996.*
22. *Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası Y.İ. Skuratovun, V.M. Lebedevin redaksiyası altında. M.: Yurist nəşriyyatı. 2015.*
23. *Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsinin maddəbəməddə materialları və məhkəmə təcrübəsi ilə kommentariyası / S.İ. Nikulinin ümumi redaksiyası altında. M. 2000.*
24. *Cəzanın icrası problemlərinin kompleks inkişafı. M.: SSRİ DİN ÜETİ. 1979. 50-ci Buraxılış.*
25. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı. "Digesta" nəşriyyatı. 2022.*
26. Korjanskiy N.İ. *Cinayət-hüquqi müdafiə obyektı və predmeti. M., 1980.*
27. Kostiryova T.A. *Cinayət hüququ üzrə praktik məşğələ / L.L. Kru-tikovun redaksiyası altında. M., 1997.*
28. Krasikov A.N. *İnsanın yaşamaq hüququ əleyhinə olan cinayətlər. Saratov, 1999.*
29. Kriger G.L. *Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin qurulmasının bəzi məsələləri. Cinayət qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi problemləri toplusu. M. 1984.*
30. Kruglov V.A. *Cinayət hüququ. Xüsusi hissə: mühazirələr kursu. Minsk: Amalfeya. 2012.*

31. Kuleşov Y.İ. *Ədalət mühakiməsi cinayət-hüquqi mühafizə obyektini kimi* // *Pravovedeniye*. 1999. № 4.
32. Kuleşov Y.İ. *Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər: nəzəriyyə, qanun yaratma və hüquq tətbiqi problemləri. Doktorluq dissertasiyasının avtoreferatı. Vladivostok. 2007.*
33. *Cinayət hüququnun kursu: 5 cildə / G.N. Borzenkovun, V.S. Komissarovun redaksiyası altında. M. 2002. 5-ci cild.*
34. Leyst O.E. *Sovet hüququna görə sanksiyalar və məsuliyyət (nəzəri problemlər). M. MDU nəşriyyatı. 1981.*
35. Lesnievski-Kostaryova T.A. *Cinayət məsuliyyəti diferensiasiyası. Nəzəriyyə və qanunvericilik təcrübəsi. M., 1998.*
36. Lobanova L.V. *Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər: təsnifatın və qanunvericilik tənzimləməsinin nəzəri problemləri. Volqograd, 1999.*
37. Lobanova L.V. *Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər: Qəsd, tənzimləmə və məsuliyyət diferensiasiyasının təsnifat problemləri. Doktorluq dissertasiyasının avtoreferatı. Kazan. 2000. S.6.*
38. Naumov A.V. *Cinayət hüququ. Ümumi hissə: Mühazirə kursu. M., 1996.*
39. Nikiforov B.S. *Sovet cinayət hüququna görə cinayətin obyektini. M., 1960.*
40. Novosyolov G.P. *Cinayət obyektini haqqında nəzəriyyə. Metodoloji obyektlər. M., 2001.*
41. *Cinayət hüquqi qadağa əsasları/ Məsul redaktor V.N. Kudryavtsev, A.M. Yakovlev. M.: Nauka. 1982.*
42. Piontkovskiy A.A. *Cinayət hüququnun Xüsusi hissəsinin sistemi // Sovetskoe pravo. 1926. № 2.*
43. Piontkovskiy A.A. *Sovet cinayət hüququnun kursu: 6 cildə. 2-ci cild. Ümumi hissə. M., 1970.*
44. Piontkovskiy A.A. *Cinayət haqqında nəzəriyyə. M., 1961.*
45. Poznişev S.V. *Cinayət hüququ elminin əsas başlanğıcları. Cinayət hüququnun Ümumi hissəsi. M., 1912.*
46. Razgildiye B.T. *Cinayətlə bağlılığın cinayət-hüquqi problemləri. Saratov, 1981.*
47. Raşkovskaya Ş.S. *Qanunla qorunan ədalət mühakiməsi // ÜİE-İ-nin əsərləri. 1970. XVI cild. II hissə.*
48. Raşkovskaya Ş.S. *Ədalətə mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər. Dərslik. M.: ÜQHİ-nun nəşriyyatı. 1978.*

49. *Rusiya cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslik / V.N. Kudryavtsevin, A.V. Naumovun redaksiyası altında. M.: "SPARK" nəşriyyatı. 1997.*
50. *Saxarov A., Noskova N. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər // Sosialist qanunçuluğu. 1987. № 11.*
51. *Rus dili lüğəti: 4 cildə. M., 1987. 3-cü cild.*
52. *Rusiya Federasiyasında məhkəmə quruluşu və hüquq-mühafizə orqanları. M. 1996.*
53. *Cinayət hüququ. Xüsusi hissə. Dərslik. A.İ. Çuçayevin redaksiyası altında. M. 2015.*
54. *Rusiya cinayət hüququ. Ümumi və Xüsusi hissələr. M. Prospekt. 2017.*
55. *Cinayət hüququ: Xüsusi hissə / İ.Y. Kozachenkonun, Z.A. Neznamovanın, G.P. Novosyolovun redaksiyaları altında. M. Norma. 2001.*
56. *Rusiya Federasiyasının cinayət hüququ. Xüsusi hissə / B.T. Razgildievin, A.N. Krasikovun redaksiyası altında. Saratov, 1999.*
57. *Rusiya cinayət hüququ. Xüsusi hissə / B.V. Zdravomislovun redaksiyası altında. M., 1993.*
58. *Cinayət qanunu və cinayət / E.S. Tençevin redaksiyası altında. İvanovo, 1997.*
59. *Rusiya Federasiyasının Cinayət Hüququ: Xüsusi hissə: Metodik materiallar toplusu. M. 1999.*
60. *Rusiya Federasiyasının Cinayət Hüququ: Xüsusi hissə / L.V. İnoqamova-Xeqayın redaksiyası altında. M.: INFRA-M. 2013.*
61. *Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. "Hüquq Yayın Evi" nəşriyyatı. 2021.*
62. *Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı. "Hüquq Yayın Evi" nəşriyyatı. 2021.*
63. *Xarici ölkələrin cinayət hüququ. Ümumi və Xüsusi hissələr. Dərslik / İ.D. Kozoçkinin redaksiyası altında. M.: Volters Kluver. 2010.*
64. *İspaniya Cinayət Məcəlləsi / N.F. Kuznetsovun və F.M. Reşetnikovun redaksiyası altında. M.: "Zertsalo". 1998.*
65. *Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququ. Xüsusi hissə (sxem və təriflərdə). Dərslik. M.N. İmanlının redaksiyası altında. "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı. Bakı. 2012.*

66. Frolov E.A. Cinayətinin obyektı haqqında ümumi nəzəriyyəni mübahisəli sualları // Elmi əsərlər toplusu. Sverdlovsk, 1968. 10-cu buraxılış.
67. Çuçayev A.I. Ədalət mühakiməsi əleyhinə olan cinayətlər: Elmi-Praktik Kommentariyası. Ulyanovsk. 1997.
68. Şuljenko Y.L. Rusiyada konstitusiya nəzarəti: Hüquq elmləri doktorunun dissertasiyası. M. 1995.
69. Şargorodskiy M.D. Cinayət qanunu. M. 1948.

İnternet resursları

70. Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 3 aprel tarixli Fərmanı - <https://president.az/az/articles/view/32587>
71. "Məhkəmə və hüquq mühafizə orqanları işçilərinin dövlət müdafiəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 1998-ci il 11 dekabr tarixli 586-IQ nömrəli Qanunu. <https://www.e-qanun.az/framework/5099>
72. Qazaxıstan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. [Elektron resurs]. Giriş rejimi: https://vk.com/doc2214691_437262941?hash=JqxWaGUtjZommBTmm04yiMnPlxWz8f4X2teUMM9rMn8
73. Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsi. [Elektron resurs]. Giriş rejimi: <http://ukodeksrf.ru/>
74. Qırğızıstan Respublikasının 1997-ci ilin Cinayət Məcəlləsi [Elektron resurs]. Giriş rejimi: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/568/480?cl=ru-ru;>
75. Moldova Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. [Elektron resurs]. Giriş rejimi: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3835
76. Ukrayna Cinayət Məcəlləsi. [Elektron resurs]. Giriş rejimi: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30418109
77. Fransa Cinayət Məcəlləsi. [Elektron resurs]. Giriş rejimi: https://yurist-online.org/laws/foreign/criminalcode_fr/_doc-5-.pdf